

20
Ш 55
8283к

ДХ

А. А. ШИБАНОВ

ЖЕҢЕСТВОЗНАҢИЕ КУҢА ЛЫДҘЫСАН КҢИГА

II. ЧАСТ
НАЧАЛНОЈ ШКОЛАСА
4 КЛАССЛЫ

ДОНЫС 95 УР

А. А. ШИБАНОВ

ЈЕГЕСТВОЗНАЊИЈЕ КУЉА
ЛЫДЫГАН КЊИГА

II ЧАСТ

НАЧАЛНӨЈ ШКОЛАСА IV-дд КЛАССЛЫ

ПЕРЕВЕЃИТІСНЫ

П. Холопов да В. Шир'ажев

КОМИ ГОСУДАРСТВЕННӨЈ ИЗДАТЕЛЬСТВО
СЫКТЫВКАР—1938

Книгаыс содержито јестествознаније куза вистјас, кодјасо сетома велодо-
чюјаслы классын да гортын лыддоьм выло. Книгаыс лоо содтоддоьн стабилној
учебныкы (В. А. Тетурев, Јестествознаније, начальној школаын учебнык,
II-од ч.).

„Выл быдмогјаслоьн творецјас“ раздел куза материалы сетоь гортын лыд-
доьм выло.

„Морт“ куза разделоь составитисны проф. *К. П. Јагодовскиј да*
М. Н. Скаткин.

А. А. ШИБАНОВ

КНИГА ДЛЯ ЧТЕНИЯ ПО ЕСТЕСТВОЗНАНИЮ

ЧАСТЬ II

ДЛЯ IV КЛАССА НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

ПЕРЕВОД

Ж. Холопова и В. Шареева

I. ВYЛЪ БЫДМӨГJАСЛӨН ТВОРЕЦJАС.

„Ми огд вермөй природасан виччыс-
ны милдстjас; бостны сылыс најс—миjан
мог“.

I. В. Мичурин.

I. В. Мичурин садjын.

Оз-өд вес уна гурс jөз волены
вiчдны сiд сад выд, кыгi дiвд
выд. I оз весшөрдö заграницасан
волены сетчд учондjас. Сенi ем
вiчдланторjыс.

Җескыда сулалды пуjас да
кустjас. Гождм ном кежлө најд
ставнас вевтгысдмадс некор-на
таjд краjасын аqывлытдм плод-
jасдн. Мичуринск кар (вөвлөм
Козлов) сулалд миjан Соjузса шөр
(среднөд) полосаын. Төвjас сенi
көqыдс. А со гождмын вогса jе-
неж улын кiсдны тани абрикосjас
да гываjас, черешнаjас да дына-
jас. Ньуqвиж чукөра розjасдн дша-
лд виноград.

Грушаjаслдн да jаблокjаслдн медса бур сортjас, кушдмjас
быдмдны сдмын Франциjаса лунвылын, вөдны тани, асланыс чу-
жанинын (рөбинаын) моз-жө. Весигтд персикjас вөдны тани. Са-
фитны персик Соjузса шөр полосад—qик дткод, мыj комнатаын
быдмыс быдмөгдс петкөдны мороз выд. А Мичуриндн перси-
ковдj пуjас оз повны морозыс.

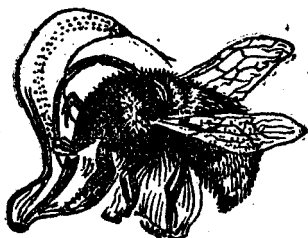
Ковмас куq лунтыр ветлыны сiд садjөд: сенi уна сещдмтор,
кодыс боктi мунны оз поq. Со пелыс пу. Сылдн сөд вотдсjас.
Со лөм пу. Сылдн вотдсjасыс гөрдөс. Со вiшна пу. Iчөтик куст-
тор сещдм сука вевтгысдма вотдсjасдн, мыj некытчд чундн
тувкыны (2-өд серпас). Сенi-жө дмиq. Быд вотдс гулу колкыс
ыжыджык.

Вөзд qикөq гөгөрвөтдмтор. Тi аqанныд jаблонадс: дтi вож
jылын jаблокjас, мөд вылын—грушаjас. Тijанлы петкөдласны

1-ja серпас. I. В. Мичурин
(1855—1935 вв.).

тупкытѡм вогса цветјаслѡн завјаѣ заводѡтѡ быдмыны. Ічѡтѡк мешѡк пыщса цветоклѡн завјаѣ кулѡ.

Ѳні думыштлѡј, колѡ-ѡ цветјаслы пыццаыс? Тѡдвыланыд ускѡдѡј і ма-зіјасѡс, кодјас новлѡны сіјѡ буссѡ тычѡнкајассан пестѡк вывса рылце вылѡ да вѡча вѡсталѡј јуалѡм вылѡ: кущѡм зев колана уж најѡ вѡчѡны?

І уна мукѡд цветјас опылајтѡны насекомѡјјасѡн. Корсѡј му вылыс, вѡч вылыс, садјыс цветјасѡс, кодјас опылајтѡны насекомѡјјас отсѡгѡн. Емѡе мѡјан гѡгѡрын цветјас, кодјаслѡн тычѡнкајас вылыс пыццасѡ рылце вылѡ новлѡдлѡ тѡв. Ташѡм быдмѡгјасыс шусѡны ветроцветнѡјјасѡн. Јаблѡна, шалфеј да бѡрба—насекомоцветнѡј быдмѡгјас. Орешнѡк, зѡр да су—ветроцветнѡјјас.

Кызі І. В. Мічурѡн лѡсѡдлѡс (вывѡдѡтлѡс) выл сортјас.

І.

Вѡдѡдлѡј мѡчурѡнскѡј садсѡ тулысын. Уна сурс пујас цвет пыщкынѡс. Но тѡјанѡс оз сіјѡ чујмѡд. Тѡ чујманнѡд ічѡтѡк мешѡкјас вылѡ, кодјасѡс уна сурсјасѡн ѡшѡдлѡма пујас веткајас вылѡ. Посныѡк марла мешѡкјас. Најѡдѡн ѡкуратнѡја вѡвтталѡма цветјассѡ. Быд ічѡтѡк мешѡк пыщкын ѡтѡк цветок.

Со пу дѡрѡ локтѡ научнѡј работнѡк. Сѡјѡ вѡчысѡмѡн наѡдѡнѡк бѡстѡ цвет вылыс ічѡтѡк мешѡксѡ. Тѡјан-кѡ сус сѡннѡд, тѡ пыр кажаланнѡд: цветјас тычѡнкатѡмѡс. Вѡлѡмкѡ, ічѡтѡк мешѡкјас пыщкѡ сујѡм цветјасыс ставыс тычѡнкатѡмѡс. Нѡшта кор тајѡ цветјасыс вѡліны бутѡнјасѡн, налыс вѡчысѡм пырыс (осторожнѡја) вѡштѡсны лепестокјассѡ да вѡсныѡк пѡнцѡтѡн тычѡнкајас вылыс бѡстѡсны пылнѡкјасѡс. Секѡ і цветјас вылѡ пастѡдѡсны марла мешѡкјассѡ.

Цветокыс паскалѡ ічѡтѡк мешѡк пыщкын. Ѳні колѡ, медым пыцца вескаліс плоднѡк рылце вылѡ. Но цвет пыщкын ічѡтѡк мешѡк улас пыццаыс абу. Пылнѡкјассѡ вѡлі шыблалѡма. Цвет вылѡ оз вѡс-

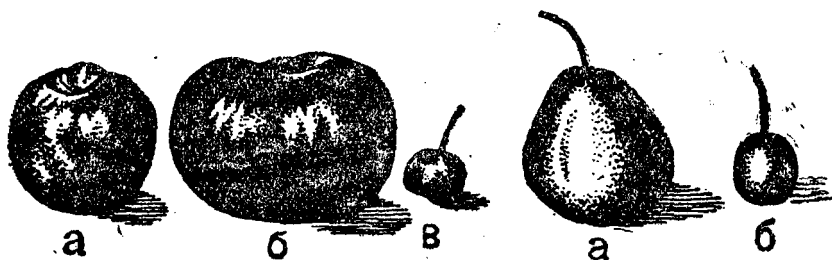
8-ѡд серпас. Цветокѡс опылајтѡм.

кав пыльцаы і орчча цветјасгыс лїбѵ мѵд пуыг. Налы оз от-
савны нї насекомѵјас, нї тѵв. Ічѵтїк мешѵкыс пощѵма цветсѵ
став светгыс. Научнѵј работнїк, ічѵтїк мешѵкскѵ бостѵм бѵрын,
гуга вїдлалѵ пестїклыг рылце. Рылцыс-кѵ гїбдалѵ, цветыс
кїсмѵма. Секї мортыс зепгыс перїѵ ічѵтїк банка. Ічѵтїк банка
пыщкын ем пылца. Морт бостѵ пылцасѵ нарѵснѵ вѵчѵм ічѵтїк
зыр вылѵ да наѵднїк (осторожнѵја) сїјѵн їнмѵдчѵ пестїк берѵѵ
(8-ѵд серпас). Гїбдалыг рылце дїнѵ ѵшїїс пылца. Цветокѵс
опылїтѵма. Сы вылѵ бара пастѵѵдѵны ічѵтїк мешѵк. Ічѵтїк ме-
шѵк пыщкын заводїтѵ бѵдымыны плод.

2.

Но кущѵмї сїјѵ лѵѵ плодыс? Сїјѵ оз ло сещѵм пѵрѵјас код,
кодјас ѵшалѵны сыкѵѵ ѵтї пу вылын. Ортсысаныс сїјѵ лѵѵ се-
щѵм-жѵ, но сыын-нїн емѵс мукѵѵ своїствојас.

Мыјла-нѵ бѵдымѵма пу вылас бокѵвѵј плодыс? Сы вѵсна мыј
їчѵтїк банка пыщкын вѵлї бокѵвѵј пылца. „Кїтајка“ јаблона
цветлы колѵ вѵлї опылїтчынны „кїтајкасан“-жѵ. Но сы костѵ суј-

9-ѵд серпас: а—„белфлер“, б—„белфлер-кї-
тајка“, в—„кїтајка“.

10-ѵд серпас: а—Мїчурїнлїн груша,
б—родїтелјас пыс сылѵн ѵтыс
(дїкѵј груша).

гїс морт дај вежїс векса моз бѵдыман пѵрадѵксѵ. Теплїцаын ку-
тїс цветїтнны нежнѵј „белфлер“—амерїканскѵј јаблокјаслѵн зев
бур сорт. Сїјѵ тычїнкајас вылыс чукѵртїсны пылцасѵ ічѵтїк
банка пыщкѵ да сїјѵн опылїтїсны „кїтајкалыг“ цветјассѵ.

Прїродаын „кїтајкалы“ некор ескѵ не опылїтчывнны „бел-
флер“ пылцаѵн. „Белфлер“—абу татчѵс. Грунтын сїјѵ оз вер-
мы мїјанын бѵдымыны—морозјасыс кулѵ. Но Мїчурїн бѵдтїс
сїјѵс теплїцаын дај бостїс сылыг пылцасѵ. І вот „кїтајка“ вы-
лын со лыда шома плодјас пїын бѵдымїс мукѵѵ пѵлѵс своїство-
јаса јаблок.

Кущѵм вїччысѵмѵн нещыштїсны плодсѵ! Кѵјдысјассѵ сы
пыщкыг перјалїсны-бѵрїїсны, зев драгоценнѵј посныѵїк їзјас

моз. Кбјдысјассѳ са фітисны. Быдміс ічѳтык пу. Тазі Мічурін арт-мѳдіс „белфлер-кітајкалыс“ знаменітѳ сорт, морозјаслы паныд віновлунаѳс да ськѳд ѳтщѳщ первокласнѳј плодјасѳн (9-ѳд серпас).

Іван Владіміровіч тѳдліс ассыс пітомецјасѳс і сеталіс налы ас кадын сіјѳс, мыј налы колѳ. Сіјѳ ас кадын том быдмѳгјасѳс удобрајтліс, тѳдіс, кор налы колѳ сетны унжык шоныд, кор віңны кѳзыд вылын. Бѳрја помыс сіјѳ кѳсјіс воѳдчыны сьѳз, мыј рофітелјаслѳн бур качествојасыс петкѳдчылісны потомокјас-лѳн. Тазі вѳлі быдтѳма не сѳмын „белфлер-кітајка“, но і уна мукѳд сортјас (10-ѳд серпас).

Царскѳј „мілѳстјас“ да поповскѳј „наставленьіејас“.

Фелѳыс вѳлі революціјаѳз. Ѳті ыжыд царскѳј чіновнік тѳд-масіс Амерікаса Соједіноннѳј Штатјасса віңму овмѳсѳн. Сіјѳ шенґіс амеріканецјас достіженіејаслы. Сіјѳс меѳса чужмѳдіс налѳн садоводствоыс. Сылы шуісны:

— Мыј вылѳ ті шенґанныд? Лушщѳ вісталѳј міјанлы, мыј вѳчіс тіјан Мічурінныд.

Чіновнік јуаліс:

— Кушѳм Мічурін?

— Да сіјѳ, коді олѳ Козловын, Тамбовскѳј губерняын.

Чіновнік шѳјѳвошѳмѳн лічкыштліс пелпомнас. Сіјѳ ез тѳд-лы Мічурін јылыс вегітѳ сіјѳс, мыј тѳдлісны амеріканецјас, кодјас олѳны мушар мѳдар бокын, і нінѳм ез вермыны вістав-ны сы јылыс.

Амерікаын ѳдѳм пырыс јона вѳдітлісны мічурінскѳј вішна-ѳс. А секі-жѳ роч сіктјасын, вегітѳ самѳј Козлов бердын, ез быдмывлы ні ѳті мічурінскѳј пу. ґескыд вѳлі царскѳј Россіја-ыд выл лѳсѳѳѳмторјасыд вылѳ! Мічурін ужаліс ѳткѳн; царлы да помещікјаслы сіјѳ оз вѳлі ков.

Сылѳн пітомнікыс паскаліс, ѳтарѳ содлісны выл чудеснѳј сортјас, но на піыс унжыкыс сізі і коллісны мічурінскѳј сад пышкын. А Мічурінлѳн јур вежѳрас пасјыссылісны выл, вѳвлытѳм открытіејас. Сѳмын ез вѳвны вынјас, ні средствојас (ѳѳм), ні ѳтсѳг. Вывті колана, мірас једініственнѳј пујас пѳрысмісны, на-лы грѳчітіс быт лоана смерт.

І вот Мічурін, ѳтчајаніеѳз воѳм мыст, решітіс царскѳј пра-вітелствоыс корны ѳтсѳг.

1905 воын сіјѳ гіжіс ас уж јывсыс доклад. Мічурін кѳсјыліс царскѳј правітелствоыс петкѳдлыны (докажітны), кушѳм ескѳ колана вѳлі сылыс достіженіејасѳѳ паскѳдны странаын; сіјѳ

коріс асгыс пітомніксь богтны казнаѡ, сен вогтыны садоводство куѡа школа да сетны средствојас выл научној опытјас сувтѡдны.

Ѳтветсь ковміс вічысны кык воыс дыржык. Царскѡј правітелство вескыда орѡдѡмѡн ѡткажітчіс сылы отсавны.

Но, ѡтчыд вѡлі кѡсјылѡма сетны сылы отсѡг. Тајѡ лоі со кыѡі. Мічурін быдтіс турецкѡј табаклыс бур сорт, но медым вузавлыны тајѡ табаксь, сіјѡскѡлѡ вѡлі шырны. Мічурін шыѡдчіс царскѡј правітелство дінѡ, медым сылы мѡдѡдїсны табак шыран машїна (табакорезка). Тајѡ разын вѡча шыагїсны. Сїјѡс јуѡртїсны, мыј табак шырансь сылы мѡдѡдѡма. Регыд накладнѡј воїс. Мічурін мунїс станціјаѡ посылка полүчітны, а посылкаыс вѡлѡмакѡ сѡктанас 3¹/₂ тонна. Кїѡн вѡдїтчан табак шыран ыыжыд машїнка пыѡдї сылы мѡдѡдѡмаѡс быдса фабрічнѡј машїна. Ковміс бѡр сіјѡс ыстыны.

Таѡї і оліс Мічурін: пѡрыемїс, омѡлтчіс, гѡрбылтчіс. А вѡчын оз вѡлі тыдав ыекущѡм југѡр. А сен нѡшта травла козловскѡј пемыд мешщанајас боксан. Сїјѡ ужалїс ѡткѡн, клеветаѡн да серамјасѡн кыщалѡмѡн. Ѳтчыд местнѡј поп Хрістофор, ыжыд краснобај, воїс сорнїтѡдны І. В. Мічурїнѡс.

— Господы прѡтїв, — вісталїс сіјѡ, — творенїејасын тајѡ гудрасѡмјасыд. Мувывса став тварјас і ставыс, мыј быдмѡ му вылын, сотворїтѡма ыемысаныс всевышнејѡн. А те, пїѡј менам, сетїн гордынаса беслы астѡ рүгны да лѡсѡдчан ачыд творїтны мулыс произведеїејас. Зев ыжыд тенад грекыд! Каїтчы да бурас!

Поп вісталїс уна да шылыда. Мічурін вежлївост куѡаыс кывзїс сылыс помѡѡ, а сесга вѡтлїс попѡс.

1915-ѡд во вѡлі Мічурїнлы медса сѡкыдѡн. Воѡса тувсовја ытѡѡн ојѡдїс пітомніксь ставнас. Сесга кучкісны морозјас да віїсны уна том ценнѡј пуктасјас. Гѡжѡмнас холераыс кулі гѡтырыс, кодї пыр вѡлі сылѡн медбур другѡн да отсасыѡн.

Отчајанїе бостѡмыс Мічурїнѡс спасїтїс сѡмын сіјѡ, мыј куѡа вічысан војас бѡрын сіјѡ садјын заводїтїсны вајны плод медса інтереснїјасыс сіјѡ помесјас пыс, кодјас вылѡ сіјѡ вічлїс есымында вынјас.

Мїчурїнскѡј ѡелѡлѡн зорїзалѡм.

Со кымынкѡ лыдпас.

Царїзм дырїї 42 во чѡжѡн мїчурїнскѡј пітомнікыс вѡлі бѡгтѡма мукѡд местајасын быдтѡм вылѡ 50 сурс гѡгѡр пуктас.

Сѡветскѡј власт дырїї бѡрја 14 во чѡжѡн мїчурїнскѡј быд-

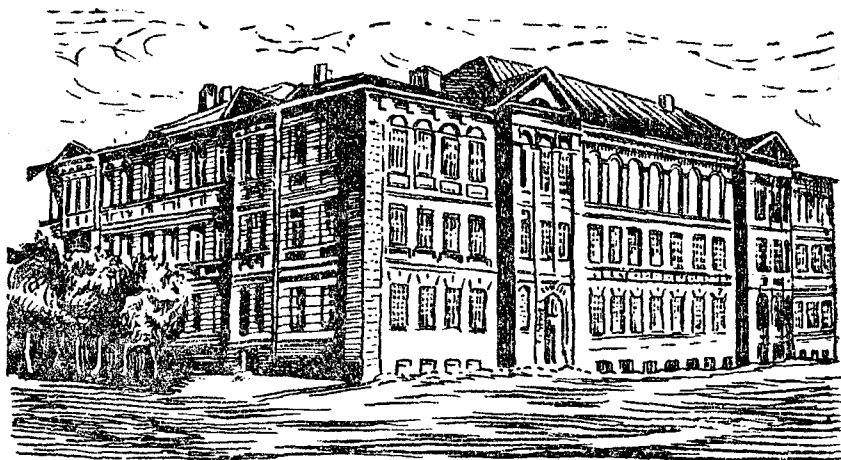

мѡгјас паскѡдѡма 1 мѡлліон 267 сурс штука. Такѡд ѡтщѡщ мѡчуринскѡј сортјас вылѡ спросыс сещѡм ыжыд, мыј ѡні вермѡ могмѡдѡыны сѡмын запросјасыслѡн дасѡд пајыс.

Тажѡ лыдпасјасыс вѡсталѡны агныс ас куѡа.

Сѡветскѡј власт дѡнјалѡс (оценѡтѡс) Мѡчурѡнс. Первојја лунјассаныс-жѡ сѡјѡ ѡтноситѡс сы дѡнѡ зев ыжыд выманѡједн да тѡждысѡмѡн. Сы вылѡ вѡѡдтѡг, мыј страна вылын секѡ ѡзјѡс гражданскѡј војналѡн жыа југѡрыс, ѡностраннѡј сужѡм, разруха да щыгјалѡм пѡдѡтѡсны том республикаѡс, Мѡчурѡнлы вѡлі корѡма і средствојас і работнѡкјасѡс.

1922 воын В. І. Лѡенѡн корѡс мѡчуринскѡј ужјас јылыс доклад. Сѡјѡ секѡ шуѡс: „Выл быдмѡг културајас артмѡдан ѡпытјас куѡѡны вывтѡ ыжыд государственнѡј значенѡје“. Мѡчуринскѡј пѡ-

11-ѡд серпас. І. В. Мѡчурѡн нѡма ѡнѡтѡтут.

томнѡкѡс вѡлі шуѡма (прѡзнајѡма) ѡбщегосударственнѡјѡн. Сѡјѡ кадсан Мѡчурѡн ѡелѡлы вѡлі сетѡма азѡывлыѡм размах.

Пемыд Козлов кар, кѡдѡс вежѡсны Мѡчурѡнск вылѡ, лѡѡ плодѡводстваѡн мѡрѡвѡј научнѡј центрѡн. Танѡ кыптѡс вывтѡ ыжыд совхоз-сад, кѡнѡ рѡдмѡны пѡтомнѡкын быдѡм выл сортјас. Лѡсѡдѡма војвывса плодѡводстваѡн замечательнѡј Научно-ѡследѡвателскѡј ѡнѡтѡтут (11-ѡд серпас). Вѡстѡма саѡводческѡј спеѡиалнѡј высшѡј учебнѡј заведенѡје, кѡнѡ гѡтѡвѡтѡны сојасѡн мѡчуринскѡј ѡелѡ куѡа спеѡиалѡстјасѡс. Самѡј пѡтомнѡкас саѡводстваѡ куѡа научнѡј уж нудѡм вылѡ стрѡѡталѡма зев бур помешченѡјејас—лаборатѡрѡјајас, кѡдјасѡс ѡборуѡдѡтѡма технѡкалѡн медѡѡрја кывјас сертѡ (12-ѡд серпас).

Іван Владѡмѡровѡч Мѡчурѡн воѡынсѡ ѡѡѡночка-ѡпытнѡк, кѡдѡс ез пыѡдѡ пуктывны да сѡравлѡсны царскѡј ѡѡѡвнѡкјас, лѡѡ вескѡдлысѡн вывтѡ ыжыд ѡелѡн. ѡнѡ сѡјѡ ез-нѡн вѡв ѡтносѡн.

Сіжс кыщалисны уна дас талантливѳј ученікјас да отсасыяс Сь дінѳ локталісны сурс јѳз, медем бѳгтны сылыс опыт. Сылѳ быдмѳгјас кутісны овмѳдчыны став сѳветскѳј му пагта. Страныс ставнас суса да раѳейтѳмѳн вѳѳддіс сіјѳ уж бѳрса. Лубѳѳ сиктын, лубѳѳ колхозын Мічурінлѳн німыс лоі рѳднѳјѳн да матысаѳн. Правѳтелство награѳітис сіјѳс Трудовѳј Краснѳј знамја орѳенѳн. Сіјѳ вѳлі первојјас пыс, коѳі получітис Ленин орѳен. Сылы вѳлі сетѳма наукаса да техникаса заслуженнѳј ѳејателлыс ыжыд званіје.

Зев ыжыд зѳллуѳн Мічурін воѳѳ нубѳдіс ассыс раѳейтана ужсѳ. Сѳветскѳј власт ырс 17 во чѳѳѳн сіјѳ вѳчис унжык.

12-ѳѳ сернас. І. В. Мічурінлѳн лабораторіја.

важ стрѳј ырс 42 во чѳѳѳн ужалѳм сертѳ. Іван Владіміровіч оліс пѳшті 80 во (чужлі 1855 вога октабр 27 луѳѳ, кулі 1935 вога јул 7 луѳѳ). Сіјѳ ѳебан луѳѳ вѳлі траур пыщкын странаным ставнас. Сѳветскѳј рѳѳіна знаменітѳј учѳнѳј саѳоводлы, аслас рѳднѳј страна благо вылѳ зѳл труженіклы сетис медбѳрја долгсѳ.

Лутер Бербанк—безбожнік.

Амерікаын овліс зев тѳѳчана учѳнѳј саѳовод Лутер Бербанк—І. В. Мічурінлѳн ыжыд друг.

Сылѳн усаѳбаыс, коѳѳс гѳгѳртѳма нѳрјаса топыд лапкыѳѳк пощѳсѳн, ортсысаыс нінѳмѳн ез торјавлы мукѳдыс.

Но Бербанклѳн саѳјыс вѳлі волшебніклѳн сад коѳ.

Сѳвѳ коѳ выл быдмѳгјас кыщавлісны посетітелѳс, калітка сајѳ воковтѳм мытѳі.

Медса обыкноненнѳ да ставлы тѳдса быдмѳг тани вѳлі вы-
лѳн, тѳдтѳмѳн.

Ѕік Бербанк керка дінын быдміс вывті жужыд вјаз—від вы-
лас ар ветымына. Збылыссѳ сылы вѳлі сѳмын дасвіт. Кыѳі вер-
міс Љутер Бербанк сіѳс сещѳм ѳіѳѳ быдтыны?

Вѳлѳмкѳ, каліфорніјскѳј ѳапкыда быдмыс вјаз вужјасѳ Бер-
банк прівітіс Новѳј Англїјасы (США) ваѳм зев жужыд вјазлыс
увторсѳ (череноксѳ).

13-ѳд серпас. Бербанклѳн чернослів.

14-ѳд серпас. Омїз Техас.

Усаѳебнѳј прїстројкајас гѳгѳр паскѳѳчѳма мѳд зев јон пу
„королевскѳј ѳрех“.

Паскыд нуѳвїж шатора вывті жужыд каштановѳј пу кыща-
лѳма јона уна плодјасѳн. Орчѳн быдмѳ сылѳн роѳїч—ѳапкыд
тушаа (карлїковѳј) каштан. Сїѳѳ—мортыдлы коскѳѳзыс, но сетѳ
тырыс, чѳскыд ѳрехјас. І велїканыс і карлїкыс—Бербанклѳн
творенїејас.

Со быдмѳ подсолнух. Сїѳѳ подсолнухыс оз кыпѳѳчы шон-
діланѳ. Лебачјас оз кокавны сылыс кѳјдысјассѳ: Бербанк лѳсѳ-
ѳѳм сертї сїѳѳ улѳ муѳѳ копыртѳѳма. Тешкоѳ подсолнух бо-
кын—первојыс вїѳѳлѳмѳн, обыкноненнѳј сліва пу. Но сїѳѳ мїр-
са став мукѳѳ сліва пујасыс торјалѳ сїѳѳн, мыј сылѳн плодјас
вескыда космѳѳны пу веткајас вылас і артмѳѳѳны дас черно-
слів (13-ѳд серпас).

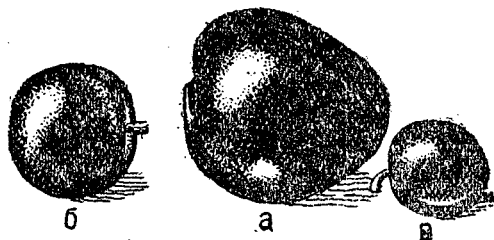
Ѓынѳѳн торјавтѳм, первојја вїѳѳлѳм сертї, јаблона ѳтщѳн

сөтө уна да с сорт плодјас, сы вѳсна мыј Бербанк сылы прѳвѳ-
тис уна сѳкас сортјаслыг увторјас (черенокјас).

А со мѳрас једѳнственнѳј аслас уна сѳкас торјаланлун сертѳ
лѳлѳјаслѳн коллекцѳја. ѐтѳ полѳс лѳлѳјалѳн—жужыд туша,
мукѳдлѳн—зев гырыс цветјас, којмѳдлѳн—зев чѳскыд дук (аро-
мат). Лѳлѳја гѳгантјаскѳд орчѳн быдмѳны сѳмын метржын суд-
та обыкновеннѳј лѳлѳјас.

Лѳлѳјасѳс вѳлѳ чу-
кѳртѳма став свет пас-
таѳс, і Бербанк ѳтѳ-
ган мѳдѳ вужѳдѳс на-
лыг став бур да інте-
реснѳј прѳзнакјассѳ да
својствојассѳ.

Бербанк садјын ез
вѳв нѳ ѳтѳ быдмѳг, код
вылын сѳјѳ ескѳ мед
ез вѳчав опытјас, нѳ
ѳтѳ быдмѳг, кодѳ ескѳ мед
выл ног ез лѳсѳдчыссыв (переде-
лајтсыв) (14, 15 да 16-ѳд серпасјас).

15-ѳд серпас: а—Бербанклѳн сѳыва, б да в—сы-
лѳн роѳителјас.

Став ассыс олѳмсѳ Бербанк коллѳс буржуазнѳј Амерѳкын
ѳткѳн.

Быдмѳгјасыс, кодјас вылѳ Бербанк пуктылѳс уна трудјас да
ассыс став чѳжѳмторјассѳ (сбе-
реженѳјејассѳ), нѳбгылісны дѳн-
тѳм дѳныг прѳдпрѳнѳмателјасѳн,
кодјас наыг бостѳсны ыжыд
барышјас. Сыкѳд ѳтщѳщ быд
неудача вермѳс Бербанкѳс рѳзѳ-
рѳтны да лѳшѳтны воѳд вылѳ
опытјас нубѳны сѳјѳ позанлу-
ныс. Артавын сѳјѳ вермѳс сѳмын
ас вылас.

16-ѳд серпас. Чуткастѳм кактус.

мукѳд учѳнѳјаслѳн да вѳзму овмѳсса практикјаслѳн опытјас бура
петкѳдлѳсны, мыј абу кушѳмкѳ јен, а морт—выл быдмѳгјаслѳн
творецыс. Бербанклѳн ташѳм вѳѳдласјасыс ез воны сѳлѳм выла-
ныс вѳчкоса служѳтелјаслы да мукѳд мракобесјаслы.

Прѳродаѳс тѳдѳм да быдмѳг-
јас олѳм куѳа ыжыд знаток,
Бербанк повтѳма да гѳраа выс-
тупајтлѳс наукаѳс дѳрјѳмын, кодѳ
ерѳдѳс културнѳј быдмѳгјас
лѳдмлыг тајнасѳ. Бербанклѳн да

Кыптис зон бур'а. Бербанклы паныд выступітисны вічкаса да буржуазној обществоса представітел'яс. Бербанк влі медса-нын пыдіа оскорбітчыма Америкаса учон'яасл'он полана ч'овол'дыс. Сі'д асс'о кутіс чувствутны з'к'отк'он.

Ферт, Бербанк'он вліны рабоч'яас п'овсыс да передов'ој інтеллігенці'я п'овсыс уна друг'яс, код'яс бодрітлісны сі'д'с пі-м'од'яс'он, но старік'лыс вын'ясс'о влі ор'б'од'ма. Сі'д'с вісм'іс да' кулі.

Церковнік'яс заводітлісны оклевета'тны Бербанк'ос і сі'д'с ку-л'ом б'орт'і. На'д'о гіж'існы, мы'ј кув'т'о'чыс сі'д'с „кайт'іс“ да аслас убежд'ені'е'яс'ыс откаж'іт'іс. Но учон'ој Хілл, Бербанк'он дру-гыс, код'і кол'лі с'ык'од сі'д'с мед'б'ор'я олан м'інута'яс'о'з, ерд'од'іс та'ј'д' клеветас'о. Сі'д'с веск'ыда гіж'іс печатын, мы'ј Бербанк кулі с'ещ'ом-ж'о неверу'юш'ч'о'д'он, куш'ом'он і в'овлі.

17-д'д серпас. Академік Т. ф. Лысенко.

на, к'оні еск'о относ'ітчылісны наука да с'ыл'он збылвылыс бо-ре'ч'яс бер'д'о с'ещ'ом уважен'і'е'он, кыз побед'івш'ој соціалізм'ом страна.

Озім'ој кыз'і жаров'ој.

— дыр кезл'о?

— С'омын кык лун кезл'о. Ме пыр муніг моз. Л'єнінград'о муна,—вочав'і'іс крестан'ін-батыслы том агроном Лысенко (17-д'д серпас).

1926 в'оса апр'елын ве-лік'ој учон'ој-садовод Л'у-тер Бербанк'ос з'ебісны ас-лас сад'я, сук кедр ул'о, к'оні ш'одк'ыда сі'д'с ш'о'ччыліс олігас.

Л'утер Бербанк'лыс н'ім-с'о м'од полушар'і'е выв'са овлыс геніал'ној морт—Іван Владіміров'іч Мічур'ін—н'ім-к'од от'щ'ош благодар'ној че-ловечество кутас ві'д'ом пы-рыс передава'тны поколе-ні'есан поколен'і'е'о.

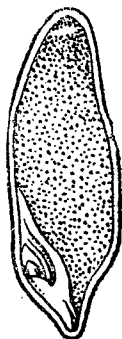
Л'утер Бербанк'ос п'ош'т'і вун'од'ма'о'с аслас страна-ын, но творен'і'е'яс'ыс гені-ал'ној садовод'л'он, код'і м'ов-пал'іс человечество благо-јылыс, аз'існы м'од р'од'іна—СССР. Мірын абу м'од стра-

Сіџ вџлі мунџ Ленинградџ сјезд вылын вџчны доклад. Туџ
вывсан Лысенко кежіс сџктџ відлыны батсџ.

Рытнас пыс подроbnџа вџставліс батыслы аслас открытџе
жылыс.

Воџын сіџ петкџдліс, кушџм частјас емџс шобдџ кџдыслџн.
Петкџдліс шобдџ кџдыслыс зародышсџ (18-џд серпас), сылыс
вужсџ да засџ, петкџдліс кџдыслыс мукџд частјассџ, кытчџ
заптџма пџтательнџ вешществџяс, кодјас колџны зародышлы
сылџн первојја олан кадын. Батыс аслас опыт сертџ тџдліс, мы
ем оџмџ да јарџвџ шобдџ, но ез тџдлы, кыџі објаснџтны на
костын торјалџмсџ. Агроном-пыс гџгџрвоџдліс, мы оџмџ шоб-
дџлџн, кодџс кџџма гџџм помџ, зародышыс чужџ да, кытчџџ
шоныџ, заводџтчџ быдмыны. Кор пукгасны морозјас, зародыш-
лџн олџмыс муртса чусалџ, но оз дугды. Заро-
дыш олџ да паскалџ кџт і зев нџжџџ. Оџмыс оз
кымы. Јарџвџ шобдџџс-кџ кџџны арнас, то за-
родышыс сылџн оз вермы терпџтны морозјассџ
да кулџ. Сы вџсна јарџвџ шобдџџс поџџ кџџны
сџмын тулысын.

— Оні суса кывзы воџџ,—шуіс пыс.—Сы вџс-
на медым џџмыс верміс кыџ колџ быдмыны да
развџвајтчыны, колџ, медым зародышыс, кор сіџџ
заводџтас „мыччысны“ (мџд ногџн, заводџтас раз-
вџвајтчыны), олыштџс мыкџ дыра кад кџџыдџнын.
Тџвбыдџн зародыш кынмас—тулыснас сіџџ мџдас
кок јыв мунны. Сџџкџ, фелџыс сын, медым за-
родышлы вџлі колана кџџыд.

18-џд серпас.
Шобдџ кџдыс
вундџмџн.

— Сџџ... сџџ...—довкџдліс јурнас батыс.

— Оні кывзы. Ме тџвнас бџста џџмџјаслыс
кџдысјас. Најџс кџтџда, медым зародышыс „мыччысас“. А
сесса пукта тџлыс кујџм кежлџ кџџыдџнџ. Та бџрын кџџа. Со і
ставыс.

— Но?—ез гџгџрво батыс.

— Кор ескџ ме најџс кџтџда? Ог арын, а тџвшџдын, фев-
ралын. А кџџа тулыснас. Кыџ јарџвџјјасџс кџџа. І најџ быд-
мџны. І урожај сетџны. А главнџџыс—тенад шобдџыџн оз кув
јџна кџџыд тџлын, таџі-кџ сіџџс кџџан. Тџлыс бџрланџ колџ.

— Фешкод,—нужџдліс батыс,—сџмын оз ескыггы меным...

— А те відлы,—ышџдліс сіџџс пыс.

Старџк кутџс думажтны.

— Но інџ, відла,—шуіс сіџџ кымынкџ мџнут мыгџі.—Сулалџ
відлыны. Оз шобдџсџ, а тенџ. Збыль-џ, мыј те сеџџм суг лоін,—
шутџтџс сіџџ.—Но, вџставлы тџлкџн, кыџі да мыј вџчны.

Пыс заводітис вiставлыны.

— Сі?... сі?...— бара заводітис батыс довкјодлыны сылы журнас.

Февралын старік Лысенко керкаас пыртис „украінка“ сортлыг центнер жын шобдi кјдыс да кјтдiс најс ваын.

Шобдi кјтасіг коста, старік мјддiс градјорб. Сені сіјб весаліс лымсб неыжыд плошцадка вылыс.

— „Мыччысісны“,— шуіс сіјб мјб лунас.

І збыльыд, шобдi кјдысјас вылын муртса-муртса кутіс тдчыны зародышыс.

Старік кык мешокб кістис кјдыссб да мешокјассб петкдiс градјорб. сас лсбддм плошцадка выдб сіјб пукталіс мешокјассб да на пыщкын дтвесталіс (рбвнајтис) кјдыссб сісі, медым сіјб куліс рбвнбј слбдн, кызтанас сантiметр 15 кыза. А сего мешокјассб тыртис лымјдн—быдса чукбр зыртис лымсб.

— Кујлбј тулысбз.

Воіс тулыс. Лым пукіс, заводітис сывны.

— Сулавлы! Ме тенб неуна кутышта,—і старік лымсб вевтис іқасбн.—Воқ-на теныд сывны, кујлы кјзтбз.

Самбј кјзтбзыс сіјб візіс кјдыссб кјзыдiнын лым улын.

Мај заводітiчiгбн јаровбјјаслбн воқ кјза вблі разгарын. Старік вогтис ассыс кјдысјассб да кјзіс најс. Орчбн сіјб јешцб кјзіс і прбстбј јаровбј шобдi.

— Кывлінныд? Лысенкотб?—мдiс горні сікт паста.—Выжывмбма! Зік выжывлуныс бостбма! Кјтддбма „украінка“, а бнi кјзб. Озімбјсб тулысја моз кјзіс?..

— да, тјд-нiн чудітбма старікыд.

Воіс кад—шобдi петіс. Лысенко быд лун ветлывліс му выдб да візбдліс. Шобдi быдмiс кыз бытб нiнбм ез і вбвлы.

Шобдi заводітис вескыда тувны-быдмыны. Шептасіс. Розјаліс.

Јуын вбліны јон зерјас. Јаровбј шобдi водіс.

— Но, і ужјас,—шензб старік, кор аззіс, мыј сибн тулысын кјзбм озімбј шобдiыс сулалб вбрзбдтбм.—Тыдалб, і збылыс урожај чукбрта.

Старік ез дшыбітчы.

Шобдi заводітис воны.

Старік Лысенко Украинаса Наркомземб вајіс мај тблыс заводітiгбн сибн кјзбм озімбј шобдiлыс шеп обрацeцјассб.

Вежон ббрын Лысенко дорб воіс коміссiја.

Му выдб мунісны став сіктбн. І сені, му вылын, коміссiја аззіс „украінка“ сортлыг зев бур шобдi.

— А мi-дд сіјс сумашедшејдн чјтлім,—вiставлісны коміс-

сіялы сүедјасыс.—Чајтлім, мыј старікыд ҕікōз выживмōма—озімōсō тулысын кōзіс. А сіјō со кыҕ чужіс-паскаліс...

А неуна бōрынжык батыс да Лысенко пыс вїставлісны ас опыт јывсыныс Хар'ковын учонōјјас, агрономјас да общест-веннікјас собранїјелы.

Лысенколы научној ужјас путеводнōј [козулдн лоїны мїјан великōј Сталінлōн кывјас:

„Наукаыс сы вōсна і шугō наукадн, мыј сіјō оз повчы леп-тыны кісō отживајущōј вылō, важ вылō да суса кывзысō опыт, практіка гōлōс дінō“.

Став важмōмыскōд да ковтōмыскōд мїрїтчытōм борец, Лы-сенко дорјō да исползутō ставсō сіјōс, мыј сетō наука.

Релїгіјалдн служїтелјас велōдлісны јōзс, мыј жївотнōјјас-лōн да быдмōгјаслōн уна сікаса став мїрсō јенмōн лōсōдōма (создајтōма) сещōмдн, кущōмдн мї сіјōс аззам. „Сōмын јен,—вїставлісны најō,—верміс лōсōдны жївотнōјјаслыг да быдмōгјас-лыг сещōм совершеннōј органїзмјас“. Мїчурїн да Лысенко до-кажїтісны, мыј абу јенјас, а јōз—выл быдмōгјаслōн творецјасыс.

Картопелыд і лунвылын сетō бур урожај.

Став мїрса учонōјјас дыр кад чōж безуспешнōја заводїтісны тōдмавны вопрос: мыла картопель лунвылын сетō улынжык урожај војвылын дорыс?

Чајтсō ескō, мыј колō лоны мōдарō. Мусїнмыс лунвылын чернозомнōј (гōд муа), плодороднōј, шондыс да шоныдыс сенї унжык, војвылын серті. Серт, лунвыв рајонјасын васōдыс еща-жык, но і кіскалігдн картопелыд торјавмōн сетō ічōтжык уро-жај, војвылын серті.

І ҕік гōгōрвотōмдн кажїтчыліс сещōм јавленїе: вајны-кō војвывган картопель да пуктыны сіјōс лунвылō, то первојја во-ын сещōм картопелыг воō бур коō урожај, мōд вонас урожа-јыс лōб неуна омōлжык, картопель клубеңјасыс неуна поснїжы-кōс, којмōд воын урожај лōб зев омōл, нолōдын—клубеңјасыс лōбны ічōтїк дōрех ыждадс, а урожајыс вывтї омōл.

Тыдалō вōлі, мыј картопелкōд мыјкō абу ладнō. Картопель лунвылын вїсмō, учонōјјас шуїсны, сіјō сен јывмō (вырож-дајтчō).

Но мыјла-нō лōб јывмōмыс? Кыҕї ськōд тышкасны? Сїјō вопросјасыс імеїтісны вывтї ыҕыд значенїе не сōмын мїјан странады. І Італїјаын, і Франціјаын, і Іспанїјаын, став лунвыв странајасын, картопель сетō зев ічōтїк урожај. Учонōјјаслōн тајō јывмōмыскōд (вырожденїеыскōд) тышкасны средствојас

корсны став бостыльмјасыс нїнѳмѳ ез вадѳдны. Тајѳ торјыс быдѳнлы гѳгѳрвоана, мыј сїѳ—вывті ыжыд делѳ.

Быд во ковмыліс војвывсаң вајны лунвылѳ дѳнбасса, Одесаса да мукѳд гырыс центрјасса населенїјелы уна дас сурс тона картупель, сы вѳсна мыј местнѳј картупелыс ез сузсыв. Сыыс кынї, ковмыліс нѳшта вајавны мујас вылѳ пуктыны зев уна картупель, сы вѳсна мыј лунвылын быдѳм картупель сетліс зев ічѳт урожај да пуктѳм вылѳ ез шогмы. Вајнысѳ транспортыс загрузїтчыліс, расходуїтчыліс уна сѳм, да век-жѳ лунвылын картупельыд ез сузсыв.

Лунвылын картупельлѳн ыжыд урожај вѳсна тыш лѳб ыжыд государственнѳј коланлуна делѳдн.

Академік Лысенко лѳсѳдіс (разработаїтїс) картупельлыс урожај кылѳдан способ. Картупелѳс колѳ леңны неуна ырсавны, сесса пысавлыны сутуга вылѳ лїбѳ шпагат вылѳ і тақїкѳн лебулѳ југыд возѳ ѳшѳдны 25 лун војѳдѳр пуктытѳзыс. Пуктан луннас картупельѳс вундалѳны кыкѳ-кујїм јукѳн вылѳ сїзі, мефым быд кустын вѳлі ѳтїк лїбѳ кык „гїн“, і секї-нїн пуктасыс сїјѳс.

Картупелѳс пуктѳм вылѳ лѳсѳдан тащѳм способыс сетліс почанлун гектар му вылѳ сафїтны картупельсѳ жынгыс ешажык. Но тақїсѳ резултатыс лѳлі сѳмын секї, кор возынсѳ ырсѳдлісны здорѳвѳј, јывмытѳм картупельѳс. А кытыг-нѳ лунвылын бостны јывмытѳм картупельсѳ? Быд во-ѳмѳј-нѳ сїјѳс вајавны војвывсаң!

Тајѳ не тырвыјѳ могсѳ разрешїтѳмыс Лысенкоѳс ез удовлетворїт. Сїјѳ решїтїс помѳз тѳдмавны картупель јывмѳмлыс (вырождѳенїјелыс) помкасѳ да корсны тышкасан способјас сїјѳ локыскѳд.

Регыд кыкнан могыс вѳлі решїтѳма. Лысенко казалїс, мыј лунвылын картупельыс тулысын пуктїгѳн вескалѳ зев невыгоднѳј условїејасѳ. Картупель клубејасыс артмѳны вога жар кадын і ѳдїѳ пѳрысмѳны. Картупеллѳн тајѳ „пѳрысмѳмыс“ самѳј клубејас артмїгас і лѳб сїјѳ јывман помканас.

Тајѳс тѳдмѳдѳм бѳрын, Лысенко решїтїс, мыј лунвылын картупельѳс колѳ сафїтны оз тулысын, а гѳжѳмын.

„Картупельѳс-кѳ сафїтны јун помын лїбѳ јул заводїтїгѳн,—вїсталис том учѳнѳј,—позјас заводїтчасны котыртчыны сѳмын августын, сенѳабрын—арса кадын, кор лунвылын абу-нїн сещѳм жар і, сїзкѳ, абудѳ ѳдїѳ пѳрысман условїејасыс дај абудѳ налы јывман условїејасыс“.

Лысенко вѳчавліс уна опытјас дај убедїтчіс, мыј гѳжга пуктысїгѳн картупельлѳн урожајностыс содас унапѳв.

Опытнѳ участокјас вылын картупеллѳн урожај бостыліс здоровѳн да јывмытѳн (19-ѳд серпас).

Кор Лысенко медвоґаыс выступітіс аслас предложеніједн, учовѳјас да візму овмѳсса практікјас сы дінѳ отнесітчісны веріттѳм пырыс.

„Садітны картупелѳс гожѳмын? Некод, некор дај некѳн тајѳс ез вѳчлы. Тајѳ тешітчѳмыс нінѳм оз артмы“. Таґ толкујтлісны унаѳн.

Ез кокні вѳв тышкасны важ прывычкајасыдкѳд да предрасудокјаскѳд. Воґынсѳ унґык колхознікјасыс, Лысенко опытјас-

19-ѳд серпас. Картупеллѳн куст, кодѳс пунктѳма тулысын (вескыд клас) і гожѳмын (шүґа клас).

лы дѳверајттѳг да картупел кѳјдысјас жалітіг, решітісны сіјѳс гожѳмын не садітны. Но сесга најѳ аґґісны, мыј колхозса орчча мујас вылын гожѳмын пунктігѳн картупелыс јона ѳдіѳ быдмѳ да сетѳ ыґыд урожајјас. Секі најѳ локтісны сіјѳ колхозјасѳ да корісны сетны налы пунктѳм вылѳ неуна тајѳ замечательнѳј картупелсѳ.

А 1935-ѳд вога нојабрын Одессаын чукѳртчіс конференціја, колхознікјаслѳн, кодјас гожѳмнас пуктылісны картупелсѳ.

— Мі ег ескылѳј тајѳ фелѳ вылѳ,—вісталісны најѳ.—Картупелѳс садітны гожѳмын чајгыліс тешкоѳ торјѳн. Мі чајтлім, мыј ті, Лысенко јорт, ґшыбітчінныд і тајѳ фелѳсыс коланаторјыс нінѳм оз артмы. Оні мі убедітчім, мыј ті правѳс.

Таґі колхознікјаслѳн да ужалыс јѳзлѳн паскыд массаыс кутісны чувствујтны резултатјасѳѳ ужлыс, кодѳс вѳчіс акаѳемік Лысенко. Украиналѳн лунвыв областјас ѳні тырмымѳн обеспечітѳма пунктѳм вылѳ здоровѳј, јывмытѳм картупеллѳн. Одесскѳј,

днепропетровскōй да мукōд областса сурс колхозјас да совхоз-
јас бостōны картофел урожајсō војвылын сертї не улынжык.

„Мї тїжанōс поддѣржитам“.

Тащōм шобдї сортыс нōшта некōн-
на ез вōв. Сїјō—бур сорт шобдїлōн
да фїкōй пырејлōн нылыс. Пырејыд вї-
нов; сїјō ѓткода бура вермō терпїтны
ї засухаѓс ї кōзыдōс. Пыреј—уна вога
(многолетнōй) быдмōг. Со тајō качест-
војассō пырејлыс ї мōвпыштїс агроном
Нїколај Ивановїч Цїцїн вужōдны шоб-
дїлы, медым почō вōлї тајō шобдїнас
кōзыны сїбірскōй степјасса вывтї паскыд
пространствојас.

Со кыч вїсталō ачыс ас уж јылыс
Нїколај Ивановїч:

„Ме мōвпыштї артмōдны кōзыдја-
сыс да засухаыс повтōм унавога шоб-
дїѓс.

1927-ѓд воын аззысї Иван Влaдїмїро-
вїч Мїчурїнкōд. Ме јуалї сылыс, кущōм
тујōд колō мунны, медым решїтны сувтōдōм мoгсō (задachасō).

Иван Влaдїмїровїч вочавїсї: „Шобдїѓс шобдїкōд скрешщї-
вајтōмōн ѓдвакō тїжан лōб мыкō аслысскїастор (особеннōјтор).
Колō корсны мукōд, выл тујјас“.

Но кодкōд-нō скрешщївајтны? Ме чорыда думыштчї да ре-
шїтчї сувтны пыреј вылō. Сїјō-ѓд шобдїлы родственнїк, мыјын
тї верманныд убедїтчїны, весїг сōмын серпас вылō вїѓдлōмōн
(20-ѓд серпас). Уна пырејѓс ме вїдлалї. Но шобдїѓс скрешщї-
вајтны пыреј јогтурункōд меным ез удајтчы. Кōјдысјас ез арт-
мыны.

Кор ме ужавлї луфвылын „Гїгант“ совхозын (Војвыв Кавказ),
ме аззылї сешōм пырејѓс, кодї јогтурунōн некор абу вōвлōма.
Сїјō быдмїс лунвыв степјасса векуган гōрлытōм мујас вылын.
ї со вōлōмкō, мыј сїјō пырејыс скрешщївајтсō шобдїкōд да ру-
зѓгкōд дај сетō кōјдысјас.

Менам нїмкофасōмлы ез вōв помыс, кор ме бостї медвозза
кōјдысјас шобдїлōн да пырејлōн помегыс. Сїјō медвозза кōјдыс-
јассō ме кōчї јашщїк пыщкō ї ассым пїтомецјасѓс быдтї аслам
квартїраын. ѐнї мїјан емѓс теплїцајас да наын быдтам ассыным
выл шобдїнымѓс—пырејлыс да шобдїлыс помессō.

20-ѓд серпас: а—пыреј шеп,
б—шобдї шеп, в—пыреј да
шобдї помеслōн шеп—унаво-
га шобдї.

Ассым шобдiбс ме петкiдлi Сталин јортлы урожајност куџа передовикјас сјезд вылын 1935 воын.

„Смелжыка експериментируйтiдј¹⁾. Енi полдј iшыбкајасыс. Ми тiјандс поддержитам“,—шуис меным мијан великiдј учительным да другным. Менам нимкофасiбмлы ез вiв границаыс: роднiдј Сталин одобритiс менсым уждiс! I ме упорнiдја ужала ассым шобдiбс воџд вылi бурмiдiбм вылын. 1937-iд воџ сiјiс вiлi кi-џма-нин му вылi кык гектар.

Мыјiдн-нi мијан шобдиным торјалi обичнiдјсыс?

Сiјiс уна вода. Тырмымiдн кiдзны iтчыд, медем кымынкi во помса чукiдртны урожајсi.

Мијан теплицанын сiјiс сетi кыкыс лiбi кујимыс во чiжнас урожајсi. Мијан шобдиным СССР војывса да централнiдј рајон-јасын поџд кыкыс вундыны—iтiсi кiдјдыс вылi, мiдiсi турун лiбi зелонiдј кiрым (корм) вылi; лунвын рајонјасын поџд сор-нитны кiдјдыс вылi онас кыкыс урожај воiм јылыс i којмiд пiрiдј поџд ыщкыны кiрым вылi. Мијан шобдилiдн вужјыс зев уна i најд зев куџдс. Засуха бостiмыд сылы абу страшнi: му-сiнлiдн вылысса слiдјјасыс абуiдс-кi питательнiдј сокјасыс, сiјiс бостi најiс пыдiса слiдјјасыс. Бура вермi терпитны i кiдздыс.

Мијан шобди лiд зев ыжыд грiзбадн став сорнакјасылы. Ми тiддам, кыi вермi гартчыс пыреј зырны мујас вылыс быдсама мукiд быдмiдгјасыс. Сiз-жi кутас зырны јогтурунјасыс i уна вода шобдиыс*.

Вредительяс ыльӧ.

— Безбожник те, Иван, безбожник і ем,—і Міхеј дад дӧзмӧдчыс гутыс моз шеныштчӧс Иваныс.

— Мыҗа сен јен? Ӧти-кӧ (Иван кусынтис кӧгыс ӧти чун), саранчаыд-ӧмӧј јенмӧн мӧдӧдсӧ? Саранча чужӧ јуҗас дорын. Медым не сетны сылы сетыс муҗас ыльӧ лебзыны, саранчаӧс ӧни самолетҗассаң отравлајтӧны јадӧн.

— Том-на те, медым старікҗасӧс велӧдны.

— Мӧд-кӧ,—Міхејлыс кывзытӧг воӧд вӧсталӧс Ваҗа,—шомшеп, кыҗи і сӧм, сојӧ наҗсӧ. Кӧјдысыс ӧти сӧд бус колӧ. Кытыс сӧјӧ? Бара јен? А фелдыс зев прӧстӧј: протравит кӧјдыстӧ кӧҗӧм воҗылад, і некущӧм шомшеп оз ло. Вот нӧшта колӧ јогтурунҗас бырӧдны. Јогтурунҗас ылын чужӧны вредительяс да сесга вуҗӧны наҗ ыльӧ... Меҗаҗас ылын...

— Тајӧс і тетӧг быдӧн тӧдӧ,—пановтис сӧјӧс Міхеј.

Ез-нин первојыс Міхејлыс ковмыв споритны Ваҗакӧд, і кӧѳ сӧјӧ ез сознајтчыс, но Ваҗа кывҗасыс унатор-нын чајтгӧс сылы вескыдӧн.

Ӧтчыд војын оз уҗысы сылӧн, быдсама мӧвпҗас воӧны јурас. Уна шудтӧмлун сӧјӧ терпӧтлӧс аслас олӧмын—і засуха, і шерыд, і кобылкаыд, і саранчаыд бырӧдӧсны уроҗаҗас. Ез ӧтчыд Міхеј керкаӧ виҗӧдлы і шыглун.

А мыҗа наҗ, колк, выј да сӧм мунис поплы ва веҗӧдӧмҗас ыльӧ да крестӧн ветлӧмҗас ыльӧ... А збылыс, отсалӧсны-ӧ најӧ? Сещӧмторҗыд ез ус тӧдвылас Міхејлы.

Крука беднас кощкӧдчӧгтыр керкаӧ пырис Фалалеј—вӧчкаса стӧрӧж.

— Те дӧнӧ, Міхеј Міхејевич. Мӧдӧдӧсны мијан мужікҗас батшкоӧс нубдны муҗас ыльӧ молебен сылӧдны. Заӧзерјеын наҗ ылын кобылка. Сӧҗ мыј јевлӧн вӧлаыс.

— Вӧтлы те сӧјӧс,—мурӧбтыштис Ваҗа да чепӧсјис ӧҗсӧ.

Фалалеј, јурнас доквӧдлӧгтыр, дыр виҗӧдӧс сы бӧрса.

— Ангелскöй лолыд беслы лапаас шедöма. Кыс лездöмыд те сiјбс!

Лептисны образјас, мунисны мујас вылö. Михеич кысгис бöрын. Гортсајас пöвсыг, сы кынчi, молебен вылö некод ез мун. Вапа асывсааныс кытчöкö мунис школьнiкјаскöд да пионерјаскöд.

Збылыг, сöмын крестөн муныјас воисны му вылö, ставлы лоi гөгөрвоана—лоöма беда. Ыжыд зерөн моз кобылкајас ускöдчисны паскöм вылö, сапöгјас вылö, чеччалисны чужöмö, ва брызгiјас моз лебчисны кокјас улыг быд бокö. Бордтöм чеччалыг рудов-виж рöма насекомöјјас вевтчисны мусö.

Ојисны нывбабајас, пернапасасисны мужчинајас. Межајассаң, вијас вывсаң кобылкајас чеччалисны наң вылö. I вöли тыдалö, кычi шепјассö вевтчисны чеччалыгјас, кущöм горша сојисны зеленсö.

— Ставыс ештiс, ставыс ештiс,—јурбитiг моз окајтöмөн шуалис аслыс Михеј. Сöлöмсааныс јурбитисны крестана.

Леччисны сонö, вијöд, кущöм дiвö-нö... Муас кодöма паскыд канава, да сы пöлөн сулалöны радөн артелса шленјас, мыјöнкö кiскалöны, гöликјасөн чышкöны, нöјтöны кобылкајассö... I турунвиж гын жувгöны бөрöзда сајса кобылкаөн вөрчöдлытöм зонвија наңјас. Шенасö кафiлöнас поп, сылö. А крестана оз јурбитны, сулалöны кiјасаныс шапкаөн да сiнјасныслы оз ескыны. Кулö кобылка да оз вежа ваыс, а безбожнiк кiјасыс.

— Вокјас, мыј-нö ми сулалам,—гордiс кодкö,—босталöј зырјассö!

I бостисны крестана кодлы мыј сурi, раздöчисны му пастала. Распоражајтчiс артелса агроном Јевсејев. Öдјö раздöс сiјö крестанаöс дасөн-дасөн, снабдiтiс резан приборјасөн (опрыскивателјасөн), быдторјөн, мыјөн колö, i пузiс уж.

Шöјöвошöмөн дыр сулалис поп, пыр-на шенасiс кусöм кафiлöнас. Шыблалöм јенјас гöраөн кујлисны сы воңын.

Нiнöм тешкофыс абу, мыј Заозерје та бöрын öткажитчiс попыс да тупкiс вiчко. Öнi колхозын пöштi сiктыс ставнас. Крестана гөгөрвоисны, мыј сещöм коллективнöј уж да наука.

Плодовöј садса врагјаслы смерт!

Тöвнас, кор лым пластјас вевтчöны пу веткајассö, чорыда учö плодовöј сад. I чорыда учöны тајö садлөн врагјасыс. Учöны асланыс кадöз—тулысöз, кор најöс шонтасын да садмöдасын шондi југöрјасыс.

Јаблона куш веткајас вылын то сенi, то танi тыдалöны кос

корјас. Мукѡд дырјыс ѡт кор трубка моз гартыштѡма, мукѡд дырјыс кык-кујим корјѡз бытѡѡкѡ ѡтлаѡ [итѡмаѡс] (21-ѡд серпас).

Ѳктѡј ташѡм корјасѡ да сугжыка виѡдѡлѡ, кыѡи најѡ кутчысѡмаѡс ветка вылас да мыј наын ем.

Корјасыс вѡчѡм „поз“ пыщкас чорыда [уѡѡны кѡзыдыс кынмѡм посныѡѡк руд гусениѡајас. Сѡд сѡнјаса жежыд бобув—бојарышныѡа—со кодѡ петѡ локтан гѡжѡмнас тајѡ гусениѡајассыс.

Јонжыка лунвын рајонјасын позѡ аѡзыны і мѡд, талы ѡтсама, находка.

Со ветка помјасын тыдалѡ топыд шѡвк код кыѡд кос корјасыс да чераѡ везыс. Тајѡ кыѡд пыщкас—сојасѡн посныѡѡк

гусениѡајас. Вылыс мијан возын—кущѡмкѡ бобувлѡн тѡвса „поз“. Но тајѡ абу бојарышныѡа. Сѡјѡ бобувлѡн гусениѡајасыс вѡліны прѡстѡ рудѡс, а тани најѡ туша поманыс гѡрдѡ чутторјасѡн. Тајѡ бобув-шелкопрад - златогузкалаѡн гусениѡајас.

Јаблоѡа веткајас помын тыдалѡны, бытѡѡ мастер кѡн клејѡѡма, рудов „ѡернышкојаслѡн“ топыд радјас. „Кѡк сѡнваѡн“ шуѡны најѡс јѡз пѡвсын (22-ѡд серпас). Но, ѡерт, ез кѡк бѡрд сѡјѡс. Бобув,

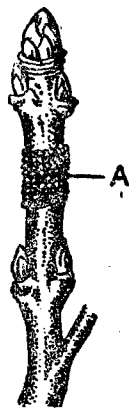
кольчатѡј шелкопрад,—со кодѡ колѡајасѡн пукталѡс јаблоѡа веткајас помѡ ассыс колѡјасѡсѡ.

І такѡд-жѡ орчѡн—бытѡѡ сѡм чутјас. Зев уѡа гѡрѡв лиѡѡ оранжевѡј чутјас тыдалѡны гарјас бердын да кырс потѡмиѡајасын. Мукѡд веткајас вылас најѡ сымындаѡн, мыј веткасѡ чајтан сѡсмѡмѡн. Тајѡ јаблоѡевѡј меѡаниѡалѡн колѡјасыс.

Мукѡд дырјыс позѡ каѡавны јаблоѡа ветка кырс вылыс ѡежыд пемыдруд шѡѡит. Сѡјѡ тупкѡ аснас кущѡмкѡ шылыд јѡкмыл. Шѡѡит кырс улын кујѡны муртса кырсас пырыштѡм посныѡѡк гусениѡајас. Тајѡ мајскѡј ѡѡуѡв, јаблоѡа возлѡн гусениѡајасыс. Ѳѡшта арнас-на најѡ петѡсны чорѡѡм сльѡѡн вевтѡѡм колѡјас пыщкыс. Но најѡ ез еновтны ассыныс временнѡј оланѡнсѡ. Кырсас кодѡсны ѡежыд гуран, пырѡсны сетѡѡ да уѡмѡв-

21-ѡд серпас. Бојарышныѡа позјаса ветка.

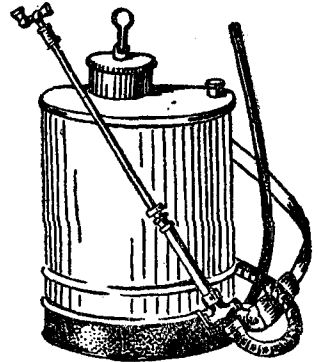
22-ѡд серпас. Кольчатѡј шелкопрадѡн колѡјасыс.

җисны. Узны топыд шщӳт улын абуҗык ӑпаснӑ, кырг потӑмӳн-
җасын лӳбӑ кос корҗас костын сертӑ.

Таҗӑ садлӑн враҗҗас. I враҗҗас ӑпаснӑӑбг. Сынн убегӳтчыны
абу гӑкыд.

Бостӑӑ аслыныд боҗарышнӑчалыс да златогузкалыс некымын
тӑвса поз да пунктӑӑ садокҗасӑ лӳбӑ банкаҗасӑ, кодҗас пыддӑсӑ
кӑстыштӑӑ лыа. Вундӑӑ меҗанӑца да колчатӑӑ шелкопрада колҗ-
җаса веткаҗасӑ маҗскӑӑ нӑзув шщӳтҗаскӑд щӑщ. Пунктӑӑ наҗӑс
классаныд ӑшиҗ выдӑ ва тыра банкаӑ. Слелӳтӑӑ, мыҗ лӳб колҗ-
җассыс. Ассыныд наблудегӳнеҗаснытӑӑ гӑжалӑӑ.

Тӑ аҗҗанныд, мыҗ колҗҗасыс петӑны
горш гусегӑцаҗас, җӑк нӑзувҗас кодӑбг. Вот наҗӑ i бырдӑдӑны уроҗҗастӑӑ мӑҗан
садҗасыс. Оз җен грехҗасыс наҗҗӑтӑм
выдӑ мӑддӑд садса вредӑтелҗасӑс, а наҗӑ
развиваҗтґдӑны колҗҗасыс, кодҗасӑс пункт-
талӑны насекомӑҗҗас. Колӑ нуны немҗа-
лӑттӑм тыш вредӑтелҗаскӑд. Сы могыс
садҗасӑс кӑскалӑны җадӑн (23-ӑд серпас),
чукӑртӑны боҗарышнӑчалыс позҗасӑс,
весалӑны пуҗасӑс ваҗмӑм кыргсыс да
ставсӑ сӑҗӑс сотӑны. Таҗӑ мортыс ачыс
мездӑ ассыс уроҗҗасӑс.

23-ӑд серпас. Опрыскивател.

Гусегӑцаҗас.

Со коҗмӑд лун-нын мӑҗан отр'адным лагерын. Челаҗ уҗалӑны
градҗас вылын, отсегӑдӑны колхӑзньӑҗҗасы: ӑтӑҗҗас небӑддӑны
градҗас вылыс мусӑ, мукӑдҗҗас җогтурунҗҗас нещкӑмӑн җаҗмӑтґчӑ-
мабг. Сегӑ да Боба—ваҗысаҗ-нын җортҗҗас, да налы зев дӑсаднӑ,
мыҗ воҗатӑӑ сетӑс налы разнӑӑ уҗ: Сегӑ зырҗҗа, а Боба җогту-
рунҗҗас вылын, да на костын нӑшта нӑр пощдс.

— Сегӑ, вӑҗдӑ, мыҗ ме аҗӑи,—горвӑд Боба, „кӑтаҗскӑӑ стена“
саҗсаҗ вӑҗдӑдӑмӑн, шмонӑтӑм раҗӑи сӑҗӑ таҗӑ нӑмтӑс нӑр пощдссӑ.

Сегӑ дурдӑс небӑддӑмыс, зырсӑ саҗкӑс мукӑ да, боквыс веш-
җӑм гӑрд галстуксӑ лӳгӑдыштӑм бӑрын, матыстґчӑс җортґс дӑнӑ.
Сӑҗӑ кутӑс капуҗа кор тор, код вылын щӑт мӑз тӑрґчитӑсны
кущдмкӑ ӑчӑтӑк вӑжов колпакҗҗас (24-ӑд серпас).

— Вӑҗдӑ шуӑс Боба,—со лебалӑны җеҗӑд бобувҗҗас, ӑтӑ пункт-
сӑс капуҗа выдӑ кор улысладор бокас гож саҗҗас; ме сувтӑи да
вӑҗдӑи сы выдӑ, а кор лебӑҗс, ме аҗӑи со етӑҗӑ җокмыльсӑ. Таҗӑ,
буракӑ, колҗҗас сӑҗӑ пунктӑс.

— Ставыс вермас лоны,—мӑвпалдмӑн шуӑс Сегӑ.—Мунам,

Льоналыс жуалам: сійо ужавліс јундј натуралистјас біостанціја
вылын.

Другјас вылыс бостгісны ужб „кітајскјој стена“ бтар-мбдар
бокын, а Боба сурбмторсб пуктіс пбрччбм дбрбм бокас да вевт-
тіс лапкорјбн...

Пбжіс шонді, да јенеж вывті мунісны чукбра жежыд кы-
мбрјас. Кыліс горністлбн сігнал:

„Помав уж, кад завтракајтны“.

Сепа да Боба терыба чукбртісны ужалан кблунысб да мукбд
челадкбд бтщбщ мбдббчісны Лбна дінб.

— Боба оз ылбдлы, віжов јокмылыс—сійб жежык бобувлбн
колкјасыс,—шуіс Лбна,—зік сійб бобувлбн, коді лебалб градјб-
рын капуста вылын. Корсбј прбстбј банка, вбчбј сыыс садок
да віббббј, мыј лоб наыс.

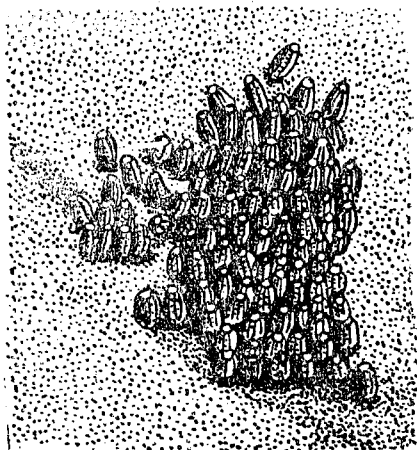
Лбналбн кывјасыс інтересујтісны челадбс.

Боба котбртіс банка корсны, а Сепа коріс санітарнбј коміс-
сіјалыс ічбтіка марла, медым сійбн вевттбд пыбді кбртавны
банкасб.

Лбна шуіс, мыј колкјаса
корсб колб візны космбмыс,
да челад гежббкіка кіскавліс-
ны сійбс вабн. Банка сулаліс
бшің вылын, да челад регыд
казалісны, мыј колкјас дорын
јавітчісны кушбмкб сбдінік,
носні нізувјас. Сыр віббббм
ббрын челад аззісны, мыј ні-
зувјасыс петбмабб колкјасыс.
Лбна шуіс, мыј бур ескб ну-
ббны наблудајтбмјасыс днєв-
нік. Тајб мбвпыс кыкванныс-
лы сблбмвыланыс воіс, і со
мыј вблі гіббма міјан пріја-
тельјас тетрабб:

„2/VI. Колкјасыс петісны
носныдік нізувјас; најб сојбны
корсб, код вылын лоіны. Нізувјас
быдмбны ббјб, мі налы сета-
лам корјас, да најб вывті регыдбн
корјасбб рбзбдлбны.

2/VII. Сепа казаліс, мыј нізувјас
омблжыка кутісны сојны,
а Боба аззіс кучікјас, кодјасбс
шыбытбмабб нізувјас. Лбна
шуіс, мыј мі зік прбстб ег рісујтбј
колкјасбб; колб корсны
градјбрыс да рісујтны. Нізувјасбб
мі рісујтім.

24-бд серпас. Капустніца бобувлбн
колкјас (ыжббббма).

14/VII. Најо барє сојоны да вывти ђојо быдмѓны, со-нин ку-щѓмѓ лоины, градјѓрын сещѓмѓс-жѓ, кыѓ і најѓ, ґикѓз капус-тасѓ сојоны, сѓґ-кѓ, најѓ вреднѓјѓс. Тајѓ кадколастнас некымы-ныс вејисны кучѓкнысѓ...”

Ташѓм гѓжѓсѓ чєлаѓ нубѓисны луныс-лунѓ.

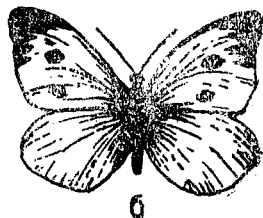
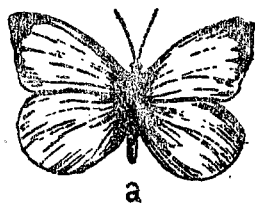
Ќѓи зєв мѓча лунѓ „нѓзувјас“ дугѓисны сојны да кысѓисны ґѓк марла улас, банка выліаѓорас. Асывнас чєлаѓ аґґисны, мы нѓзувјас абуѓс-нин, а ємѓс зєв мѓча, сѓѓов чутјаса вѓжов кукол-кајас, кодјас ѓшѓѓѓмаѓс марла берѓѓ вѓсныѓк сѓјас јылѓ (25-ѓѓ сєрпас).

Отр’ад воѓ карѓ, і куколкајаса банка бѓгѓѓ жѓвѓј угѓлокын почѓтнѓј мєста. Банка сулалѓ пєлѓсын ѓшѓн рамајас кѓстын мартѓз, да некущѓм вежѓмјас сєтыс оз вѓлі тыѓав. Но вѓт шѓныѓ шѓндѓа лунѓ ѓѓи куколкаыс пєтѓс бѓбув, сѓмын борѓ-јасыс сылѓн вѓлі јѓкмылтѓмаѓс. Чєлаѓ тєрпѓттѓг вѓччысисны, мы лѓѓ воѓѓ. Бѓбув шѓнтысѓштѓс шѓндѓи воѓын, кѓстысѓс, пас-кѓѓѓс борѓјасѓѓ, лѓѓ ґѓк сы код, кодѓ колан воѓ градјѓрын Бо-балы колѓс колјаслыс вѓж јѓкмылсѓ.

25-ѓѓ сєрпас: а—гусєнѓца,
б—бѓбув-капустнѓцалѓн
куколка.

Бѓбув вѓлі мѓча —јєжѓов, сѓѓѓ чут-јасѓс (26-ѓѓ сєрпас). Щѓкыѓда најѓс шу-лѓны „прєлєстнѓј бѓбувѓн“. ьнѓи чалаѓ тѓѓмалѓсны, мы ј сє-щѓм „прєлєстыс“. Тајѓ бѓбувыс—мєд-лок вредѓтєл. Сы-лѓн гусєнѓцаыс— „капуста нѓзув“, кы-ґѓ сѓјѓс шуѓны јѓз пѓвсын, — бырѓѓѓѓ зєв уна капуста. Тајѓ вредѓтєл—абу „јєнлѓн наказанѓјє“, да „вєжа“ ванаѓ сы-

26-ѓѓ сєрпас. Бѓбув-капустнѓца.

кѓѓ нѓнѓм он вѓч. Сѓјѓс бырѓѓѓѓм могыс колѓ чукѓртны гусєнѓ-цајасѓѓ ва тыра вєѓраѓ лѓѓѓ најѓс прѓстѓ ламѓѓны. Јавѓтчыс-гусєнѓцајасѓѓ корјас вылыс колѓ ѓктыны кыґ позѓ щѓкыѓжы-ка. Сѓмын ташѓм мєрајасѓн і позѓ мєздыны капусталыс уро-јасѓѓ.

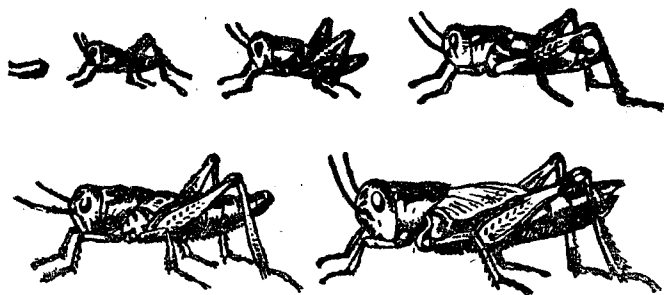
Тыш.

1.

Талун ужјаслѳн первојја лун. Врагјасѳс бырѳдан план вѳлі вѳѳѳма нѳшта рытнас-на.

— Ек, началнѳк, шыкѳдас мѳјанлыг ужнѳмѳс поводѳдаыс,— шуѳс Јегорыч.

Јенеж вывтѳ кысгѳсны руд кымѳрјас. Вермѳс зермыны.

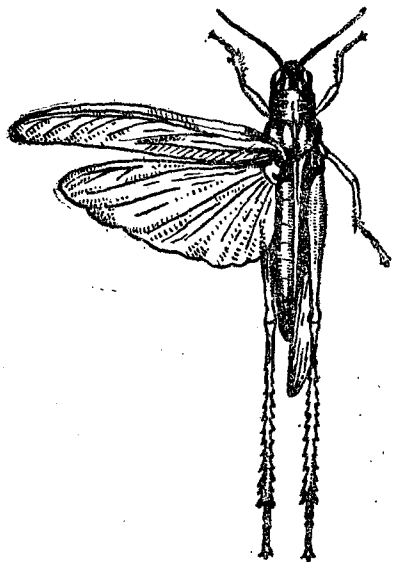

27-ѳд серпас. Саранчалѳн развѳвајтѳѳм.

— Колѳ ескѳ вѳдлыны,— шог пырыс вочавѳзѳі ме сылы,— чу-кѳст челаѳѳс, мунамѳј.

Ме, Јегорыч да некѳмын рабочѳј бостѳм воѳвыв дастѳм зѳбѳн, код вылѳ мѳјанлы колѳ вѳлі лептыны жежыд матерѳје

Тажѳ вѳліны сѳгналјас. Мѳјанлы вѳлі колѳ најѳјасѳн индыны саранчајас чукѳр вывтѳ лебѳгѳн самолотлы колана тужѳвѳсѳ. Саранча — страшнѳј вредѳтел. Тѳвѳѳны сылѳн колкјасыс. Тулыснас колкјасыс петѳны лѳчѳнкајас—саранчукјас. Најѳ некѳмын пѳв шыбытлѳны ас вывѳыныс кышѳѳсѳ (покровсѳ) да лѳбны пыр гырысжыкѳсѳ і гырысжыкѳсѳ (27-ѳд серпас). Чукѳртѳѳны ѳтлаѳ да артѳѳѳѳны келебјас (кулыга). Келебыс мусѳ ставнас вевтѳѳѳмѳн, мукѳѳ дырјѳ кызтанас некѳмын санѳѳметр кызтаѳѳ, ветлѳѳлѳ, аслас туж вывѳыс ставсѳ сојѳгтыр. Јул заводѳтѳчѳгѳн саранчук-

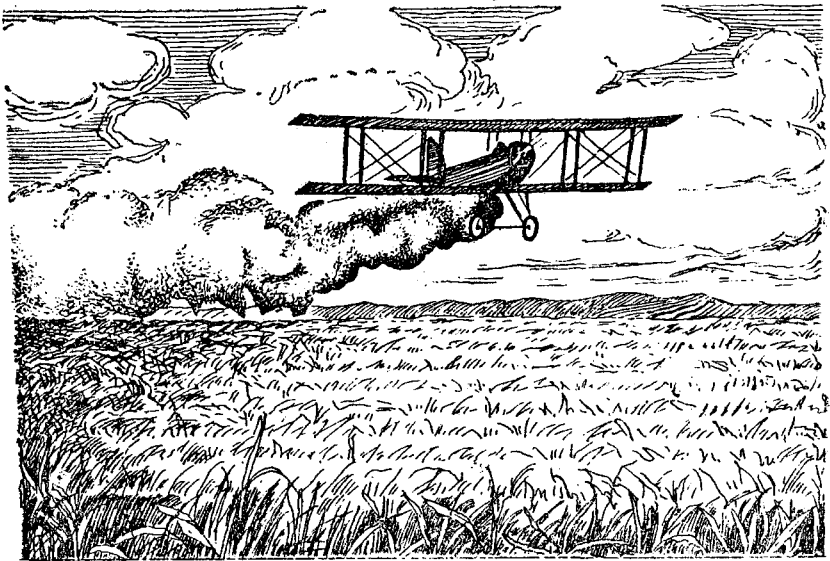

28-ѳд серпас. Саранча.

ј ем саранчаыд (28-ѳд серпас), кодѳ лебѳ быдса кымѳрѳн, весѳг шонѳсѳѳ тупкѳ. Пукгас кытѳѳкѳ му вылѳ да медса раѳејтѳ камышјас. Татѳѳ пуктѳ колкјассѳ, кодјас кујласны тулысѳѳ.

Мі воім тōрытја пасјѳм местаѳз да јуксім кык группа вылѳ. Ме Морозовкѳд сувтѳ саранчевѳј келеб (куліга) војвывланѳ номас, Јегорыч да Коротков мѳјансањ 500—600 метр сајѳ,—луныввланас. Аеродромладорсањ кылісны моторјаслѳн шыјас. Со самолетјас пыс ѳтѳ лебзѳс, да пыр-жѳ степ вылын тыдовтѳс жежыд јурсѳгус, кодѳ ѳѳјѳ-ѳѳјѳ локтѳс мѳјан дѳнѳ војвывладор боксањ. Мѳ Морозовкѳд паскѳдѳм ассыным сѳгналнѳј прѳборны-мѳс, мѳдар боксањ сѳгналшщѳкјас сѳзѳ-жѳ вѳчѳсны. Пѳлот машѳнасѳ вѳјѳдѳс вескыда мѳјан вылѳ, пыр увлањ і увлањ леччѳгтыр.

Со машѳна журѳбтѳс мѳјан пѳлѳнтѳ 5—10 метрѳн вескыдладортѳжык, тѳвладор бокѳдыс.

29-ѳд серпас. Самолотсањ саранчаѳс бусѳн резѳм.

Моторлѳн жургѳмыс пельчунѳдѳс. Самолот ылыстѳс вескыда мѳд сѳгналланѳ, а сы бѳрса волсассѳс жежыд буслѳн куз гартчыс кымѳр. Тајѳ кутѳс ѳејствуетны аеропыл. Самолот кѳзѳс зев посны јадовѳтѳј порошок, кодѳ пуксѳс ул турун, іјјас, цветјас вылѳ, жуыс саранчукјас вылѳ (29-ѳд серпас). Лебзан вѳвестас јадыс пуксѳс медѳа сука, вевтѳс быдмѳгјассѳ. Морозов, кодѳ первојыс-на азѳс аероопыліванѳје, јона радлѳс. „Чудеснѳ, зев лѳсыд“—нѳмкоѳасѳс сѳјѳ.

Мѳд сѳгнал дорѳз бусѳн резѳм бѳрын, пѳлот тупкѳс аеропылсѳ да, бергѳдѳм мыстѳс, вылыс локтѳс мѳјанланѳ, тајѳ пѳрјас Јегорыч сѳгнал дорсањ кѳзны заводѳтѳмѳн. Тајѳ сѳјѳ

лебзыліс віт пѡв, саранчаѡн зараѡтчѡм кык сїгнал костса учас-токсѡ бусѡн резїгтыр. Сек косттї аеродром дорыс кыпѡдчїс мѡѡ самолет да локтїс мїанланѡ. Сїѡ сїзі-жѡ, кызі і первоїяыс, нуѡдїс віт буса гы да вескѡдчїс аеродромланѡ зараѡтѡм мо-тыс. Сїѡс вежны локтїс первоїяыс да с. в. Віт лун мунїс са-ранчакѡѡ тышыс.

3.

Саранчук чукѡрјасѡн тырѡм 600 гектарыс унжык места вѡлі вевтѡма јадовїтѡј бус полосајасѡн.

Мај Первој лунѡ мї совхозын органїзујтїм мїтїнг. Мїтїнг вылас корїм матїгѡгѡрса колхозјасыс јѡзѡс. Чукѡртчысјаслы вїсталим соціалїстїческѡј строїтелствоын авїаціјалыс ролсѡ, вїс-талим самолет устроїство јылыс да вредїтелјаскѡѡ тышкасѡ-мын сїѡ уж јылыс.

Совхозса рабочѡјјас пыс ѡтї лептїс кї да корїс кыв.

— Јортјас,—шуїс сїѡ турскѡј кыв вылын (служашщѡјјас пыс ѡтї кутїс перевоїтны),—ме татчѡс олыс. Чужлі танї да чѡрмї муыввса ужјас вылын. І со ѡнї дум вылѡ ускѡѡла став восѡ аслам олѡмыс, ме ог тѡѡ нї ѡтї во спокојнѡјѡс, саранча-тѡмѡс.

Воыс-воѡ, кыз сѡмын кутас космыштны туруныс сѡтепын, мїан мујас вылѡ, кодѡс пѡс петмѡн ужавлім (мї гѡрлім пыр пу тѡрјѡн), заводїтлывлїс локны саранча.

Царскѡј кадѡ старшїнајас да полицїја" плетјасѡн вѡтлыв-лїсны аулјасыс став јѡзѡс ськѡѡ тышкасѡм вылѡ. Мї нырлім саранчасѡ, талавлім, сотлім, вѡтлім канавајасѡ. Уна лунјас кол-лѡѡлім сѡтепын, ассыным мујаснымѡс еновтѡмѡн... І, ѡерт, са-ранчајасыс вїзлім ег ассыным мујаснымѡс, а озырјаслыс мујас-сѡ. Старшїнајас мїанлы мырѡн шѡктылісны вѡчны тајѡ торсѡ.

Революціја бѡрын озырјасѡс вѡтлім. Мї асным кутїм вїзны ассыным мујаснымѡс. Но, јортјас, вьвтї сѡкыѡ муужалысгы зїк страдна шѡрад еновтны ассыѡ мутѡ да мунны саранча вылѡ. Самолет должен отсавны мїан крајлыс овмѡссѡ выл ногѡн пе-рестроїтѡмын.

4.

Луншѡр бѡрын совхозса да колхозса мїан гѡстјас мунїсны, а мї Коротковкѡѡ мунїм сѡтепѡ сїѡ направлењїеѡѡ, кѡнї ужалим первоїја луннас.

— Вїзѡѡ, со флаг,—шуїс Коротков да сесса соѡтїс:—мыјкѡ таг зев лок дук петѡ—бытѡѡ кѡнкѡ кан шѡј червїзѡ лїбѡ дук-сѡм картупель...

— Мї матыстїм флаг дѡрѡ. Муыс ставнас вѡлі танї вевт-

тысма врагдн рудмн шожас слдн. Саранча сојма турунс дај кулма. Ҷик ставныс кулмабс.

Отлаын, куст улын, саранчукјас кујлисны медга-нын уна. Кык чун кыза слдн тупкисны најд мусд. Ми мерајтм квадратнј метрлыс нолдб јукнсд да дыр лыддм гібнйтм врагјасдс.

— Кымын тенад?—јуалі ме Коротковлыс, жынвыјд космдм медбдрја саранчуксд бокд шыбытг моз.—Менам 1110...

— А менам 1360 —вочавігс сјд.

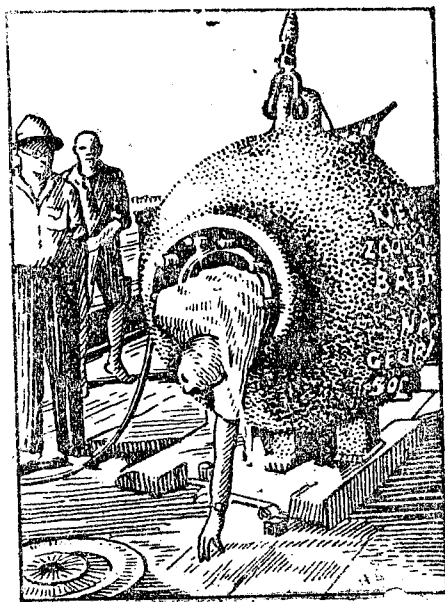
Ми віқддлім мда-мдд выд.

— Сіқнад, 9880 штука 1 метр вылын, а уна-д-нд најд 1 гектар вылас?

Тајд саранчукјасыд пдрны ескд гожса саранчад, а бдрјасы ескд пунктс лыдтм-щдттм колкјас. Мыјда ескд вред најд вајисны.

Море пыдінса жівотнјјас.

Учонјјас унатор тдма-лісны морскј жівотнјјас јылыс, кодјасдс кыјдны море пыдінјасыс. Но сдмын 1936 воын американскј учонј Біб медвоззаныс леччыліс океан пыддсд 1000 метр кымын пыднад. Сјд вчдс аппарат, коді шусд батісферадн (30-дд серпас). Батісфера вчдма кістдм стальс, топыда вінтгчан рчдн да јон стеклыс вчдм дшндн. Аппарат пыщкд труб-кајас куза качајтсд сдстдм сындд, а шыкдсмыс ылыстсд. Ем телефоннј јітдд кораб-лыскдд, кысан лзсд батісфе-раыс; аппаратд нуддма елек-трічестводн јүрдддм.

30-дд серпас. Батісфера.

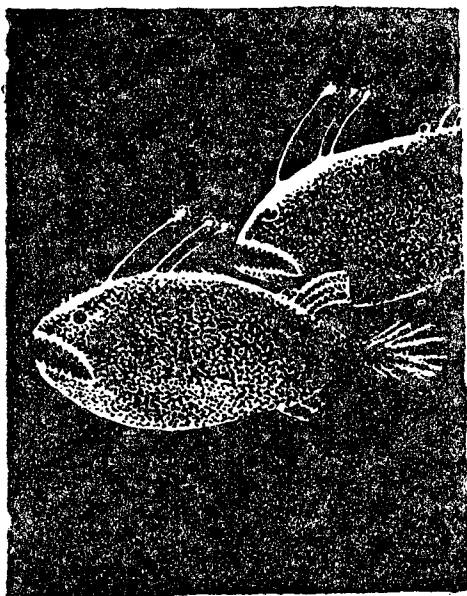
1000 метр сајын кымын пыдіас царствутд векга пемыд. Сен оз овлы лун да вој вежласдмыс сен оз овлы і гожса шоныдлн да тдвса кдзыдлн вежласдмыс.

Тајд пемыдінас векга кдзыдінын олдны черіјас да унадн мукдд жівотнјјас (31, 32, 33, 34 да 35-дд серпасјас). На пдвсыс уналдн емдс сінјас да весіг зев гырысдс. Најд вермдны азгыны најдс кыщалыс мрсд, кдт најд і оз јүрддсыны шонді јүдрја-

сөн. Вёлмкё, мы і сені ем југыд, но абу шонді југёрјасыс. Пыдын олыс зев уна животнѳјас пемыдас лезѳны југыд. Најѳ југјалѳны уна сікас југёрјасѳн: гѳрѳѳн, вѳжѳн, турунвѳжѳн, фіолетовѳѳн. Уна черіјас асланыс став туша веркѳснаныс артмѳѳны југјалан нѳлѳг (слѳз), мукѳѳјаслѳн ем торја југѳѳѳдан органјас. Ем гѳрѳѳв-оранжевѳј рѳма морскѳј звезда, коді лезѳ јарјугыд турунвѳж југѳрјас.

Југѳр, кодѳс лезѳны пыдын олыс черіјас, најѳ олѳмын ворсѳ ыжыд рол. Шѳѳкыда овлѳ, мыј налѳн прѳроднѳј пѳнарныс прѳвлекајтѳ ас сінас добычасѳ—животнѳјјасѳс, кодјасѳс најѳ кватлалѳны.

Ташѳм черіјас пѳвсыс ѳтѳ, черѳ-факел,—хішщнѳк да морейн уна олысјаслы лѳѳ повѳѳѳчысѳн.

31-ѳѳ серпас. Трехзвезднѳј уфѳлшщнѳк, сылѳн ем кујѳм куз мачта помас југѳѳѳдан органјас.

Ныр вылас сылѳн ем мылѳктор, зѳк електрѳческѳј лампочка кодѳ. Тајѳ мылѳкјыслѳн вылысладорыс ѳзјѳ јарјугыд југѳрѳн. Черѳ-факеллѳн улыс черлы вылас ем вѳрѳѳчыс сі, коді помладорѳдыс векѳалѳма да сен емѳѳ поснѳ југјалыс чутјас.

Іл пыщкѳ спокојнѳја пырѳѳѳѳмѳн кујлѳ хішщнѳк, сіјѳ веркѳсѳ сѳмын асвыс југјалан чутјасѳѳ мычѳѳмѳн. Пом сіјѳ черѳлы, коді матыстчас тајѳ пѳрјасыс мѳча бѳјас дорѳ. Хішщнѳклѳн сівѳ кодѳ ыжыд вомјас, да сіјѳ шѳѳкыда нылыштлѳ сешѳѳм гырыс черіјасѳс, мыј најѳ оз тѳрны желудокас да тѳрчѳтѳны сіјѳ горшыс.

Акула.

Гырыс акулајас кузтанас овлѳны нѳл метрыс кузжыкѳс.

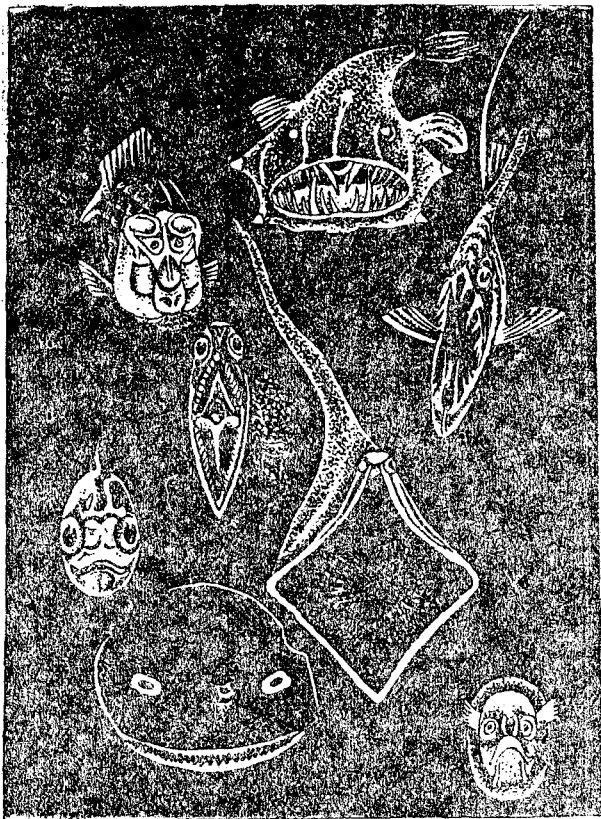
Акулѳѳѳ черіјас асланыс туша течасног сертѳ зев јона торјалѳны мѳјанлы бура тѳѳса „лыа“ черіјасыс.

Најѳ тушанын лыјасыс нѳѳтѳ абу. Позвоночнѳј столбныс налѳн сізжѳ, кызѳ і јурлыс, состоѳтѳ гѳчыс.

Гöча черіјас кучік вылын емöс јос емалевој шіпјас, кодлөн помјасыс вескөдöма ббжлаыс.

Нокчім вевтјасыс ¹⁾ акулајаслөн абу. Нокчім розјасыс вөссöны вескыда ортсö нужалöм шщельјас відөн. Унжык акулајасыслөн јайныс лыддыссіс сојны поэтöмөн, да мор'акјас на ббрса кыјісны тајö вредној хішщныксö бырöдöм раді, а сыыс öтдор, тајö черіјасыслөн ыжыд мускыс сетö уна жір—ворван.

Акулалөн піңјасыс вешјалысöс. Акулајас вывті горшöс: најö

32-öд серпас. Морскöј пучинаса хішщныкјас.

нылалöны ставсö, мыј вескалö мореын, кораблјасыс, весіг металлическöј көлујјас. Најö тыртöны асгыныс желудокјасысö быдсама морскöј жівотнöјјасөн. Акулајас щöкыда ускöдчылöны мортјас вылö. Мореплавателјас, кодјас терпітöны крушенијејас, ріскујтöны лоны налы жертвајасөн. Та вöсна мор'акјас ненавіді-

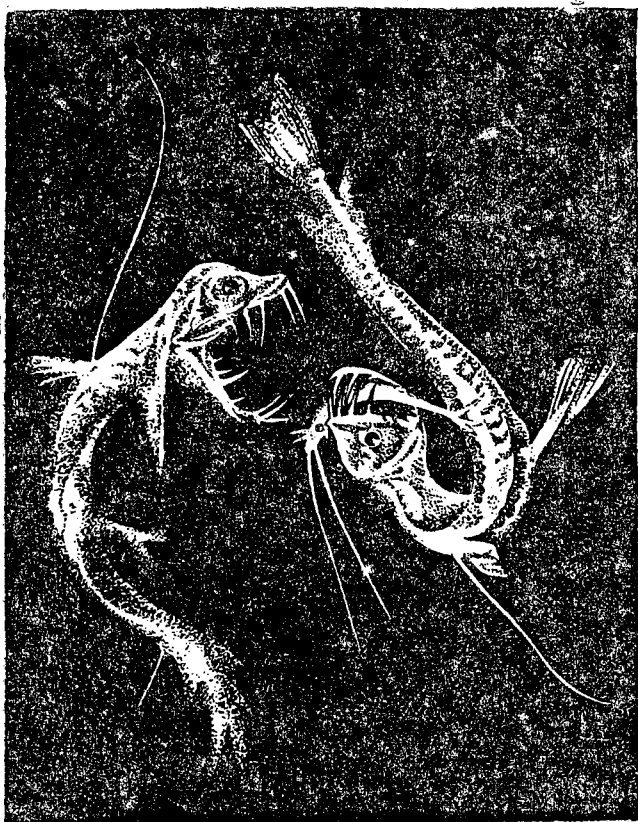
¹⁾ Унжык черіјаслөн јур бокјасас кујлыс нокчім розјасыс вевттысöны чорыс да вöсны пластінкајасөн—нокчім вевтјасөн.

тöны акулајасöс да быд буржык случајын старајтöбны најöс
бырöбны.

Акулајасöн јöзöс сојöм јылыг вiстјасыс унжыкысö лöсöд-
лöма.

Горш акулајас берөгдорса олысјаслы ез вермыны не сујны
сујевернöј полöмјасöсö. Тајöн пöлзүтчiсны жрецјас. Најö вiстав-
лiсны, мыј акула—јенмöн сетöмтор, да тајö јенмöн сетöмтор-
јыслы шöктылiсны нуавны жертваö јöзöс.

33-öд серпас. Черi-гадукајас тышкасöбны сојан вöсна.

Берөгö, кытчö колö вöли регыд воны морскöј прiлив дырга
гысјаслы, сувтöдiсны столб. Тајö столб бердас кöрталiсны дас
арöса кагаöс, кодöс чужöмсаңыс вöли кöсјысöма сетны акула-
јаслы жертваö.

Шүдтöмыс нöјтчiс да горзiс, но чукöртчöм јöз, кодјасöс вöли
одурманiтöма релiгiјаöн, ескiсны, мыј најö отсалöбны јенлы, да
ез пыддi пуктывны жертва горзöмјас.

Морскөй прілівлөн гыс вочасөн воө вөлі столббэ, а сы ббраса колб вөлі јавітчынны і акулајаслы.

Берегын кыліс свјашченнөй гімнјасбс дікөја сылбм, коді пбдтіс гыјаслыс швачкөмсб да шудтөм жертвалыс ојзбмсб.

Ваыс, ббрјапом, фббас вөлі столбсб, а сыкбд щбщ і жерт-
ваыс нем кежлас вошб вөлі чукбртчысјас сінвофыс.

Со кушбм вына вбвлі релігіознөй дурманыс, а жрецјас сіјбс
мыјвынсыныс дорјісны асланыс інтересјас вбсна. Јбз полісны
наыс да быдторјыслы кывзысісны.

34-бд серпас. Рак код морскөй живөтнөй југјалан кіфбр кы-
мбрјас шыблалөмбн дорјысб врагыс.

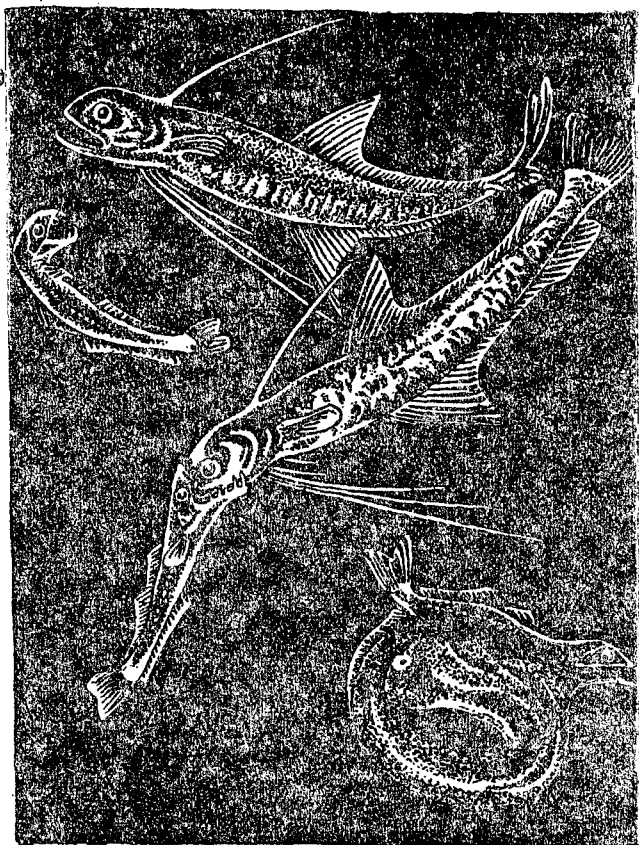
Збыл да небыліча.

Кодбс і ез гажббдлыны челаф дырјі быдсама мојдјасбн...
Кодлы најбс і ез мојдлыны, а унабн челаф пбвсыс і агныс лыд-
былісны мојдјас. Сіјб мојдјасын уна діковіннөјыс. Герскбны да
горзбны пемыд јагын вбрсаяс. Трубаын омлабб олыса. Струба

пыдбсаң кыпддчб васа. Езыс југдјрјаса тблысыс дјрдалыс ју
вывтј ветлбдлбны русалкајаслбн хороводјас. А ічбтк ерд вы-
лын, шувгыс вбр пыщкын—чпан кокјас јылын керка, кбнј олб
баба-јага, лы кока.

Мојдјасса сушество пбвсб вескалбма і саламандра—не-
ыжыд жীবтнбј, трітон модаа (36-бд серпас).

Ескыны-кб мојдјаслы, саламандра ваб оз вбј, бын оз сотчы,
кусбдб да бзтб пбжарјас, порвтчытбг піскбдчб жар бј пыр,
нбнбм вбвлытбм моз шбјчб доналбм шомјас вылын.

35-бд серпас. Ічбтк хішщнк сојб ассыс кујім пбв
ыжыджык черіс.

Сісі-б тајб?

Матыстчылам саламандралаң матбжык. Буржыка віббдлам
сіјбс.

Со сіјб—не то зоғув коф, не то ббжа лагуша коф.

Тушанас сіјб ічбтк: куџтанас лоб 20 сантјметрыс не унжык.
Вевтгысбма југыдвјж чутјаса сбд кучкбн. Олб васбд местаја-

моз-жѳ, быдмѳны вошѳм туша јукѳвјасыс. Тащѳм лѳбмѳѳ мѳ аҗ
зам і уна мукѳѳ жѳвѳтнѳјјаслыс.

І нѳнѳм сен чудеснѳјыс да сказѳчнѳјыс абу.

Лебачјас зоологѳческѳј садјын.

Бѳрјанѳм пѳртѳс олѳмѳ зоологѳческѳј садјын лебачјасѳс
мѳјанѳн вѳзѳблыны кѳсјѳмным (мечтаным).

37-ѳѳ серпас. Ваѳѳ ујалыс лебачјаслѳн пруд.

Первојыс, кѳѳѳ петкѳѳліс мѳјанлы учѳтел, вѳлі ваѳѳ ујалыс
лебачјаса ыжыѳ пруд (37-ѳѳ серпас).

Кушѳм лебачјас сѳмын сені і ез вѳвны!

Јежыѳ јусјас, ассыныс җмеј кѳѳ голанысѳ мѳчаа кусынѳѳмѳн,
бытѳѳ пыжјас, поткѳѳісны шылыѳ васѳ.

Сыкѳј җѳзѳгјас да уткајас нѳжјѳнѳк ујалісны берѳг дорын.

Ва веркѳѳсса баѳ ув вылын пукалісны сѳѳ бакланјас.

Ылын, ыжыѳ пруд шѳрас, ѳѳјѳ—бытѳѳ моторнѳј катѳр, кы-
тѳс розѳвѳј пѳлікан.

Мѳ суvtѳм решѳткајас дѳрѳ да сы пыр кутѳм наблудајтны
лебачјас бѳрса.

Со јус ваас пыѳѳ сујѳс ассыс куҗ голасѳ да ыжыѳ таб моз

сунгыс сь бѳрса. Нѳкымын секунд сьлѳн перепонкајаса сѳд лапаяссы бура тыдалсны, сесса сѳѳ бостѳс важ положенѳсѳ. Лебач ва увсыс мыјкѳ перјѳс аслыс да ѳнѳ нылалѳ ассыс добычасѳ.

Утка первојсѳ зѳк берег дорас ујалѳс, а сесса суныштѳс да васыс петѳс берегсаң ылын-нын.

Мѳ гѳгѳрвоѳм, мыј јус ез вермы ескѳ сещѳм кокнѳа сунышт-ны, кызѳ тајѳс вѳчѳ утка, сь понда мыј сьлѳн ыжыд ѳ сѳѳ-жѳ кадѳ кокнѳ тушаыс јона сѳкыджыка вѳјѳ ваас, топыд да сѳкыд утка туша сертѳ.

Јус гѳн аслас кокнѳлун сертѳ лоѳ медбурјас пѳын ѳтѳѳн, да јусјасѳс вѳѳѳны тајѳ пухыс раѳѳ. Кокнѳлуныс, код отсѳгѳн јус плавајтѳ ва вылын, вѳчѳ сѳѳс паркаса прудјасѳс мѳчмѳдысѳн. Куз голаыс јуслы отсалѳ кыјны сојанторсѳ, тушасѳ ваѳ сујлытѳг.

Сѳд баклан черѳјас бѳрса сунавны верманлуннас панјѳс став мукѳд лебачјассѳ. Китајын вајассыс черѳсѳ кыјѳны кѳын вѳѳан бакланјас отсѳгѳн.

Баклан суналѳ шензѳымѳн пелка. Лебач, код бѳрса мѳ наблѳдајтѳм, суныштлѳс да пѳштѳ мѳнут мысѳтѳ бѳр тыдовтѳс, тајѳ костѳ сѳѳ кутѳма-нын вел ыжыд гычѳс.

Бакланѳн нырыс мѳјанлы тѳдвылѳ ускѳдѳс јон шщѳпцыјасѳс. Черѳсѳ сѳѳ кутѳс туша вѳмѳн ногыс.

Сѳѳ вѳснѳ голаа фѳгура вылѳ вѳѳѳдѳгѳн оз поз вѳлѳ ескыны, мыј сѳѳ зѳннас вермас нылыштны ассыс добычасѳ.

Но со баклан, черѳсѳ пелка шыбытѳг, мыј вѳсна сѳѳ увлаңјурагѳс сынѳдас, кутѳс да нылыштѳс сѳѳс.

Но ставсыс тешкоѳѳн мѳјанлы кажѳтѳс пелѳканјаслѳн черѳ бѳрса кысѳм.

Пелѳканјас сакѳн моз куталѳсны сѳѳс асланыс ыжыд да тешкоѳ течаснога ныр отсѳгѳн.

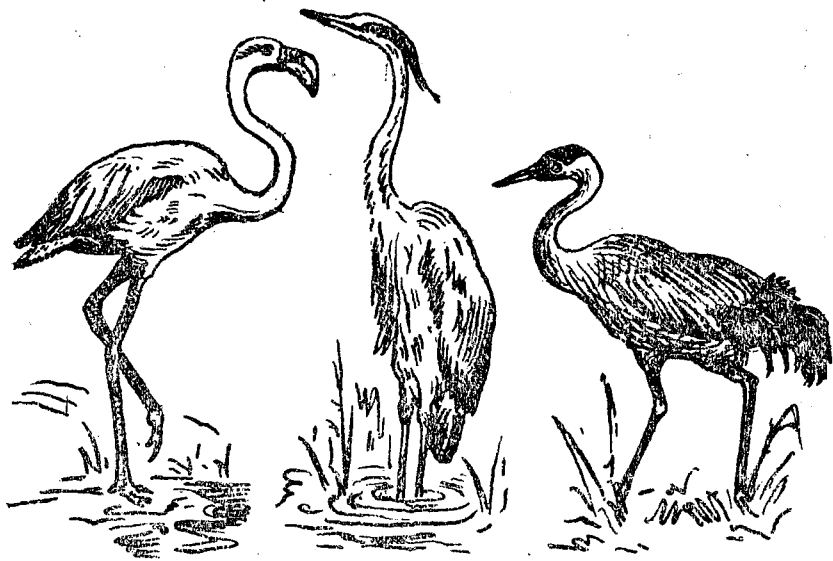
Улыс черлыыс, кодѳ лоѳ тајѳ нырыслѳн јукѳнѳн, паскалѳ, бытѳѳкѳ артмѳдѳ сак дорсѳ, а сакнас лоѳ ыжыдѳнѳк кучѳк мешѳк, кодѳ пукалѳ черлы улас да кокнѳа нужалѳ.

Учѳтел вѳсталѳс мѳјанлы, мыј пелѳканјас мукѳд дырјыс нуѳдлѳны черѳјас бѳрса кысѳмсѳ бакланјаскѳд ѳтвылыс. Секѳ пелѳканјас кывтѳны цепѳн векнѳ берегса курјаѳ да, бордјаснаныс ваас шлопкѳѳмѳн, вѳтлѳны сетчѳ черѳсѳ. Сесса најѳ куталѳны сѳѳс асланыс „сакјасѳн“ веркѳссыс, а на возын да на костын суналыс бакланјас куталѳны сѳѳс пыдѳссыс.

Зѳк пруд берег дорас ваѳдыс важнѳја куз да вѳснѳ кокјас јылын ветлѳѳлѳны кущѳмкѳ лебачјас. Тајѳ фламинго (28-ѳѳ серпас), цапла (39-ѳѳ серпас) да турѳ (40-ѳѳ серпас).

Прудсан ми муним хішщнікјаса ыжыд клетка дінѳ. Зев ыжыд ор'ол вѳрѳшитчытѳг пукаліс іскусственнѳј скала вылын, бытѳѳ виччысіс, оз-ѳ лебзы сы дінті кущѳмкѳ лебач.

Кор сіјѳ паскѳдіс бордјасѳ, то мїјанлы лої гѳгѳрвоана, мыј тајѳ вына бордјас отсѳгнас ор'ол вермас кутны сынѳдын не сѳмын ассыс топыд мускулістѳј тушаыслыс сѳктасѳ, но і сынѳн кватїтѳм добычяслыс сѳктасѳ.

38-ѳд серпас. Фламинго.

39-ѳд серпас. Руд цапла.

40-ѳд серпас. Турі.

Сылѳн вына чунјасыс јѳс крукыла гыжјаснас сыыс буржыка пощѳм выјѳз-нїн прїспосїтчѳмаѳс кватїтны да кутны ловја добыча.

Сылѳн јѳс, увлаѳн крукылтчѳм нырыс вѳрмѳ кокнїа нещкыны жертвасыс јај торјас.

Орчѳн, сы бокса клеткаын, пукалісны щѳщ зев гырыс хїшщнѳј лебачјас, ор'олјас коѳѳс-жѳ.

Сѳмын, на вылѳ вїѳѳдыштѳм бѳрын ез вѳв сѳкыд вѳчны вывод, мыј тајѳ—падалнїкјас.

Лапаныс налѳн, кѳт і јон, јонжыка мунѳ курѳг лапа вылѳ, хїшщнїк лапа вылѳ мунѳм сертї.

Ташѳм лапанад кокнї мыжыны добычаѳ, а јѳс крука бед коѳ нырнас кыскыны сы пыщкыс гыркпыщкѳссѳ.

Тешкоѳ, мыј голаныс ташѳм лебачјасыслѳн лїбѳ зїк куш лїбѳ вевттысѳма пухѳн, а гола заводїтанїнас пукалѳны кыз бытѳѳ сук перѳјасыс галстукјас. Перѳјаслѳн ташѳм пукалѳмыс

лебачлы оз сет ассõ наjtчõдны сiгмыс кiзертõрjасõн, кодjасõ сijõ инмõ журсõ падал (шоj) пыщкас суjгõн.

Уна i мукõд интереснõj лебачjасõс азгылiм мi мiжан экскурсиjа вылын (41, 42 да 43-õд серпас).

На пõвсын вõлины i попугайjас лапajасõн, кодjаслõн кык чуñ векõдõма воjлан, а кыкыс бõрлан. Ташõм лапajас да увлан крукылтчõм нырjас отсõгõн попугайjас каттысõны пу увjас куза соjан корсõм могыс.

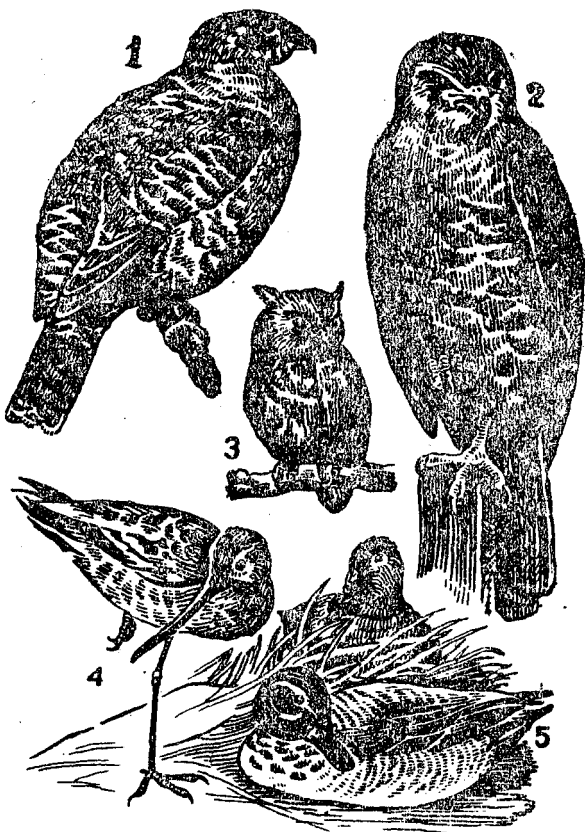
41-õд серпас. Фазан.

Аслас чорыда кутчыгыс õтi лапа вылас лõсыда пуксõмõн, попугай мõднас кiõн моз пõлзуйтчõ, сыõн чабыртõ да матыстõ ныр (клуб) дорас соjансõ.

Õтi клеткаын жождõыс кõтралисны куликjас, а пуjас вылын чеччалисны да лебалисны быдсама сiкас сылыс лебачjасыс.

Ортсыганы с омõла торjалыс, но сылысjас пыс меда бурыс, соловеj (44-õд серпас) ставгыс воjдõр ас вылас сувтõдiс мiжанлыс вñманиjенымõс. Мi дыр вижõдiм сijõ терыб шумтõм вõрõдчõмjас вылõ да мiжанлы лоi гõгõрвоана, мыjла сещõм сõкыд сijõс азгыны природаын.

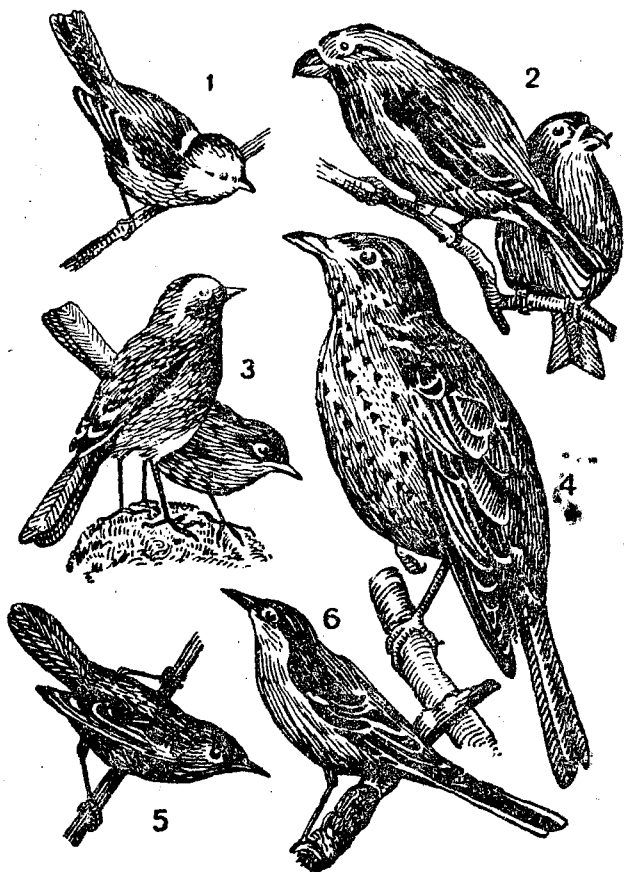
Сijõ дугдывтõг шурсjысõ сук куштjас пõвсын, наjõ увjас да корjас вылыс насекомõjjасõс корсалигтыр.

42-õд серпас: 1—тар, 2—канук, 3—суз-сплушка, 4—ыжид веретенник, 5—чирок-свистунок (возвылас селечень).

Уна сикас лебачјасѳс виѳѳдлїгѳн мї торїѳѳдїм внїманїе најѳ
 кокјас да нырјас вылѳ (45-ѳѳ серпас).

43-ѳѳ серпас: 1—турунвиј лазоревка, 2—коз кол соје уркај,
 3—горїхвостка (ај да ен), 4—дрозд-ѳер'аба, 5—нурыв камы-
 шевка, 6—виј сырчїк.

Вѳрса.

Петан гѳжа војѳ керкасыѳ, а вѳрыс кыѳ букѳстас, кыѳї
 серѳктас—шустѳѳм, мышку куѳаыѳ виѳнїтласны коѳувкотјас.

А то чардаксаѳ лїѳѳ крыша вывсаѳ пемыѳас букѳстас сїѳ-
 ѳѳм гѳлѳсѳн, быѳѳѳ аскѳѳыс корѳѳ:

— Му-нам! Му-нам!

І сек-жѳѳ сѳѳ сынѳѳас ѳзјасны кыѳ гѳгрѳс турунвиј бї—кыѳ
 лок сїје сїнјас да вужѳртас ѳїк чужѳм пѳлѳнтїѳд кодлѳнкѳ
 шыѳѳм вужѳр. Кыѳ-нѳ сен он повѳы? Пѳлѳмнысла јѳз і кутїсны

ескыны вѳрсалы. Быдсама мојдјасыс нечїстој вын јылыс разалїсны. Быѳѳкѳ вѳрын олѳ вѳрса. Тајѳ сїѳ і горзѳ повѳѳдлан гѳлѳсѳн. А вѳлѳмакѳ зїк мѳд.

Сузјас војјаснас вѳрын гораа гералѳны (46-ѳд серпас), а суч горзѳ страшној гѳлѳсѳн. Полѳмнысла јѳз і сузјасѳс і сучјасѳс ѳт дортѳны.

Весїг луннас наыс кокны повзыны, кор пемыд роѳѳд друг мыччас гырыс вїж сїнјаса јурсѳ да гораа шшолкнїтас крукыла нырнас.

Војнас-кѳ кыптас шпорѳѳѳѳм, куратнїк-јасын чарзыны мѳдасны курѳгјас, герчкыны уткајас, горзыны ѳѳѳгјас, а асывнас кѳзайнлѳн оз тырмы пара курѳг пї, сїѳ вескыда і вештас став мыжсѳ суз лиѳѳ суч вылѳ.

Бара-жѳ тајѳ абу таѳї. Сузјас да сучјас,

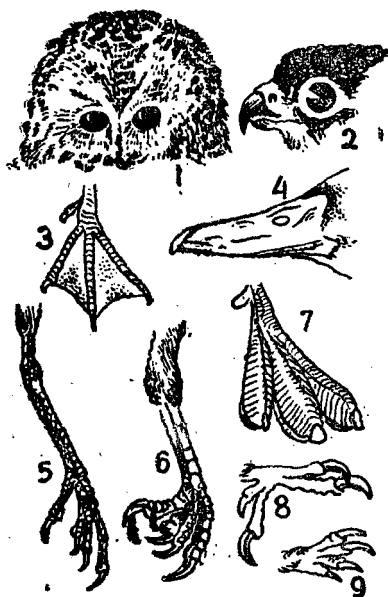
44-ѳд серпас. Соловей.

ортсысаыс кѳѳ кушѳѳм страшнојѳс, пѳштї ставныс пѳлезнѳѳѳс. Најѳ бырѳѳѳны мувывса шырјасѳс, суслыкјасѳс да мукѳѳ вреднѳј грызунјасѳс.

Вреднѳѳѳс сѳмын мїјан сузјаспыс медга гырысјасыс—зевыжыд пела суз (фїлїн) (47-ѳд серпас) да гырыс гѳгрѳс јура нејасыѳјас. да і најѳ шѳкыда кыѳѳны грызунјасѳс.

Сквореч.

Гѳрыс-муужалыс важысаынын, ас гѳгѳрса прїрода дїнас суга вїѳѳѳѳмѳн, торјѳѳїс внїманыјесѳ сквореч вылѳ. Лѳсыѳ тушаа лебач, металычскѳј отлїва, југјалыс сѳѳ перѳјаса, езвермы не шенѳѳѳны аслас „деловїтѳстѳн“. Со сїѳ кутїс жїрнѳј улїткаѳс, со бѳстгїс кушѳѳм-кѳ жукѳс кокавны. Азѳ гѳрыс, кыѳї сквореч мезѳѳ сылыс вернѳј отсасысѳѳ—вѳвсѳ—лыдтѳм-шѳѳттѳм оводјасыс, ез ѳтчыд наб-

45-ѳд серпас. Уна сїкас лебачјаслѳн кокјас да нырјас течасногын аслысплѳѳслунјас: 1—суз-нејасыѳтлѳн јурыс, 2—сокол-сапсанлѳн јурыс, 3—горда уткалѳн кокыс, 4—горда уткалѳн нырыс, 5—јежыд цапљалѳн кокыс, 6—ракалѳн кокыс, 7—ыжыд поганкалѳн кокыс, 8—ыжыд сера сїзлѳн кокыс, 9—жыжлѳн кокыс.

лудайт, кыңи чавканкѳд орччѳн гудыгѳ сїѳ мѳскыс сурса вывса зугѳм гѳнын, корѳд сетыг пыщјас, кыңи гулајтѳ сїѳ ыжмышку вылын, пыр сїѳ-жѳ ужѳн зајмитѳмѳн. Сы дїнѳ-жѳ, тѳщѳ пїпујасѳ, сїкт дорјасѳ, воыг-воѳ овмѳдѳчѳмѳн, скворечјас сылѳмнаныс гажѳдїсны став матїгѳгѳрѳ.

Кералїсны тѳщѳ пујасѳ, кытчѳ воыг-воѳ позјавлїсны скворечјас, да јѳз кутїсны вѳчны кыз кыргыс золанїк керкајас чїк-жѳ тѳщѳ мозыс дај роѳдѳн—летокѳн. Тулысын воыс лебач

46-ѳд серпас. Гуз.

47-ѳд серпас. Фїлїн.

јас азқїсны налы лѳсѳдѳм позјастѳ дај овмѳдѳчїсны сетѳ. Њѳж-јѳнїкѳн јѳзыдлѳн лої мода вежны матїгѳгѳрса оланїнјасыс кералѳм тѳщѳ пујастѳ ас вѳчѳм тѳщѳјасѳн.

І скворечјас кутїсны ѳѳжїѳнїкѳн локны матѳжык морт дїнѳ. Танї, скѳт гѳгѳрын да ужалан му бердын, најѳ азқїсны аслыныс тѳдѳчымѳнја унжык сојан. Њѳжїѳнїкѳн јѳз кутїсны кыргыс вѳчѳм мїстѳм скворечнїкјастѳ вежны мїчажыкјасѳн, кодјасѳс вѳчїсны пѳвјасыс, а бѳрыннас кутїсны најѳс вегїг гажѳдны (украшајтны).

Горѳнжык кутїсны стрѳїтны скворечнїкјас і мукѳд пѳлза вајыс, тѳщѳ пујасѳ позјалыс лебачјаслы. Сѳмын быд пѳлѳс лебачјаслы кутїсны стрѳїтны аслыссама керкајас.

Лебачјасѳс ас берѳдѳ велѳдѳм—сїѳ медѳа бурјас пыс ѳтї способ вїзму овмѳслы вывтї ыжыд вред вајыс насекомѳ-вредїтелјаскѳд тышкасѳмын.

дöѳрiтöĵ лeбaчĵacöc.

(Вiст сы жылыг, мыĵ вöчiсны Жермольнскöĵ пiонерĵac лeбaчĵacöc дöѳрiтöм куѳа).

Талун апрель 2-öд лун—миĵан школьнöĵ празньик. Стöч во сa-
жын миĵан вöли лöбöдöма кружок прiродаöc охранaĵтöм куѳа. Ми
ставным помнiтам сiĵö лунсö. Чельaд вöчiсны 48 скворечник, öтi
буржык мöд дорыг. Ми сылим, ðекламiруĵтiм, ĵöктiм. Вöлины i
лeбaч кoстумĵacö да маскaĵacö пaстacöмĵac. Вöли шума да гaжa
тaĵö луннаc! Миĵан празньик вылын унаöн вöлины i мам-бaтĵac.

Сiĵö-жö луннаc став скворечниксö ми öшлим
пуĵac вылö. Миĵан наблудениĵeĵac петкöдлiсны,
мыĵ став скворечникac овмöдчiсны скворечĵac.
Сiĵкö, ми дорĵiм 48 пара скворечöc. I ставныc
наĵö быдтiсны пiĵан. Таво ми нöштa вöчим 80
скворечник.

Öни ми даcтам лeбaчĵac жылыг „Вocca кнiгa“.
Сiкт матiгöгöрö—caдĵacö да градĵöрĵacö—ми
пукталам фaнepaыг пöвĵac. Тaĵö пöвĵac вылас ми
гiĵам урожаĵ вiĳыг лeбaчĵac жылыг. Ставыc
тöдacвы пöлза сетыг лeбaчĵac жылыг. Co мыĵ
гiĵам миĵан „Вocca кнiгa“:

Гöд рака—тулыс ваĵыг, зев полeзнöĵ лe-
бач. Тувсовĵa да арca гöрöмĵac кадö сöд рака
ветлöдлö плуг бöрca да бырöдö вредiтель-лiчiнкаĵacöc.

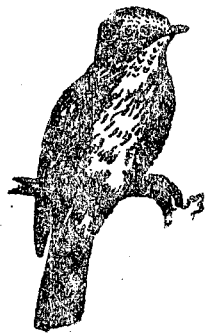
Чавкан ваĵö оз iчöтжык пöлза, сöд рака сертi, код бöрca бы-
лаын сiĵö вöтлысö. Гожöмнаc чавкан пöткöдчö насекомоĵĵacöн.
Ньeжыд вред чавкан сетö caдĵacлы да градĵöрĵacлы, вoтöcĵac
да плодĵac кокалöмöн, но тaĵö вредыc абу нжыд.

Сквореч—вывтi полeзнöĵ лeбач. Сквореч соĵö насекомоĵĵa-
cöc, налыг лiчiнкаĵacöc. Вывтi ыжыд пöлза сiĵö ваĵö полeвöĵ
слiзeнĵacöc соĵöмöн.

Руд мухоловка (48-öд серпac)—зoланик лeбач; вердчö сöмын
насекомоĵĵacöн. Вöчöĵ налы caдĵacö да стрöĵбаĵac гöгöрö керка-
ĵac; сiĵö окoтаыг овмöдчac сетчö.

Чiкышĵac—сiктcaĵac, карcaĵac, берeгдорcaĵac, бырöдöны лыд-
тöм-щöттöм гутĵacöc, номĵacöc, лöĵacöc, возĵacöc, жуĵacöc,
пöдeнoкĵacöc да мукöд лeбалыг насекомоĵĵacöc. Ен жуглöĵ чi-
кыш позĵac!

I уна мукöд лeбaчĵac, полeзнöĵĵac i вреднöĵĵac, жылыг вiста-
лам ми аслaным „Вocca кнiгa“ лiстбокĵасын.

48-öд серпac. Руд
мухоловка.

Тар.

Тажь вѳлі воэ тулысын. Ме муні вѳрѳд ружьеѳн, оврагса тѳдса местаѳд кысѳѳмѳн, меѳым сулыштны „тага“ ¹⁾ вылын.

Ме воэынсѳ муні векні трѳпаѳд, а сегда кежі посні дубја чашчаѳ.

Колан вѳса вѳж корјас кышакыліс менам кокјас улын. Кызѳ-тај друг інімс менам кокѳј мыјкѳ ловјатор берѳѳ. Ме тѳдлытѳг черѳбтѳ, бѳрынтчі ѳтѳ восков, вѳѳѳдлі ас воэѳ му вылас.

49-ѳд серпас. Пенѳчка-пересмешкалѳн поз, муртса тѳѳчыштѳ корјас пѳвсас.

Кымынкѳ секунд мыгѳтѳ кустјассаѳн кыліс сылѳн жбырнѳтѳм-лебѳѳм шыыс. Кѳкјамыс штук мугѳм, посныѳѳк чутјасѳн серѳѳ-тѳм колк кујлісны менам кокјас дорса гуын. Ме вѳччысѳмѳн кежі наыс, меѳым не нырыштны.

Вескыда ме воэын вѳж корјас пѳвсас пукаліс ыжыд гѳгрѳс мышкуа, кургузѳј лебач, кодлѳн рѳмыс кельѳѳѳм кор рѳм код да зѳк каэавны позтѳм тајѳ фон вылас.

Ege! да тајѳ тар!

Ме копыртчі-нын, меѳым лептыны сі-јѳс мусыс, чајтѳ, мыј сіјѳс дојѳѳма кушѳѳмкѳ охотник, кодѳ оз соблудајт кысан закон.

Но сѳмын-на ме нужѳѳдѳ сыланѳ кѳѳс, кызѳ-тај сіјѳ чеччыштѳс да терыба паргылтан, курѳг походкаѳн котѳртѳс ме діныс кустјас пыщкѳ.

1) Рѳмдігѳн, кор шондіыс пуксас, вѳрса кулкјас—валдшнепјас—кутасны „кыскасны“, мѳѳ ногѳн-кѳ ѳбжѳѳнѳк лебавны пу кустјасѳѳ мѳѳѳ эѳѳѳѳм самкајасѳѳ корѳѳм могыс. Тајѳ кадѳ охотникјас кыјѳѳѳны најѳс да лыјлѳны.

Ме тōдi, мы арнас тајō местасы менам понјōј аззас тар-
пiанōс сiјō кадō, кор самецјасыс вежасны ассыныс дорјысан
воґа гōнсō ај тарјас сōд гōнōн.

Шенґōдана аслас тōдчанлун сертыс сылōн ґебан рōмыс! Но
вермiс-ōмōј ескō прiродаын овны жеґыд лiбō сōд тар? Сылы
ковмō пōжсыны, мōдног-кō лунјасōн вōрґōдчытōг пукавны
колкјас вылас воссаины.

ōд сымында лыда быдсама хiшщ-
никјас дырјi, ручсаң да варышсаң
заводiтōмōн да канōн, понјōн пома-
лōмōн, сылы ескō i лунсō не овны
сiјōс ґебан рōмтōгыс.

А мыј ескō лоi мудō кыскасыс
сiјō пiанкōд, ез-кō вōв сiјō ґебан
рōмыс тарпiанлōн? Мыјōн најō вер-
масны дорјыснысō?

Олōм вōсна тышын сōмын гōрдов
тарјас најō рудов-гōрд пiанōн i вер-
мiсны ловјōн колны, а мукōд рōма
тарјас, кодјас пыр-жō гiнмō шыбыт-
чōны, долженōс вōлi кувны хiшщник-
јас помыс, да најō ез колны.

50-ōд серпас. Iчōтык зујкалōн
поз јувывса дiвыв галка
пōвстын.

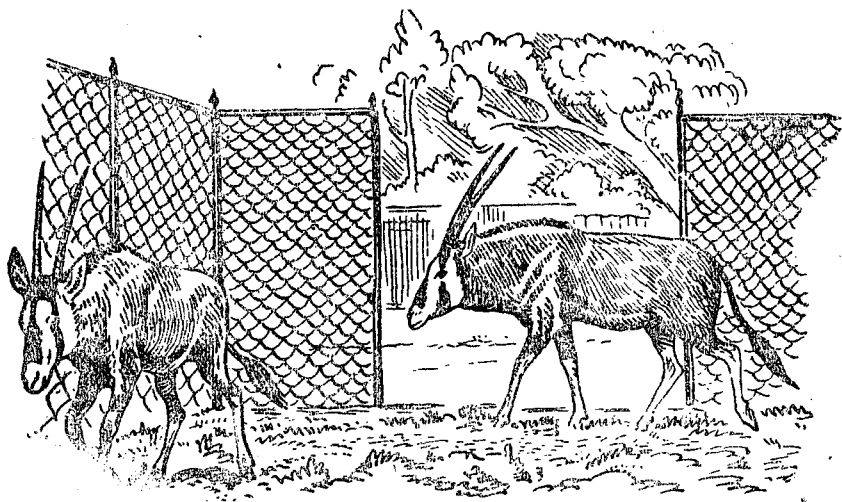
ґебан рōм сiґ-жō iмеитōны i позјасыс да колкјасыс уна ле-
бачаслōн (49-ōд серпас).

Жiвотнōјјас вежōр (сообразiтельность) јылыс.

Kod i мијан пōвсыс оз помнiт мојдкывса ветлōдлōмјассō
кōјiнлыс, муґер ручō-чojōлыс лiбō тапикасыс ошлыс! Тајō мојд-
јас влiјаније улын унаōн вывтi донјалōны жiвотнōјјасыс спо-
собностјассō да налы сетōны человеческōј качествојас, кызi
ум да вежōр. „Ем-ō умыс жiвотнōјјаслōн?“—мукōд дырјi јуалō-
ны мијанлыс. Мыј позō вочавiґны тајō јуасōм вылō? Сьерт, морт-
лōн код ум налōн абу.

ōтчыд, медем прōверiтны, ыґыд-ō жiвотнōјјаслōн „вежō-
рыс“, мi Московскōј зоопаркын вōчiм ташōм опыт. Мијанлы
сōмын-на вајōм аңґилопаясылыс группа мi јōртим ыґыд заґонō,
кодōс оґрафiтōма кōрт решеткаōн. Ноль кока пленнōјјас дыр
олiсны сен. Воґынсō најō настојчiвōја кōсјылисны пiскōдчыны
ōґрада пыр. Заводiтлōмјас, сьерт, нiнōмō ез вајōдны: кōрт по-
щōс вōлi вел наґежнōј. Наґōныкōн аңґилопаяс велалiсны сетчō,
мыј заборыс воґō некытчō он мун. I секi мi бостiм пощōстō.

Код-сурō мїан пѳвсыг вїччысїсны, мї анїлопаяс котѳртасны. Нїнѳм ез ло! Нєкод жївотнѳјас пѳвсыг ез воскѳвт черта саяѳ, код вєстї воѳын мунлїс забор (51-ѳѳ серпас). Анїлопаяс котѳртїсны бѳгѳм пощѳс вїѳѳ вєстѳ да сувтїсны, бытѳѳ муас сїбдїсны. Быд сїкас заборыс надежнѳјжык најѳс кутїс прївычка, кодѳс чорыда усвоїтїсны воѳза тѳлысјаснас: ѳѳ кѳѳ кычї најѳ ез заводїтлыны сек вужны кѳрт сеткаѳн нужѳѳѳм загон вѳмѳн, но налѳн нїнѳм ез арты.

51-ѳѳ серпас. Анїлопаяс пїыг нєкод ез воскѳвт черта саяѳ, код вєстї воѳын мунлїс забор.

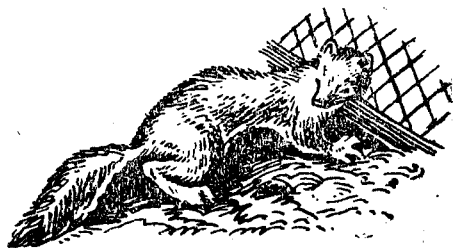
Тащѳм опытјас-жѳ вѳлї вѳчѳма лањаскѳѳ, страусјаскѳѳ, ламајаскѳѳ. І тајѳ жївотнѳјас пїыг нї ѳтї ез гѳгѳрво вужны бѳгѳм пощѳс вїѳ вѳмѳн.

Жївотнѳјаслыг способностјассѳ оз гежѳда переоценївајтлыны і мїан ѳвер вѳѳїтанївјасын (пїтомныкјасын). Собѳлјаслы да кунїчајаслы оланївјас стрѳїтїгѳн, сенї зєв щѳкыда металлычєскѳј сеткаѳн тупкѳны жѳжсѳ ставнас. Тајѳ вѳчсѳ сы могыс, медым ѳверјас ез вермыны кодјыны муувса туј да пышјыны клеткаыс. Кѳвтѳм вїччысѳм! Московскѳј зоопаркын поснї пушнѳј ѳверјас олѳны му жожа оланївјасын, да нєкор-на на пїыг нєкод ез гѳгѳрволы вѳчны кодјысѳм. ѳєрт, тајѳјас пїыг став ѳверыс заводїтлїсны петны вѳла вылѳ, но налѳн ез тырмы вєжѳрныс. Клеткаыс петны кѳсјѳмѳн, сетка пощѳс дѳрѳ ѳїк бердѳѳыс матыстчасны најѳ, зурасасны сеткаас да сенї-жѳ пощѳс дѳрас бѳстчасны кодјыны мусѳ. Тајѳс арталѳмѳн, мї сїнајас бердас куѳала ногыс пукталїм вєкныѳїк тѳсјас, кодјас

сѡс вывсаыыс вѡсныѡіка кіскалім муѡн. Тајѡ тѡскѡзыс кодјы-
ѡѡм бѡрын, мїјан соболјас да кунїчајас вермісны сїјѡс сѡмын
пѡлзатѡг їрны (52-ѡѡ серпас). А гѡгѡрвоїсны-кѡ најѡ бѡрынт-
чыны ѡградасаыыс ставѡ саытїметр 30 кымын, і нїнѡм ескѡ
ез і мешајт налы кодјыны муувса жеыыѡїк тујсѡ.

Абу унжык вежѡрныс і левјаслѡн да тїгрјаслѡн. Зверја-
сѡс вїзанїнын најѡс щѡкыда торјѡѡлѡны мѡѡа-мѡѡѡыс вѡсныѡїк
полуфанернѡї шщїтјасѡн, кодјас, ѡерт, савмуныны ескѡ јон ла-
пананыс первојја кучкѡмыѡ.

Но гырыѡ хїшщныкјас, кодјас
быѡмісны крепыѡ етенаа олан-
їнјасын, векжык оз гѡгѡрвоны
жугѡѡны і сещѡм ѡмѡїк пе-
регородкасѡ. Зверѡс клетка-
ын пукавын велѡѡѡѡн, мї
налы сујам выл прївычка, ко-
ѡї ассыс векѡа оланїнсѡ шы-
бытѡм могыѡ оз леѡ неку-
щѡм заводїтлѡмјас. Сїјѡ прї-
вычкајасыс пырѡны сещѡм чорыда, мыј мукѡѡ дырјыс веѡїг-
вын ѡтсѡгѡн он вермы вѡтлыны зверѡс ортсыѡ воѡса ѡѡѡѡѡ,
воѡын-кѡ тајѡ ѡѡѡѡѡыс сїјѡ некѡр-на ез петав.

52-ѡѡ серпас. Соболъ клеткаын.

Сера кѡр—вывтї бур чеччалыѡ. Сѡмын ез-на вѡв случај, ме-
ѡым мїјан кѡрјас гѡгѡрвоїсны петны вѡла вылѡ, вел лапкыѡ
загон ѡграда вѡмѡн чеччыштѡмѡн. Зїк-жѡ сещѡм і ѡїкѡї меж.
Сылы торјѡѡѡм участок вылын сїјѡ лѡна да лѡсыда олїс некы-
мын во. Но кыѡкѡ војнас зоопаркѡ котѡртѡма пон. Сїјѡ ускѡѡ-
чїс меж вылѡ, і секі меж кокнїа чеччыштіс сетка пощѡс во-
мѡн, кодї јукїс сылыѡ загонсѡ паркса мукѡѡ террїторїаыѡ.

Сера кѡр—вывтї бур чеччалыѡ. Сѡмын ез-на вѡв случај, ме-
ѡым мїјан кѡрјас гѡгѡрвоїсны петны вѡла вылѡ, вел лапкыѡ
загон ѡграда вѡмѡн чеччыштѡмѡн. Зїк-жѡ сещѡм і ѡїкѡї меж.
Сылы торјѡѡѡм участок вылын сїјѡ лѡна да лѡсыда олїс некы-
мын во. Но кыѡкѡ војнас зоопаркѡ котѡртѡма пон. Сїјѡ ускѡѡ-
чїс меж вылѡ, і секі меж кокнїа чеччыштіс сетка пощѡс во-
мѡн, кодї јукїс сылыѡ загонсѡ паркса мукѡѡ террїторїаыѡ.

Збојјас да полысјас (трусјас).

Поговоркајас, мојдјас да баснајас вылын воспїтајтѡмјас мїјан
пѡвсыѡ уваѡн велалїсны мѡвпавны, мыј левјас да тїгрјас зев
збојѡс, мыј ѡсолјас—глупѡїѡс, порсјас—ѡуркѡс, а кѡчјас—полы-
сѡс. Сѡмын жївѡтнѡїјас јылыс тащѡм чајтѡмыс абу пыр веѡкыѡ.

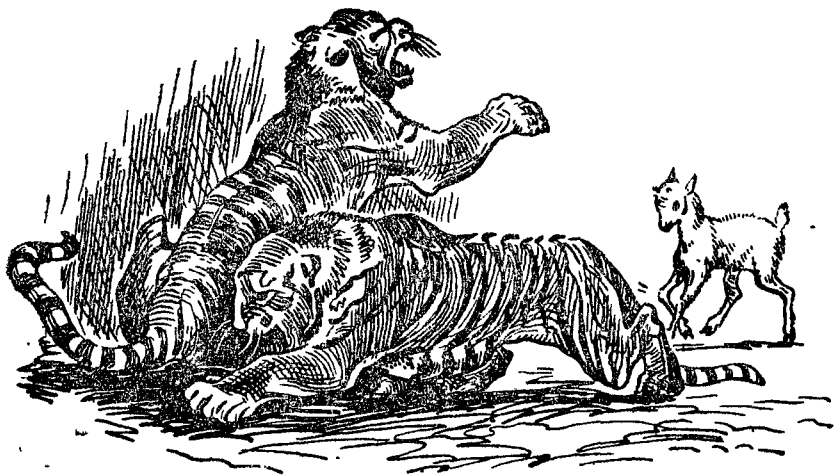
Московскѡї зоопаркын зев-на ічѡтїк кѡза кыѡкѡ веѡкаліс
тїгрјас загонѡ. Тајѡ зев гырыѡ зверјасыс таѡѡ некѡр-на ез
паныѡаслыны кѡза пїјанкѡѡ, да раміык жївѡтнѡї сы понда сујїс
налы полѡм. Кѡзапї, мамсѡ корсїг, матыстчїс јон хїшщныкјас
ѡїнѡ. Најѡ-жѡ, ергїг да пїнсѡ жерјѡѡлїгтыр, повѡѡмысла бѡ-
рынтчїсны (53-ѡѡ серпас). Кѡзапї локтїс пыр матѡжык і матѡ-
жык, а тїгрјас повѡѡмысла пыр воѡѡ і воѡѡ бѡрынтчїсны.

Медббрын, најб лоісны сґен бердб топбдбмадн, сувтисны ббр
кокјас выланс да, сінјаснысб тупкбмбн, ергігтыр кутисны ше-
насны лапајаснаныс кбзапіс.

Кучкбм, коді случајнбја лоі вбчбма тїгрбн, вїс кбзапібс.

Но і та ббрын тїгрјас ез вермыны венны асгыныс полбмны-
сб: најб дыр-на полбмбн ветлбдлісны гбгбрыс, збланїк лблав-
тбм туша дїнб матыстчыны лысттбг. Со кучбм овльвлб мукбд
дырї ошкан збблунныс тїгрјаслбн.

53-бд серпас. Ічбтык кбзапіс повзбмбн тїгрјас ергїг тырї да пїннаныс
трачкбдїг тырї ббрынтчїсны.

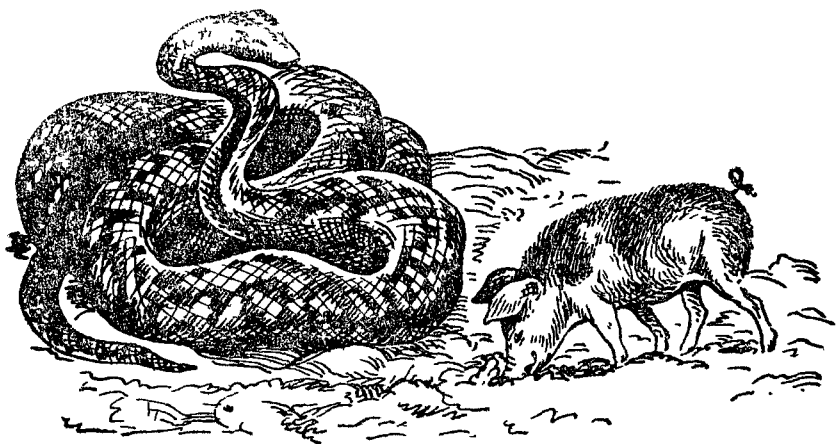
Зоопаркб волысјасбс ез бтчыд шензбдлыв і сїб, мыј аква-
ріумын горш сїркбд орчбн плавајтб зарнї черї. Но белбыс
абу збланїк черї збблунын, а сын, мыј вбла вылын јос пїнјаса
сїр пыржык вердчб езыс код рбма ббмјаса черїјасбн, сы понда
зарнї черїбс сїб оз вбрзбд. Зев гежбда ускбдчывлб јуса сїр і
прудса гыч вылб, кодкбд вбла вылын оз паныдаглыв. да пб-
слбвїчајас вылб вїзбдтбг сещбм гыч вермас спокојнбја вуграв-
ны сїркбд орчбн.

Зев ыжыд пїтон, кодї олб Московскбј зоопаркын, векжык
вердчб јежыд порспїјанбн, кодјас рбм дїнб сїб важысан-нын
велалбма. Сещбм порспїсб сїб пыр-жб пбдтас, аслас туша јон
кольчајаснас гартыштбмбн, а сесса збнјас нылыштас. Но пырт-
ны-кб гїгантскбј змеј оланїб гера поре пїбс, кодлбн рбмыс
абу тбдса пїтонлы, сїб не сбмын сїбс оз вбрзбд, но весїг
кольчајаснас гартыштчас да, бостас дорјысан поза (54-бд серпас).

Онї осол јылыс, кодлбн глупостыс пырїс поговоркаб.

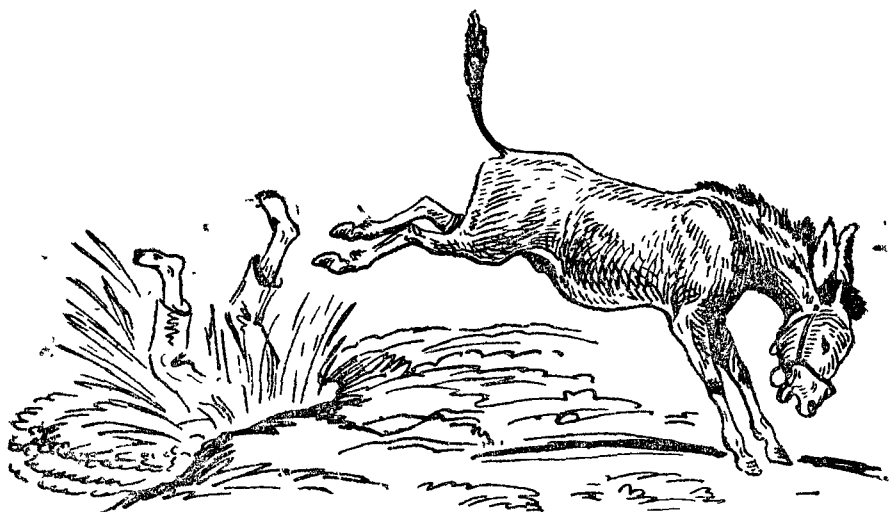
Но сешдм-б сїѳ глупѳ? Вѳвлѳмтор, код јылыс мї лѳбѳдчам вїставны, щѳктѳ думыштчыны таын.

Кыѳї і гортса жївотнѳјјас пые унжыкыс, осолјас ѳвтѳбны бѳжнас, ѳѳрѳны, на вылѳ-кѳ пукгасны номјас, лѳѳјас да мукѳѳ вїрѳоналысјас. Ѳтчыд меным Среднѳј Азїјаын ковмы-ліс вїѳѳбны тащѳм серпас. Вїлышмѳм ѳетїнка бѳстїс пон вылыс

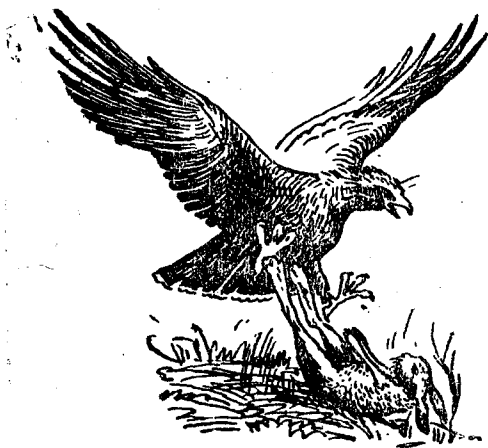
54-ѳѳ серпас. Пїтон оз вѳрѳѳѳ порспїѳс, кодлѳн рѳмыс сылы абу тѳѳса.

сїѳ шугана гут-кровососкаѳс да пукгѳѳїс сїѳс осол вылѳ. Ас-лас гѳн вылыс тајѳ дѳзмѳѳчыс насекомѳјсѳ кылѳм бѳрын осол кутїс тупласны муас. ѳетїнка ез дышѳѳчы: сїѳ коргїс мѳѳ сешѳм-жѳ гутѳс да кутїс гусѳѳїк матыстчыны осол дїнѳ, меѳым

55-ѳѳ серпас. Бѳр коѳјаснас осол жвїќкїтїс-чужїс озорнїкѳс канаѳѳ.

вылыс пуксѳдны гутсѳ животнѳй мышку вылѳ. Осол азѳс де-
тинка кыс гутсѳ, ѳдѳ чеччыштѳс сыланѳ да бѳр кокјаснас
жвѳнкнѳтѳс-чужѳс озорнѳкѳс канаваѳ (55-ѳд серпас). Ыжыд глу-
постсѳыд ташѳм сама манѳвртѳ он вѳч!

56-ѳд серпас. Кѳч мездысѳ ор'олыс.

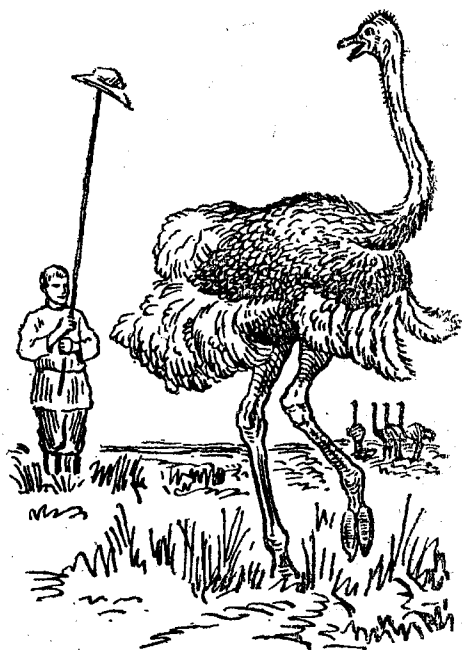
вынсѳ, ранѳтѳм ѳверѳс вѳччыстѳр
жѳда вѳчлы бѳр кокса јос
гыжјаснас охотнѳкјаслы тѳд-
чымѳнја косалѳм ранајас.

Оз еща хѳшщнѳй лебачјас
лолыны кѳчјас жертваѳн,
кор најѳ мезѳѳны асгыныс
олѳмнысѳ. Код-сурѳ охотнѳк-
јас кыјѳдлѳсны, кыѳи кѳч, ор'о-
лыс мездысѳгѳн, угкѳдчѳс
мышку вылас да аслас бѳр
лапајасса вына гыжјаснас пер-
јѳс гыркпыщкѳссѳ гырыс
хѳшщнѳкјаслыс, а мукѳд дырјѳ
жуглѳс налыс ордлыјассѳ (56-
ѳд серпас).

Тѳѳѳмыс, унаѳн каѳавлѳн-
ныд, кыѳи кущѳм-сурѳ понјас
лѳгыда кыщѳвтасны курѳгјас-
сѳс. Тајѳ лѳѳ, мыј коркѳ ас
том дырјѳныс пон страдајтлѳ-
ма дѳэмѳм пѳжгыс курѳг по-
мыс, кодѳ дѳрјѳ вѳлѳм ассыс
пѳјансѳ. Кѳѳ кущѳм тешкѳд,

„Кѳч код полыс“, вѳста-
лѳ пѳслѳвѳча. Полыс кѳч
јылыс мојѳдјаслѳн авторјас
оз гѳгѳрвоны сѳјѳс, мыј
кѳсѳј сѳвмѳс кокјасыс мез-
дѳны сѳјѳ олѳм вѳсна ты-
шас. Ез-кѳ вермыны кѳчјас
сешѳм ѳдѳ котравны, на-
јѳс важѳн-ныя ескѳ бырѳ-
дѳсны уна сѳкас хѳшщнѳкјас.
Кѳчлѳн ѳдѳ котѳртѳм—
тајѳ сылѳн главнѳй спѳсѳб
ассѳ вѳѳѳмын.

Ез ѳѳи охотнѳк ас вылас
испытаятлы кѳч лапајаслыс
пелѳдыс бостѳгјасѳ; ез ге-

57-ѳд серпас. Страус пыр-жѳ пышјас,
лептаннѳд-кѳ тѳ, напѳрмер, бед јылѳ
картузнытѳ.

но весіг курбг вермб пыр кежлб сујны полбм тбдчымбнја гы-
рысжык жiwотнбјлы.

Колб казгыштлыны і афрїканскбј страус јылыс, код јылыс
баснајасын вїсталбны, мыј сїјб повзбмыс јурсб забб лыа пыщ-
кб. Тајб зев ыжыд лебачыс овлб вывтї страшнбј, кор чеччыш-
тб враг вылб. Страус лапалбн кучкбмыс вынажык вбв гыжбн
кучкбмыс. Но страус пыр-жб пышјас, лептаньыд-кб тї, напри-
мер, бед јылб картузнытб. Сїјб ускбдчб сбмын на вылб, кодї
тушанас лапкыджык сыс (57-бд серпас).

Тајб кушбм-сурб жiwотнбјјаслбн заслужїттбм репутација јы-
лыс вїстыс лоб жынјабн, нїнбм-кб он вїстав „најт“ порсјас
јылыс. Тырвыб подулалбмбн мї вермам лыдфыны і порсбс сбстбм
(чїстоплотнбј) жiwотнбјбн. Сїјб совхозјасын да колхозјасын,
кбнї порсјас ббрса лбсбббма бур дбзбритбм, тајб жiwотнбјјас
ассыныс оланїнысб вїзбны тырвыб пор'адокын да пыр-нїн
уборнбјнысб лбсбббны меуса ылыс, бокїжык пельсб.

Кодлбн уна-б челяд.

Паскыд вбрын олб ењ јбра. Сылбн таво чужїс бтїк јбрапї.
Куц-белохвостлбн позјыс сїјб-жб вбрас. Позјас кык кушцї.

Чїжлбн, заблїклбн, овсанкалбн—вїт лебач пїјанбн.

Вертїголоваккалбн—кбкјамыс.

Ополовнїчнїклбн (кузббжа сїнїцалбн)—даскык.

Руд бајдбглбн—кыз.

Колушкалбн позјас быд пбкторјыс артмїс бтїк арпї: ставыс—
сурс.

Јодїлбн—со сурсјас.

Трескалыс не і лыдфыны: буракб, мїлїон арпїјан.

Јодїыд да трескаыд асланыс челяд вбсна нбтї оз тбждыс-
ны. Лекасны пбксб дај мунасны.

Јагушалбн ставыс лоб бтї сурс јагушапї, і то на вбсна
сїјб оз тбждыс.

серт, беспрїзорнбјјаслы оз кокнїа овсы. Ва пыщкын ембс
уна горшасыс жiwотнбјјас, і најб ставныс сојбны черї да ја-
гуша пбк, куталбны том арпїјанбс да јагушапїјанбс.

Мыјда кулбны арпїјан да головастїкјас, мыјда опасност на-
лы грбзїтб, кор најб абу-на быдмбмабс ыжыд черїјасбз да ја-
гушајасбз.

А мыј ескб лої, став посныдїк черїјас да јагушајас-кб быд-
мїсны ыжыдбз!

Кык-б-кујїм во мыгтї јујас, тыјас да морејас ставыс вблїны
ескб чуқбн тырбмабс черїјасбн, мыј најб мышку вывтї позб

ескѡ вѡлі подѡн ветлыны. Љагушајас паскалісны ескѡ сы мында, мыј јѡзыслы ез кол му вылас местаыс.

Онѡ верітѡј? Мѡвпыштѡј асныд.

Ѳтѡ ен-љагушасань вонас вермас артмыны сурс лагушапі. На пыг жыңыс лоасны енјас: вѡтѡ шука.

Локтан вонас тајѡ вѡтѡ еныг быдѡнлѡн чужас нѡшта сурс лагуша піјанѡн:

$$500 \times 1000 = 500\ 000.$$

На пыг кыкѡ ветымын сурс ен.

Кѡјмѡд вонас најѡ кыкѡ ветымын сурсыслѡн чужас нѡшта сурсѡн быдѡнлѡн:

$$250\ 000 \times 1000 = 250\ 000\ 000 \text{ лагушапі.}$$

125 мѡлліон ен.

Нѡлѡд вонас чужас:

$$125\ 000\ 000 \times 1000 = 125\ 000\ 000\ 000,$$

со кыч вѡт мѡлліард лагушапіјан!

На пыцкыг-кѡ быдѡн бѡстасны сѡмын 4 квадратнѡј сантѡметр ыжда места, то 125 мѡлліард лагуша піјаныс бѡстасны:

$$125\ 000\ 000\ 000 \times 4 = 500\ 000\ 000\ 000 \text{ кв. см.}$$

вѡтѡ мѡлліард квадратнѡј сантѡметр, лѡбѡ ветымын квадратнѡј кілометр.

І тајѡ потомствоыс сѡмын ѡтѡ лагушалѡн, а му вылад-ѡд најѡ мѡлліонјасѡн!

Но збылвылас жѡвѡтнѡјјаслѡн піјаныс јона ешажыкѡс. Унаѡн, зев унаѡн на пыг кулалѡны. Овмѡдѡны да колѡны сѡмын сещѡмјас, кодјаслѡн ем кущѡмкѡ преїмушество мукѡдјас воңын.

Ѳтѡјас бура вѡчысѡны (зашщѡшщѡјтѡѡны) јѡс піңјаснаныс; мукѡдјаслѡн ем сурјас да кокјас; кѡјмѡдјас врагыс спасајтѡѡны пышјѡмѡн, сѡз, шуам, кѡч, кѡр, фѡкѡј кѡза да уна мукѡдјас, најѡ-жѡ і бура ѡбѡсѡѡны; нѡлѡдјаслѡн гѡныс сещѡм, мыј ве-сѡгтѡ оз вермы казавны охѡтнѡклѡн велалѡм-суг сѡнмыс; вѡтѡд-јасѡс бура дѡѡрѡитѡны ајмамыс да вѡѡны најѡс сетѡѡз, кытѡѡз оз быдмыны ыжыдѡз. І ныѡм сѡвѡыс сен абу. Ташѡмі прѡрѡдалѡн законыс: жѡвѡтнѡјјас да растѡтелнѡј мѡрын олѡм вѡсна тышкасѡгѡн колѡны медѡса вѡновјасыс, а омѡлѡкјасыс кулалѡны. Тајѡ законѡс вѡстѡс англѡјскѡј учѡнѡј знаменѡтѡј Чарлз дарвін (1809—1882). Попјас неавѡдѡитѡны Чарлз дарвінѡс, унаыс сылыс ученѡјјесѡ проклѡнајтѡлісны да преследујтѡны сещѡм учѡнѡјјасѡс, кодјас дѡрѡѡны дарвінлыг ученѡјјесѡ.

Чарлз дарвінлөн ісследованіјас мјанды отсалісны гөгөр-
воны, кыңи артмісны разнөј животнөјјасыс дівутчана пріспособ-
леніјаснаныс. дарвін ердөдіс попјаслыг мојкывјас сы јылыс,
мыј животнөјјасөс да быдмөгјасөс сотворітіс јен. Со мыј вөсна
буржуазнөј странајасын дарвінлыг ученіјесө дугөдалөны ве-
лөдөны школајасын, а учітелјасөс, кодјас віставлөны челады
знаменітөј дарвін јылыс, судіталөны да накажіталөны.

Пестравка.

Прокофіј Сіңков керкаын бытөс сөд кымөр матысмөма.
Прокофіј ачыс, јенлы ескыс крестанін, ветлөдлө, ыжыд сін-
кымјасөс гажтөма өшөдөмөн да гөтырыс вылө көсөја віңдө-
лөмөн.

Пелагеја, коснөд терыб вөраса нывбаба, сөкыда лолалігтыр,
здукыс-здукө чышкалө сінсө да нырсө воңдөбра помас.

дас арөса вільш Васатка, Прокофіјлөн піыс, пыр-на вөвли
сещөм збој, өні бокын пукалө чөла, повчөм пырыс віңдөдлө то
бат вылас, то мам вылас; беда—Пестравкакөд мыкө абу
лучкі...

— Мыј лөвтан?—скөра гөтырыс вылө горөдіс Прокофіј,—
гор-нін лөвтнытө, колө кодарөкө вөчны!

Пелагеја термасөм пырыс кызөктыштіс, топөдіс вөсныдік
вомдорјасөс да, улө віңдөдіг тырјі, наңөнык шуіс:

— А мыј-нө ме верма? Ме тенө щөктылі ветлыны Касјаніха
ордө. Пона дөра сөмын і корө.

— Те бара-нін ассыд! Абу дөраын делбыс, а грекын. Зна-
карка дінө, көлдуына дінө мунны? да сіңө-өд нечістөј выныскөд
төдса! Оз Касјаніха дінө, а бағушка, отец Петр дінө, ветлыны
колө. Молебен корны служітны. Акапістөн-кө буржык, дак
акапістөн,—акапістгыс содтам!

— Ах, владычца! да кыңи-нө тајб мен дум вылө ез улы?
Аскі-жө і котөртла отец Петр дінө,—кутіс төждысны Пелагеја.

Прокофіј петіс керкаыс, өвітор-мөдтор лөсөдыштіс дај муніс
усадыбаө. Пелагеја котөрдөн бөрсайс петіс, віңдөдіс, кытчө сіңө
мунас, сесса пыріс керкаө да термасөмөн кутіс пастасны.

— Васатка,—термасөмөн шуіс Пелагеја,—ен мун некытчө,
піукөј, ме Касјаніха ордө котөртла. Сөмын, смотри, батыды
нінөм ен вістав.

— Мамө, мыјла Касјаніха ордас? Мыјла сіңөс корны, сіңө-өд
ылөдлас ставсө!—завөдітліс ескө шуны Васатка, мөвп вылас
ускөдлөм бөрын, мыј төвнас школаын віставлісны сіктса тө-
дысјас јылыс.

— Но, но! Уна те төдөн? Кушом умник! Лант, төд!

Минут дасвіт мыгы Пелагея локтис Касянихакөд. Нинөм өткөдлуныс Касянихалөн көлдуннакөд ез вөв: паскыд чангылыныра чужома, ичөтк, муфера котралыс сінјаса, нөшта абу-на старука.

Васа неуна повзөм пырыс, коді јитчөма лубопытствоөн (шензөмөн), петис мамыскөд да Касянихакөд картаө Пестравка дінө.

Картаын, најт, дука кизөр кујөд вылын здычкис-кујлис Пестравка. Гутјасыс кымдорјасөн қизгисны-лебалисны сы вылын. Мөскыс омөлика өвтчыштавлис јурнас да бөж јывнас. Сіјө сөкыда

58-өд серпас. Касяниха вомас бөстис ва да пызјыштіс мөс вылө.

лолалис да шога вичөдис паскыд былсмувөм-вазөм сінјаснас көзајкаыс вылө. Гин жежыдјасыс вөліны қик-нин вичөс. Бокыс кыс-кысөма. Јаслын кујлис вөрзөдлытөм свежө јышкөм турун.

— Со кымынөд лун-нин оз сој нинөм, омөлтчис. Талун весегі і јрсыны ег лөзлөј,—шог пырыс виставлис Пелагея, гутјасөс мөс дингыс өвтиг тырјі.

Касяниха вичөдлис мөс сінјасө, пельјасө, дыр вичөдис вом вылас. Сөгга вөчис скөр чужөм да топөдис вомдорјасөс.

— Те вылө кодикө лок кутө. Ақзан, вомас сылы пинајјасас кила садитөмаөс.

Касяниха коріс ва. Дыр шөпкөдис вомгорулас көш вылын. Сөгга вомас бөстис васө, пызјыштіс мөс вылө (58-өд серпас). Тајө-жө ваөн шөктис јуктавын асја да рытја кыа петигөн.

— Аски-жө мөскыдлы кокныджык лөб,—шуис сіјө мунигас да дөрасө нагрунык улас қөбігас.

Асывнас, муртса-на југнитис асја кыа, Пелагея да Васа пе-

тісны мѳс дінѳ. Век-на-жѳ сїі вѳрѳѳдлытѳм вѳлі туруныс. Век-на-жѳ важ моз жугыла вїѳѳіс Пестравка.

— Пѳрјалїс-тај Кавјанїхаыд!—шуїс Васа,—шулі ме теныд!

— Часлы, вот нїмкыв лыѳѳѳм васѳ јуас.

Но ѳбед кежлѳ мѳслы ез ло кокнѳдыс, сїјѳ лолалїс бытѳѳ нѳшта-на сѳкыджыка.

— Ветлы отец Петр дїнѳ!—шуїс ѳбедаятїгѳн Прокофїј гѳтырыслы.

— Тата! А ветерїнарла-кѳ ескѳ ветлыны?—вескоѳа пырыс шуїс Васа.

Прокофїј зумыштїс сїнкымјассѳ.

— сумајтѳма! Ветерїнар дїнѳ! Сещѳм ылѳ жар дырјї вѳлѳс вѳтлыны! Мѳѳ скѳтїнаѳс вїны? Ветерїнар дїнѳ? Шуас, начкы-пѳ мѳстѳ. Оз-ѳѳ жалїт--буракѳ-ѳѳ, абу асла!

— А вот Панферовјаслыс тулыснас ветерїнарыѳ порсѳс ле-чїтїс,—ез леччыс Васа.

— Но, лант! Ыжыджыкјас теге емѳс!—скѳра горѳдыштїс Прокофїј.

ѳбед бѳрын Пелагеја здукѳн пастасїс да кымынкѳ минут мыстї воїс-нїн поп ѳшїнулѳ.

ѳтец Петр, куѳ тушаа зумыѳ мужчїна, зѳрмѳм јурсї сора сѳѳѳ бұрыса пукалїс аслас садјын да јуїс чај.

Сад пыцкын гожјыс ез їны да вѳлі ыркыѳ. Нұзвїж корја пујас пѳвсттї пырѳѳѳѳмѳн, шондї ворсѳѳѳчїс пѳсуда вылын, жежыѳ југјалыс самѳвар вылын. Самѳвар саян пукалїс косїнык, абу-нїн зев том, попаѳѳа, тѳждысѳмѳн вїѳѳѳдывлїс верѳсыс ылѳ. ѳтец Петр пукалїс сѳѳ кымѳр дорыс пемыджык, кадыс-каѳѳ шог пырыс ыжыда кызѳктывлїс, казавлытѳг тощѳдыштлїс їѳѳ-тїк паннас стѳкан дорышѳ. Сылѳн вѳлі ыжыѳ непрїјатност: сїјѳс корїс ас дїнас волыны архїјереј, а кущѳм мог куѳа—абу їзвестнѳ.

— „сјачокыс кынзї некодлы нораснысѳ. Неужелї сыыс, мы ме сылы кружка јукїгѳн лїшнѳј пѳлтїннїк ег сет? То-ѳѳ кущѳм ассѳ раѳејтыс жївотнѳј!“

— Те мы?—аслас гажтѳм мѳвпјаслыс везјассѳ торкїг, јуалїс отец Петр пызан дїнѳ матысѳмѳ Пелагејалыс.

— Тїјан мїлѳст дїнѳз, батұшка,—улѳ. копыртчылїгтыр, шуїс Пелагеја:—Пестравканым вїсѳѳѳчїс мыјкѳ. сак молебен кѳсјам корлыны служїтыштны. Сѳмын кодлы, батұшка, огѳ тѳѳѳј. Ку-щѳм сѳјатѳј-нѳ скѳтїнаыслы отсалѳ?

— А! Сїјѳ сѳјатѳј. Власїјлы колѳ, жївотнѳјјасѳс вїчыслы. Акапїстѳн шуан? Но гѳгѳрвоана, ѳерт, акапїстѳн буржык. ѳѳ

тѳдан—пѳѳсчанълѳ копыртчылѳмѳн молѳтва. Сѳмын дѳнажык тѳлѳ лѳѳ.

— Мед ескѳ-нын-да, мынтам, мы] колѳ,—ѳѳкыда лѳлыштѳ Пелагеѳа.

Час жын мыстѳ Прокофѳ] карта ѳшнъ улын сулалѳс чѳстѳ] жежыд пызандѳраѳн вевтѳѳм пызан, а сы вылын тастѳ, дѳрјасас ѳшјѳѳѳма вѳсныѳк сѳсјас, ѳбраз, крест, јевангелѳе да резсан кропѳло.

ѳтец Петр пасталѳс важѳнѳк рѳзѳ, а ѳјачок, лапкыѳк, куш плѳша, зѳѳѳѳр старѳк, пѳлѳтѳс каѳѳлѳ. Прокофѳ] да Пелагеѳа сулалѳсны неуна ылынжык, вѳѳвыланыс.

Молебен заводѳтѳчѳс (59-ѳѳ серпас). ѳтец Петр сувтлытѳѳ лыѳѳѳѳс молѳтвѳјас, термасѳмѳн, лѳсыѳтѳма шуалѳс прѳвычкаѳ пырѳм возгласјас, здукуы-здуко чѳвтѳлѳс скѳѳр вѳѳѳѳдласјас аслас враг вылѳ—ѳјачок вылѳ.

Ныр пырыс назган, гѳѳѳѳрвоны вермыѳтѳм тенорѳн нужѳѳѳѳс сы бѳрса ѳјачок, вѳччысѳс не вѳѳѳѳѳны поп вылѳ.

Молебен сылѳм бѳрын Прокофѳ]лы да Пелагеѳалы сѳлѳм выланыс лѳсыѳѳжык лѳѳ.

— Но, слава богу, јурѳѳѳѳштѳм-кевмыштѳм! ѳнѳ јен-кѳ сетас ѳ коккѳѳдас Пестровкаыѳды,—шуѳс Прокофѳ] гѳтырыслы, кодѳ ѳѳвалѳс пызан.

59-ѳѳ серпас. Молебен заводѳтѳчѳс.

Первојыс-на бѳрја лувјасас Пелагеѳа чѳрыда унмовсѳс. Асывнас, бытѳѳ повѳѳѳмыс, ѳвѳрк-чеччыштѳс.

— Бѳѳушкѳ, узѳѳѳма! Кѳсѳѳ вѳѳжык Пестровка дѳнад петавны,—кутѳс тѳѳжысны сѳјѳ, ѳѳѳѳѳм јур вылас чышјансѳ шлавѳгѳтѳыр. Пестровка весѳгѳтѳ ѳ јурсѳ ез лептыв кѳѳѳѳѳка вылѳ. Нукуырт-

чѳм бѳкјасыс мышку вывса чурвѳзыс лыјаснас сѳкыда кыпты-
лісны. Тыдалѳ вѳлі, мыј мѳслы нѳшта омѳлжык. Пелагеја ку-
тіс бѳрдны. Ошѳнулѳ петіс Вага, сы бѳрга Прокофѳј. Вага,
мамыс вылѳ вѳдѳдѳмѳн, шѳщ бѳрдѳіс. Прокофѳј сулаліс, ыжыд
сѳнкымјассѳ зумыша векуштѳмѳн, да чѳволіс.

— Господѳј, мыј-нѳ кутам вѳчнысѳ? Кулас мѳјан вердыс-
ным!—лыдѳдѳліс Пелагеја.

Пырісны керкаѳ. Пелагеја шѳјѳвошѳмѳн весшѳрѳ ветлѳдліс
пелѳсыс-пелѳсѳ. Некущѳм уж јылыс дум выланыс ез вѳв, ста-
выс кіыныс бѳр услі. Вага жѳіс-жѳіс, сесса бѳгтіс наѳ тор-
да котѳртіс ывлаѳ.

Ез-на кол і час мында, кыз бомба сѳјѳ пыріс керкаѳ.

— Батѳ, мамѳ!—горѳдіс сѳјѳ, муртса верміс лолыштнысѳ:—
Парамоновјас орѳѳ ветерінар воіс! Чукодстлыны Пестравка ді-
над? Чукодстлыны?

— А но, кор, ставыс-нын ѳткоѳ!—шеныштіс кінас Про-
кофѳј.

Мѳнут дас мыстѳ Прокофѳј двѳрѳ Васакѳѳ пыріс том вете-
рінар.

— Еновтѳмныд вѳсѳмсѳ! Тѳјан мѳскыдлѳн мускас емѳс ковјас.
Тѳјан, буракѳ, прудныд, кытыс јуѳ мѳсныд, зев најт—сенѳ тајѳ-
і зараітчѳма. Бурѳдѳны поѳѳ. Ме кола лекарство, а тѳ ѳку-
ратнѳјжыка тајѳс сетѳј јуны мѳсныдлы. Да картанытѳ ідралѳј
сѳстѳмажык. Ек, кущѳм сѳјѳ тѳјан најт! Танѳ не сѳмын вѳгыслы,
но і зѳнвѳіа жѳвѳтнѳјыслы лѳк.

Вежон мыстѳ Прокофѳј картаын гѳгѳр гажажык лоі: Пест-
равка бара петіс му вылѳ.

Спасітѳм порсјас.

Чукодртчісны челаѳ—шефјас—свінарнаѳ. Іван Гергејевѳ,
колхознѳј свѳнар—кѳсјіс талун вѳставны аслас раѳејтанторјас
јылыс—порсјас јылыс.

— Со тајѳ порсјас! Украинскѳјѳн—јежыдыс шусѳ. Сѳјѳс вы-
ведѳтѳма мѳјан СССР-ын. Сылѳн бабушкаыс вѳлі пѳрѳдатѳм, а
ѳѳѳдушкаыс англѳјскѳј јежыд хр'ак. Бур вѳлі хр'акыс, сѳмын го-
жѳмын жарсѳ омѳла вермыліс терпітны. А внучкаыс сѳјѳс пан-
јіс-на. Батыс коѳ гѳса, вес сертыс сѳі-жѳ сѳкыд коѳ вѳлі, а
віновлун сертыс нѳшта буржык—мѳјан пѳрѳдатѳм бабушкала-
ныс муніс. Жар кѳт кѳзыд сылы вескоѳ. Чајтѳ, мыј
кујім арѳс тырігас 200 кілограммыс унжык кутас весітны. Онѳ
сылы арѳс-на, а сѳктаыс сылѳн-нын 170 кілограмм.

Вот, челаѳ! Вѳдѳда ме тајѳ порсјасыс вылѳ да казтыштла.

мијанлыг воҗајассб. Кыҗи ми најбс дбџбритлим? А кыҗ вескалб: тбвнас кыдсора вабн муртса-муртса верман вуҗны, а мыјбн воас тулыс, вблї вбтлан му вылб: ов, полбб], кыҗи куҗан. Нї дбџбритбм, нї кбрымбн верббм, јен вылб нафејтчылим. Сещбмбс-жб і поговоркајасыд вблїны: „Порс да кыд, җоҗбг да ва—бура олбны“. А кушбмбс-нб порсјасыс вблїны? Кујим во олас, а муртса центнер җынјбҗ быдмас. Сы јылыг і поговоркајас народыс лбсбблїс: „Ез-на-кб тбблы баба шогсб, дак нббїс порспїбс“ лїбб „Ем-кб уна нан, лбсббд порсбс—нївбмыс оз кол“. Но, а кытыг мијанлы бостны нансб? Лбсббдлїм порсјасбс да і нафејтчылим јонҗыкасб свјатб] Власїј вылб.

— Kodi сїјб сещбммыс?—јуалїсны челад,—главнб] свїнар алымыҗ?

— да абу,—сербктїс Иван Сергејевїч,—сещбм свјатб]—мијанлыдбмыелїс порсјасбс вїҗысбн. Вїчкоын поп мијанлы вїставлїс, мыҗ вбсна свјатб] Власїјыс лоїс најбс (порсјасбс) вїҗысбн. Кор Власїј проповедујтлбма, то кывзынысб сылыг котбртбма-локтбма і порспї. Буракб, јбзыс ез зев окота пырыг кывзывны. Власїјыд і порспїыд вылб рад. Сїјб благословїтїс сїјбс, сексан і лої порсјасбс вїҗысбн (покровїтелбн). Сбмын сїјб сватб]сан тблкыс ез вбв. сбџбрїтлытбг да кбрымтбмла мијан пбрбдатбм порсыд еша бурсб сетны вермїс. Сы јылыг сїҗи-ї шулїсны: „Пукббд порстб руҗбг пышкб—бостан грбш“. А кушбмкб вїсбм-кб ускббчас, шуам, порс чума, то порсјасыс ставныс кулавлїсны.

Не сещбми бнї. Вот вїстала ме тїјанлы, кыҗи порсјасбс бнї чумаыс җїкбҗ спасїтїсны.

Вблї ме свїноводјас курсјас вылын. Мијанбс вајбблїсны екскурсіјабн инстїтутб, кбнї чума вїсбмлы паныд сыворотка артмбббны. Мијанкбд ветлбблїс, ставсб петкбблїс да вїставлїс ветерїнар Орлов.

— Кор вајббдасны мијанб порсјасбс, ми војббр најбс свїнарнајасб разбдалам, прбверїтам температура, налыг җонвїҗалунсб—оз-б вїсны.

Та ббрын здорвјассб индалам вїр артмбдан могыс, чума вїсбмкбд воҗсасны. Секї ыҗыд тббчанлун кутб ббж.

— Кыҗи ббж?—чујмїм ми.

— да, ббж,—шуїс Орлов јорт.—Часлы ме тїјанбс гбгбр-вобда.

Порсјасбс ми зараҗајтам чума мїкробјаса јаббн сещбм расчотбн, медым порсјас вїсїсны да лоїны вїсбмлы паныд јонбс (стојкб]јасбн). Первојја вїсмылбм ббрын ми налы лезам јешцб унҗык порціја. Таҗсб вбчам сетчбҗ, кытчбҗ заразаыс җїкбҗ

дырдас на вылѝ дѣйстви́тны. Налѝн вірыс секі лоѝ стојкѝѝн чумалы паныѝ. Сіѝс колѝ бостны порслыс. А кыѝі? Порслѝн тушаыс ставнас вевттысѝма кыз слѝѝ госѝн, вір новлѝѝлыс сосудјасѝѝ (кровеноснѝѝ сосудјас) ылын. Тані бѝжыс і выручајтѝ. Бѝжсѝ бура мыскѝны мајтѝгѝн да кунваѝн. Парітѝм да мыскѝм бѝж лоѝ розѝвѝј:

Міјан дырјі врач вундіс бѝжлыс јывсѝ да пунктіс сіѝс металлическѝѝ рожокѝ. Бѝжыс чепѝсјіс вір, да первојја пѝрјѝ врач порслыс бостіс літрѝн жыѝѝн мында вірсѝ.

— А вежон мысѝі нѝшта бостас сы мында-жѝ,—шуіс врач.

— Кытѝѝнѝ кутас мунны вір лезѝмыс?—јуалім мі.

— Кытѝѝ тырмас бѝжыс,—збылыс шуіс врач.

— А кор став бѝжсѝ вундаланныѝ, секі мыј кутанныѝ вѝчны?

— Сы бѝрын, кор бѝжыс лоѝ ставнас вунѝма, порсѝс бытковмас начкыны јај вылѝ да чукѝртны сылыс став вірсѝ.

Тајѝ вірыс обрабатывајтсѝ сіѝі, медым сіѝѝ ез шык. Топыда-тупкѝм посныѝѝк бутылкајас пышкын тајѝ вірсѝ разѝѝѝны колхозјасѝ да совхознѝѝ фермајасѝ. Тајѝ вірсѝ-кѝ лезны чумаѝн-віслытѝм порсјаслы, то најѝ оз вісмыны.

Со кыѝі мездысісны порсјас чумаыс, кодыс војѝѝѝр кулавлісны быдса стадајас.

— Но, а свјатѝѝ Власіјлы ѝні ѝкѝѝ лоі петны отставкаѝ,—таѝі ассыс вістсѝ помаліс Іван Сергејевіч.

Олыса (домовој).

„ѝні міјанлыс главнѝѝ ужјассѝ вѝѝѝны тракторјас“,—завоѝітіс Міхеіч ассыс вістсѝ.

Пионерјас гѝгѝртѝдісны Міхеічѝс ѝескыѝ кышѝн. Најѝ зевраѝѝјтлісны кывзыны колхознѝѝ конухлыс інѝереснѝѝ вістјассѝ.

„Гѝрѝны, піновтѝны, кѝѝѝны, урожај ідралѝм нуѝѝѝны—ставсѝ трактор вылын. А војѝѝѝр крестѝаѝныѝ ставсѝ вѝчліс вѝлѝн. „Вѝвтѝм мужікыѝ пѝтѝлѝктѝм керка коѝ“, таѝі војѝѝѝр-віставлісны.

Ме пѝшѝі став олігѝѝѝ батрачіті. Вѝлѝѝ ез вѝв. „А вѝвтѝгыѝ—бокѝвѝјлы ужалыс“, тащѝм пѝслѝвіча вѝлі. Сіѝѝ петкѝѝліс, мыј вѝвтѝгыѝ ѝѝі туј—озыр морт орѝѝ батрачітны.

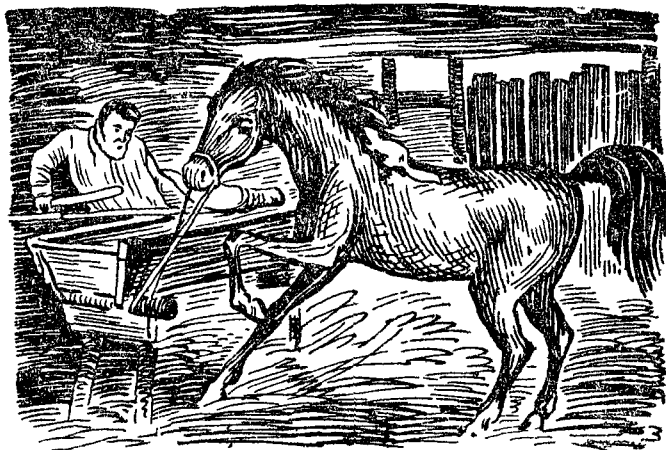
Но вот ѝтчыѝ ме кыѝкѝ-мыјкѝ аслам гѝтыркѝѝ чѝжышѝі неунасѝмтор. Решітім нѝбны вѝв. Кымыныскѝ ветлім базар вылѝ: пыр бѝрјіѝ аслыным сѝлѝм вылѝ воѝм серѝі, да медым і дворсерѝыс вѝлі вѝлыс.

— Кыѝі-нѝ сіѝі двор серѝі?—јуалісны челаѝ.

— Ах, ме і вундi, мыј тi тdаннyд сdмын dтi двор, кdнi сулалdны вdвјас,—сiјd колхознdј конушна. А вdјdдr быд крестанiн ассыс вdвсd аслас дворас вiчлiс. Медга коланамс, медым вdблыс сdлdм вылас воiс олысалы.

— А кодi-нd сещdм олысаыс?—бара ез гdгdрвоны челаd.

— да кычi тiјандс гdгdрводдны? Вdјdдr, кор iбзыс вdблыны пемыдdс, најd лыддылысны, мыј сещdм духыс быд керкаын олd. Oнi-нын некоd сы вылd оз ескы, бабка Арiнаыс кынчi. А вdјdдr лыддылысны, мыј вdв-кd олысалы сdлdмвылас воас, то сiјd i малалd, i весалd, i бурысd сылыс кыd i туруннаd сdб-

60-од серпас. Вов кыч-тај шыбытчiс боко да кокјаснас чужасны кутiс.

dдd. Но беда, оз-кd сiјd радејт вdбдс! Со i мекdд сещdм бедаыс лолi. Ндбi ме вdв—мiјан колхознdј Пегашканым, тi ставнын сiјdс тdдад.

Сувтdдi ме сiјdс гiднaд, зdртор сетi, а вој кежлас турун пуктi. Рытсаыс-на вdбdј гажа вdбi.

Асывнас кутi пырны гiднaд, вdбdј менам ставыс веж быг-дdма, тiралd, dдва кок вылас вермd сулавны, туруныс сiчi i вdрdддылтdм колdма. Омdл дeлd, думајта, тыдалd олысалы Пегашкаdј сdлdмвылас абу вdбма. Гdтырdј котdртлiс бабка Арiна дiнd. Сiјd вежа ва сетiс јуны, гiднасd резiс. А мdд луннас бара-жd сiјd торјыс лdи. Вdбdј бара лoка војсd колдdма. Азга, пdгiбајтны кутdма вdбdј.

Часлы, думајта, ме кыјdа. Зев-нын вdбdј кажiтчiс ас сертi, ез вdв окота вузавны.

Вот рытнас пуктi вdблы гојав, јукталi сiјdс да ачым пуктi ласнi сaјd. Ичdтiк dшiњ пыр југdдiс тdлыс. Вdблdн јурыс дај

бурыгыс меным бура тыдаліс. Вѳв спокојнѳја гојіс турун. друг пелјассѳ вывлањ чашкѳдіс, турун гојѳмыс дугдіс, мѳдіс корскајтны. Сегга кыз-тај шыбытчас бокѳ да кокјаснас чужјасны кутіс (60-ѳѳ серпас). Мен весіг гажтѳм лоі! Вѳлѳј мінута кежлѳ лантыштліс. А сегга бара кутіс пессыны.

Секі ме азгі вѳв бурыс вывсыс мыкѳ жежыдінікѳс. Віѳѳда, кущѳмкѳ ічѳтык звер бурыс куѳаыс котралѳ. А вѳв чепсасѳ ѳтарѳ-мѳдарѳ. Ме на-зѳнікѳн кыјѳдчі, корсі удоб-нѳј момент, кор зверыс јасліѳ чеччыштіс, да кызі-тај кучкі зверыдлы бедѳѳн. Віѳѳда—усі зверыс вѳв кок улѳ. ѳзті із-тѳгтув.

61-ѳѳ серпас. Ласічајас.

Волѳс вылын кујліс жежы-дінік звер неуна куѳжык крысаыс да јог пінјаса (61-ѳѳ серпас).

„Со сіѳ кущѳмі олысаыд“,—думышти ме. Бості ме зверѳс да мѳѳ луннас учітеллы школаѳ нуі. Иван Васілјевіч шуіс мен, мыј тајѳ зверыс ласічаѳн шусѳ да частѳ вѳвјасѳс дѳзмѳѳѳ. Тајѳ зверыс хішщнѳј, кан коѳ, дај пінјасыс сылѳн канлѳн коѳѳс. Тѳвнас сіѳ овлѳ жежыдінік, а гожѳмын корічневѳј.

— А ме чајті, мыј тајѳ олысаыд оз раѳејт менсым вѳлѳс. Кѳсјі-нын кѳзаѳс нѳбны.

— А мыјла-нѳ кѳзаѳс?—јуалісны челаѳ.

— А кыз-нѳ? Баба Аріна мен сѳветујтіс. Сіѳ шуліс, мыј олысаыд кѳзаыс полѳ. Кѳзаыд бытѳѳкѳ ѳавѳллѳн лѳсѳѳѳмтор. Јен бытѳѳ лѳсѳѳѳма ыжѳс, а чѳрт—кѳзаѳс. Сы вѳсна бытѳѳ і кѳзаыдлѳн дукуыс абу лѳсыд, дај тајѳ дукуѳ оз вермы терпітны олысаыд.

— Но, ылалі ме тіјан дінын. Ставыс тајѳ чепуха, мыј ме тіјанлы олыса јылыс вісталі. Тајѳ сујевернѳј јѳзлѳн лѳсѳѳлѳм-торјас.

Ме ласічатѳ віі, і вѳлѳј менам шаңміс. Пегашкаыд і ѳніѳз-на пыр, аѳзанныд, лѳсыда колхозад ужалѳ.

А колхознѳј дворѳ олысаыд сізі нѳѳтчыдыс ез і віѳѳдлы. Абу сылы кѳр серті, тыдалѳ, колхознѳј конушныыд. Тазі-ѳѳ“,—помаліс ассыс вігтѳѳ Міхеіч.

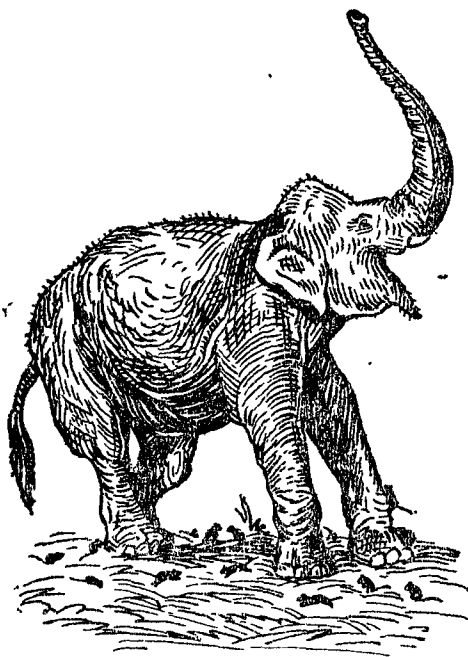
Слѳнјас, шырјас да крысајас.

— А коді вынажык—слѳн алы тігр?—јуалісны челаѳ [профессорлыс зоопаркын екскурсіја дырјі.

— Ферт, слон. Сіџ вермас кокнас ѓтчыџ ѓвтыштѓмѓн вѓны тѓгрѓс. Но емѓс і слѓнлѓн врагјас, кодјасыс сіџ полѓ, кѓџ сіџ врагјасыс нѓламын сурс пѓв ічѓтжыкѓс сыс.

— Кодјас-нѓ сещѓмјасыс?

— А вот кывзѓ. ѓтчыџ воын менѓ садмѓѓіс телефонѓѓ звѓнок. Звѓнітѓ зоосадса стѓрѓж Ігнатјев. „Но,—думајта,—

62-ѓѓ серпас. Слон чѓпсасіс-котраліс аслас ічѓтѓк ѓворѓѓ да мыј вынсыс гораліс.

тащѓм опытноѓ стѓрѓж-кѓ чуксалѓ менѓ воын, сіџкѓ, мыјкѓ нѓладнѓ лѓѓма“. І збылыс, лѓѓма несчасјѓе. Слѓн чѓпсасіс-котраліс аслас ѓворѓѓ да мыј вынсыс гораліс (62-ѓѓ серпас). Сіџ кокнас зымѓѓіс муас, кыз бытѓѓ муас вѓлі тырѓма сурс мында јадовітѓѓ змеј-јасѓн. Сіџ хоботнас (выр-нас) кутчысліс решеткаѓ да зіліс жугѓѓны сіџс. Віџѓѓлі ме слѓн вылѓ да пыр-жѓ гѓгѓрвоі, мыјла сіџ сещѓма скѓрмѓма.

— ѓѓѓѓжык котѓртлѓѓ кухнаѓ канјасла,—горѓѓі ме Ігнатјевлы.—Вајѓѓ најѓс ѓѓѓѓжык татѓѓ.

Ігнатјев котѓрѓѓ муніс кухнаѓ да кыскіс ѓѓѓ да јѓжыѓ кык канѓс.

— Мыјла-нѓ сетѓѓ канјасыс?—торкісны профессорѓс чѓлаѓ.

— Кызі мыјла? Слѓнјасыѓ ѓвет вылас медсасѓ полѓны шыр-јасыс да крысајасыс. Тајѓ посныѓік банѓітјасыс кайѓны слѓн вылѓ да јірѓны сылыс кучікѓ сещѓмівјасыс, кѓні сіџ ѓшалѓ складкајасѓн. Но, і хоботѓѓыс, ферт, курччалѓны. Сіџ медса ѓѓманайныс. ѓѓмѓмла слѓн пѓсѓѓ, ѓѓѓѓ.

Со мыј вѓлі Германіјаын во квајтымын сајын.

ѓтѓ зоологічѓскѓѓ садсаѓ мѓѓѓ вуѓѓѓісны кызкѓ слѓнјасѓс ыжыѓ партіјаѓн. Слѓнјасѓс коллѓѓісны кымынкѓ рабочѓѓ да зверјасѓс знаменітѓѓ дрессірујтыс Карл Гагенбек.

ѓкмыс лун слѓнјас вѓліны тујынѓс. Пѓшті став тајѓ кадѓѓ најѓ сулалісны вѓрѓѓѓѓчывтѓѓг векні да ѓука кѓрттујывывса вагонјасын. Бѓрјапом, муѓѓм слѓнјасѓс вајѓѓісны места выланыс. Пуксіс вој. Слѓнјасѓс ігналісны сарајѓ, а сарај бѓкѓ сувтѓѓісны

кык стөржөс. Војшөра-војын стөрж чуксаліс Гагенбекөс да вiсталис, мыј слөнјас пыс өтi гораа ружтө дајпессө. Гагенбек-лөн туй вывсаңыд зев јона унмыс локтiс, i сiјө стөрөжлы көс-јысiс асывнас вiқөдлыны слөнөс. Час мыстi Гагенбекла котөрөн локтiс мөд стөрөж. „Регыджык волөј,—шуис сiјө,—слөн-јаслы мыкө зев омөл лоi!“ Сөкi-нын Гагенбек котөрөн локтiс слөнјас дiнө. Сiјө востiс сарај, ломөдiс бi да ақiс страшнөј карғина. Слөнјас пыс өтi вөрөдчытөг кыз кокјассө нуждөдө-мөн кујлис боквылас. Сiјө вөли кулөма. Мукөд кыкыс ружтисны да пессiсны жојас. Најө кувны-жө кутөмаөс. Сарај жојыс ставнас вөли кiстөма вiрөн. Гагенбек ускөдчiс слөнјас дiнө. Кулөм слөн кокпыдөсыс сiјө ақiс кујим ыжыд рана. Ранајасыс нөшта вiзувтiс-на вiрыс. Кувны заводiтчөм слөнјаслөн кокпы-дөсјасныс шөщ-жө вөлины вiрөс. Вiр петөм дугөдны сiзi ез-i удайтчы. Кымынкө час мыстi слөнјас ставныс кулисны.

Кутiсны корсны мыжајасөс. I мыј жө тыдовтчiс? Сарај пу жој улыс сурi зев уна крыса. Со тајө крысајасыс i вөлөмаөс слөнјасөс вiысјасыд. Сарај жојын вөли сы мында щөл, мыј крысајаслы оз вөлөм i ковлы петавны ортөс асланыс подполъе-ыс. Најө iжтысiсны пiнјаснас слөн кокпыдөсјасө да јiрiсны чорыд, кыз кучиксө. Слөнјас пессiсны-пычрасiсны дојмөмысла, а воштысны некытчө.

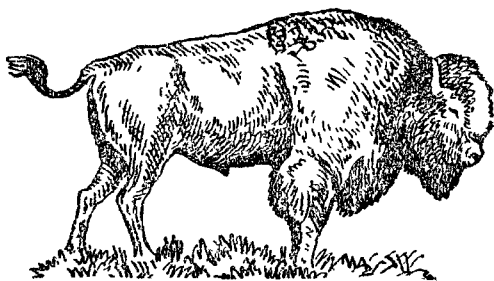
Кор жүгөдiсны сарај жојсө, сетыс сурi квајтымын крыса. Тазi пөгiбнiтiсны Гагенбеклөн слөнјас.

Аскаңја-Новаын.

(Тужывса заметкајас).

Зев паскыд украинскөј степјас пөвстын паскыда паскалисны Аскаңја-Нова мујас. Щөкыда быдмөма зев ыжыд парк. Пујас, куштјас да туруңјас тани быдмөны пышноја да торја-нын регыдөн.

Аскаңја-Нова — сiјө абу прөстө заповедник, сiјө нөшта i зев ыжыд лабораторiја. Сөмын сенi опытјасөс вөчалдны сөщөм живөтнөјјаскөд, кыз зубро-бiзонјас (63-өд серпас), зубрјас (64-өд серпас), дiкөј вөвјас, аңгi-лопајас, страусјас, ыжјас, көрјас. Тани живөтнөјјас-

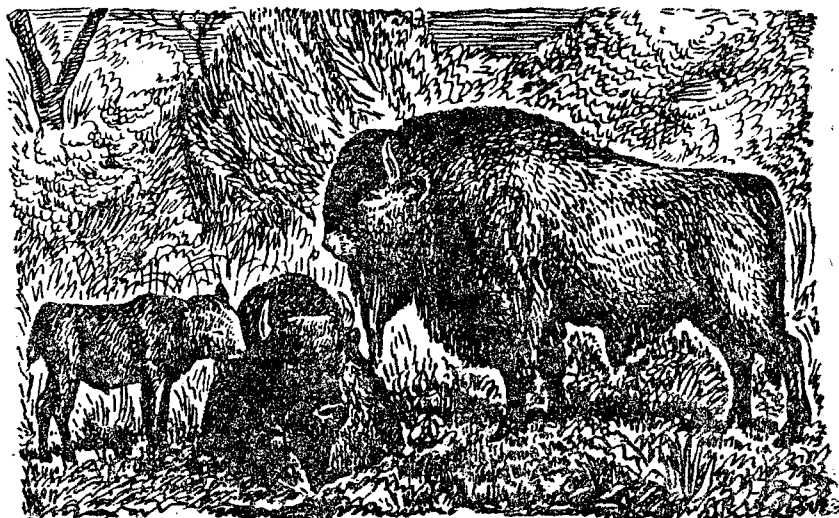

63-өд серпас. Зубро-бiзон.

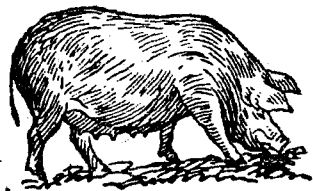
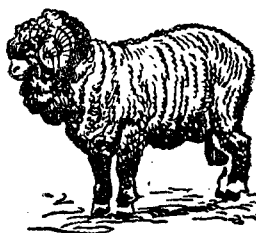
сѡ абу [ѡртѡмаѡс клеткајасѡ, најѡ свободнѡја гулајтѡны паркѡ да заповедникса просторнѡј степѡѡ.

Щѡкыда турунгалѡм искусственнѡј прудјасын олѡны ваын пла-вајтыс быѡсама пѡлѡс лебачјас. Степын вывті уна суслыкјас, кѡчјас, ручјас. Парк куѡа свободнѡја гулајтѡны фазанјас, ко-сулајас да мукѡѡ животнѡјјас.

64-ѡѡ серпас. Зубрјас.

Асканіјскѡј заповедникын не сѡмын ізучајтѡны сені олыс животнѡјјасѡс, сені артѡѡѡѡны і выл пѡрѡѡајас. Тані скрешці-вајтісны сетѡѡс олыс (местнѡј) асканіјскѡј ыжѡс „рамбулје“ пѡрѡѡаса амеріканскѡј межкѡѡ (баранкѡѡ), да артміс выл пѡрѡѡа — „асканіјскѡј рамбулје“ (65-ѡѡ серпас). Межјаслѡн сѡктыс

65-ѡѡ серпас. Асканіјскѡј
рамбулје.

66-ѡѡ серпас. Степын олыс
пѡрѡѡатѡм порс.

67-ѡѡ серпас. Лежыѡ
украінскѡј порс.

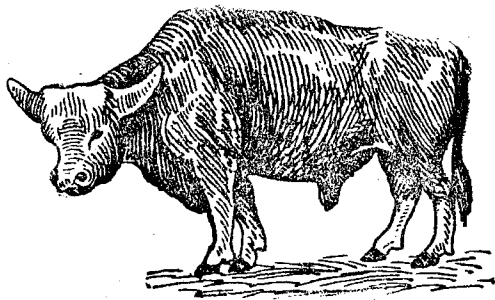
100—120 кілограммѡѡ дај сетѡѡны вонас 11—13 кілограмм вурун. Англіјскѡј жежыѡ порсыс да местнѡј степ вылын олыс порсыс (66-ѡѡ серпас) лѡі нѡшта аѡывлытѡм пѡрѡѡа—украінскѡј жежыѡ (67-ѡѡ серпас). Степын олыс аслас рѡѡсыс украінскѡј жежыѡ порслы вужіс азымлун (непріхотлывоств) да вѡрас ног, а сіѡжѡ

куз, но небыд да сук щѣт, кодѣ бура виѣ разнѣ тѣвјасыс. Но такѣд ѣтщѣщ англѣјскѣј ајмамганыс вужѣс сылы јажалѣм да ыжыд сѣкта (вес).

Зев бур впечатленѣе сетѣны гѣрд немка мѣслѣн да аравѣј-скѣј ѣбулѣн помесјас (68-ѣд серпас). Торја-нин мѣчаѣс сѣд ку-канјас—руд украинскѣј мѣслѣн ѣкѣј ѣш гажалкѣд помес (69-ѣд серпас). Лычыд да сѣстѣм скѣтнѣј дворјасын сѣнмѣ шыбытѣдны руд украинскѣј скѣтлѣн јаккѣд, ѣбулѣн да бентенгкѣд сложнѣј

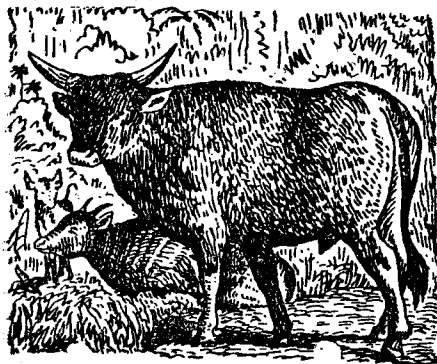
68-ѣд серпас. Зебу.

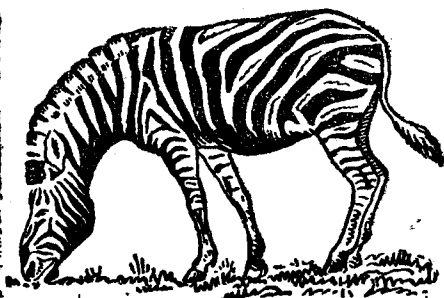
69-ѣд серпас. Гажал.

помесјас (70-ѣд серпас). Восса степын јѣрсѣны куз сылѣјаса зев шан-мѣча вѣвјас—тајѣ англѣјскѣј скакунјаслѣн да ѣкѣј вѣвлѣн помесјас. Зебраѣс (71-ѣд серпас) да ѣкѣј вѣлѣс скрешщѣвајтѣ-мыс (72-ѣд серпас) артмѣс ѣброид (73-ѣд серпас).

Уна зубро-бѣзонјас, сѣбирскѣј маралјас, благороднѣј да пјат-нојаса кѣрјас (74-ѣд серпас) олѣны Буркутаын—заповеднѣк от-

70-ѣд серпас. Бантенг.

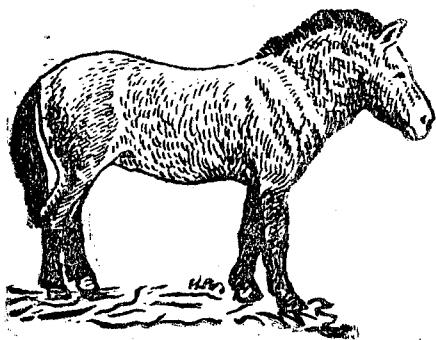

71-ѣд серпас. Зебра.

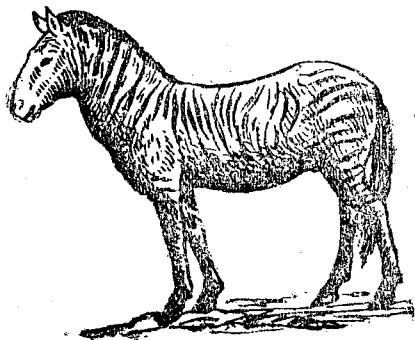
ѣленѣјейн. Кѣрјаслыс да зубро-бѣзонјаслыс стадајас вѣлѣј ѣвѣ-ѣдма сетѣѣ Асканѣјасаѣ. Вѣт лунѣн живѣтнѣјјас муѣсны пѣжа-луј, 100 кѣлометрыс унжык. Воѣынсѣ најѣ лѣбыда кывзысѣсны асланыс пастукјаслыс, но мыјѣн вегкалѣсны тѣдтѣм местајасѣ, кутѣсны чујмавын, бергѣдѣсны бѣр дај мѣдѣсны пышјыны Ас-канѣјаѣ. Сѣмын пастукјас кужанлун вѣсна кутны вермытѣм тѣв-ѣыс стадаѣс удајтѣс сувтѣдны да бергѣдны Буркутаѣд. Сѣмын

пјатнојаса бті кѳр ез сетчы пастукјаслы: бостіс мунан тујсѳ вескыда Асканіјаѳ, міча животној сувтлытѳг тѳвзыштіс бѳр да 5 час сувтлытѳг котѳртѳм бѳрын сувтіс асканіјскѳј паркѳн пощѳс дѳрѳ.

Секі, кор зубро-бизонјасѳс коллалісны-нуѳдісны степыс за-гонјасланѳ, друг стадаыс ставнас берѳѳдчіс бокѳ да бус кымѳр

72-ѳѳ сернас. Шікѳј вѳв.

73-ѳѳ сернас. Зѳброид.

пѳвсті кутісны тѳвзыны-пышыны. Зев гырыс животнојјас скѳр пырыс пыркѳѳдлісны јурнас, а муыс тіраліс да гымакыліс ыжыѳ кок шыјасыс (75-ѳѳ сернас).

74-ѳѳ сернас. Благородној кѳр.

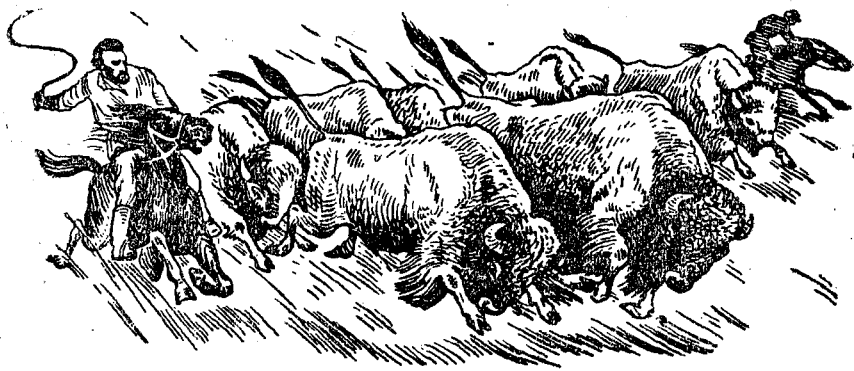
кадын лебзылѳны лебачјасѳс вѳѳан двѳрѳ. Сені најѳ ѳктѳны со-јансѳ ѳік орчѳѳн домашној лебачјаскѳѳ да пѳшти нѳтѳ оз вѳѳѳ-лыны сы вылѳ, мыј ѳік на ѳінын сулалѳны јѳзыс.

Но морт сулаліс ас вылас.

Кор тащѳм мохнатѳј ѳш-јас ліѳѳ лѳсыд тушаа кѳрјас чѳла јірсѳны пастукјас вѳѳѳ-лѳм улын, тајѳ сетѳ уѳѳітѳль-ној впечатленіје. да, асканіј-скѳј степјасад морт регыѳѳн најѳс гортын олысјасѳн лѳсѳ-ѳѳ (одомашнівајтѳ).

Заповеднык паркын важы-сан-нын олѳны фазанјас. Пов-ѳѳѳѳм фазанјас дасјасѳн леб-ѳѳны муѳѳ волсасѳм тусапу пѳвсыс ліѳѳ, турун берѳѳ куткыртчѳѳмѳн, повѳѳм пырыс пышјѳны на ѳіѳѳ матыстчыс мортыс. Інтересно, мыј сіјѳ-жѳ шікѳј полыс фазанјас ку-рѳгјасѳс да уткајасѳс вердан

Тагі мортыд велддд фкдј животнђјасдс, выл ног вчдч на-
лыс пріродасд аслыс вылд. Жіводнђјасдс јенмдн сотворітдм
јылыс мојккывјасдс некдд оз веріт сіјд, коді кдч дтчыд воліс
Асканја-Новад.

75-дд серпас. Зев гырыс жіводнђјас скбр пырыс пыркддісны јурнаныс, а муыс
тіраліс да грімакыліс ыжыд кок шыјасыс.

Религія да наука.

Природа жылыс наука заводітчіс развіајтчыны прімернѣ во 500 сајын.

Сіјѣ кадғаньс да ђнѡз-на наука зев напр'ажоннѡја тышкасѣ религіјакѡѢ. Аслас быд выл тор востѡмјасѡн наука петкѡѢлѡ, мыј прірода жылыс „свјашщеннѡј кнѡгајасын“ став гѡжѡмыс—зѡннасѡн выдумка, мојѢ.

Религіја вѡсталѡ, мыј мірыс сушществуйтѡ 5700 во, а наука докажітѡ, мыј тајѡ зѡк абу вескыд: муыс, коѢ вылын мѡ олам, сушществуйтѡ-нын оз мѡлльонјас, а мѡлльардјас во.

Религіја вѡсталѡ, мыј муыс вѡлі лѡсѡѢѢма сецѡм ногѡн, кушѡмѡн мѡ сіјѡ тѡѢам мѡјан кадѡ. Наука зѡк вескыда докажітѡ, мыј і тајѡ мојѢ. Муыс наѢѢнѡн да вѡчасѡн вежсѡс да вежсѡ. ВоѢза кадјасас вѡлі зѡк мѡѢ матерѡкјас, морејас да океанјас; матерѡкјас вылын вѡзувтлѡсны мѡѢ јујас; горнѡј цејјас некѡѢ ез лѡсѡѢлѡ, а најѡ артмѡсны му веркѡс топалѡмыс; горнѡј цејјас вѡчасѡн југласѡны: сіз, шуам, Уралскѡј гѡрајас коркѡ вѡвлѡмаѢс сецѡм-жѡ јужыѢѢс, кыз і Кавказскѡј гѡрајас, а Ѣні Урал вылын абу нѡ Ѣтѡ лымја вершѡна (гѡра јыв).

Религіја вѡсталѡ, мыј кѡјдысыс быдмѡг развіајтѡм—зев ыжыѢ чудо: тан-пѡ „јен вѡла куѢа“ вѡчсѡ мортлы став коланторјыс—і сојѡм вылѡ сојан прѡдуктајас, і паскѡм вылѡ сі, і оланѡн вылѡ пу да с. в. Наука петкѡѢлѡ, мыј быдмѡгѡс развіајтѡмын некушѡм чудо абу; быдмѡгыс артмѡѢѢ ассыс за, корјасѡс да плоѢјасѡс сецѡм вѡшществѡјасыс, коѢјасѡс сіјѡ бѡстѡму пышкыс да сынѢдыс. Наука зев бура тѡѢѡ, кызѡ ставыс тајѡ мунѡ быдмѡг телѡын.

Ставсѡ тајѡс наука ізучѡтѡ сецѡм бура, мыј сіјѡ вермѡ вескѡѢлѡны быдмѡг развіајтѡмѡн, вермѡ сіјѡс вежлавны аслыс колѡм сертѡ. КытѡѢ морт ескѡс, мыј урожајсѡ сетѡ јен, сіјѡ шыблалѡс кѡјдыссѡ муѢ да муныліс вѡчкѡѢ јенлыс корны, меѢ сіјѡ ыстас бур урожај. Кушѡм-жѡ урожај сіјѡ бѡстлѡс таѢнас? Зев-нын бур пыѢѢѢ бѡстлѡс гектарыс 6—8 центнер. А мѡјан Ѣнѡја кадѡ уна колхозјас бѡстѡны гектарыс 25—30, а муѢѢѢ Ѣырѡјѡ

весіг 40 і унжык-на центнер зерно. Тајо сешом „чудо“, кушо-мбс некор некушом свјатѳјас да кевмысбмјас вбчны ез вермывны. Ташом урожајјас мї богтам колхозној строј победа вбсна, наукабн советјас да инббјас сетом вбсна, машинно-тракторној станціјајас отсбг вбсна да колхознікјаслбн бура ужалом вбсна.

Тајб прїмерыс ставгыс буржыка петкбдлб, мыј абу некушом коланлун выдумајтны јенмбс, чудесабс, свјатѳјасбс да мукбдтор. Мї вбчам соцїализм победа вбсна шуда олбм став ужалыс јбзлы тани, му вылын; мїјанлы оз ковны попјаслбн мојдбмјас кулбм ббрын шуда олбм јылыс. Тајб мојдјасыс выгбднбјбс сбмын капїталїстјаслы, медем кутны ас кабыр уланыс рабочбјјасбс да крестанабс.

Наука вбсна тышын пострадајтїсны зев уна тбдчана учонбјјас.

Релїгїа вїстгалб, мыј мусб јен тбрдїс мїр шбрб: шондї, тблыс, козувјас—ставыс тајб лбсбдбма мулы, тајб став светїлбјасыс бергалбны му гбгбр, кызі центр гбгбр.

Во 400 сајын олїс і ужалїс знаменїтбј астроном Копернїк (1473—1543). Јенежса светїлбјаслыс двїженїјесб їзучајтгбн, сїб ақзїс, мыј му, шондї да јенежса светїлбјас јылыс бїблїјскбј ученїје зїк абу вескыд: оз шондї му гбгбр бергав, а мбдарб, муыс бергалб шондї гбгбр; јенежса унжык југјалан телбјасыс (козувыс) ылын шондї сїстема дорсањ і бергавны му гбгбр оз вермыны. Копернїклбн кнїгаыс сїб гырыс открытїјејас гїжалбмбн печатыс петїс, кор-нїк Копернїк кутїс кувсыны.

Копернїклбн ученїјеыс сїб кулбм ббрын заводїтїс ббјб паскавны. Но сен-жб заводїтїсны Копернїк ученїје вылб чорыд вобмјас вїчко боксањ. Копернїклыс гїжбд (сочїненїјесб) вблї јбзбдбма јеретїческбјбн. Быдбн, код ордыс ақзїсны Копернїклыс кнїга, лыддысїс јеретїкбн. Манақјас, кодјаслбн секса кадјасб вблї ыжыд власт, кутавлїсны ташом војтырсб да најббн тыртавлїсны турмајас.

І вот тајб кадб їталїанскбј учонбј джордано Бруно аслас сочїненїјејасын збоја сувтїс Копернїклыс ученїјесб дорјбм вылб... 1592 вога мај 22 лунб Брунобс вблї кутбма манақјасбн да мбдбдбма турмаб. Пбштї кбкјамыс во мучїтїсны Брунобс. Манақјаслы вблї колб, медем сїб Копернїклыс ученїјесб прїзнајтїс невескыдбн, јеретїческбјбн. Самбј чорыд пыткајас вылб вїқбдтбг, Бруно ез бткажїтчы сыыс, мыј сїб вїставлїс аслас горнїјасын да гїжїс аслас кнїгајасын. Секї манақјас сотїсны Брунобс ловбн кбстер вылын. Тајб вблї 1600 вога феврал 17 лунб.

Ташом мученїкјасыс наука вбсна вблїны уна сурсјас! А

150—200 во мысты сійѵ-жѵ церковникјаслы да манакјаслы быт лоі признајтвы, мыј Коперник вѵлѵм прав.

Сѵкыд вѵлі секса кадѵ наукалы развівајтчыны.

Врачјас важѵн гѵгѵрвоісны, мыј војтырѵс правільнѵа лечітан способјас медицина аѵѵас сѵмын сек, кор бура пондас тѵдны, кыѵі устроітѵма мортлѵн телѵсы. Но вѵчко ез леѵлы анатомірујтны (вундавны) морт шојјас. Тајѵс лыдѵылісны зев чорыд мыжѵн.

Во 400 сајын Франціјаын, Італіјаын да мукѵѵд лунывв Јевропаса странајасын ыжыд славаѵн пѵлзујтчыс врач Андреј Везаліј (1514—1564).

Медым тѵдны, кыѵі устроітѵма мортлѵн телѵсы, Везаліј вундавліс жīvотнѵѵјаслыс шојјас. Уна пон да кан шојјас вундаліс Везаліј. Но регыд сійѵ гѵгѵрвоіс, мыј жīvотнѵѵјаслыс телѵ стројеніје тѵдмалѵмѵн оз поѵ тѵдмавын мортлыс телѵ стројеніјесѵ. Мортлѵн пыщкѵс органјасыс похожѵј сещѵм жīvотнѵѵјас органјаскѵѵ, кыѵ вѵвлѵн, понлѵн, канлѵн да мукѵѵдлѵн но, сек-жѵ најѵ і торјалѵны наыс.

Кыѵ лоны? Везаліј аѵѵіс ѵекымын збој војтырѵс, кодјас кутісны перјавны гујасыс ѵеважѵнга ѵѵѵѵм морт шојјас да вајавны сылы гортѵзыс. Сѵѵѵ војшѵрын тајѵ јѵзыс гуса пѵнарјасѵн вољывлісны клаѵѵбішщејас вылѵ, кодјавлісны гујас да вајавлісны Везаліјлы шојјас. Медым вундавны шојсѵ аслас керкаын, Везаліј ѵѵбліс сійѵс вољпасас. Војын, кор ставыс уѵісны, сійѵ вѵвтавліс ѵшіѵјассѵ пемыд шторајасѵн, ѵзтывліс біјас да богтчывліс аслас ужѵ. Сійѵ вундаліс шојсѵ да тѵдмаліс, кыѵі устроітѵма мортлѵн лыјасыс да мускулјасыс, сѵлѵмыс да тыјасыс, желудокыс да кішкајасыс, мускыс да лоптыс да с. в. Таѵі наѵѵѵнѵкѵн војын гусѵн ужалѵмѵн Везаліј лѵгѵѵіс медвоѵѵа кыѵга, кытѵѵ вѵлі опішітѵма морт телѵлыс стројеніјесѵ.

Но, ѵерт, јона гусѵн вѵѵны ассыс ужсѵ Везаліјлы ез удајтчы. Сышщікјас качалісны, мыј вѵѵѵѵ сійѵ дом пыщкын да вѵѵталісны манакјаслы. Везаліјѵс кутісны да мыжалісны сысы, мыј сійѵ вундалѵ ловја јѵзѵс. Везаліјѵс вѵлі пріговорітѵма смертнѵј качнѵ. Сійѵс дорјѵм вылѵ сувтис корѵл, коді ез кѵсјы воштыны іскуснѵј врачѵс. Секі манакјас Везаліјѵс заставітісны кајітѵѵм мѵгыс мунны Іерусалімѵ. Тајѵ пѵѵѵѵѵѵіје дырјыс знаменітѵј врач да медвоѵѵа учѵнѵј анатом кулі.

Кыѵі попјас „лечітлісны“ вѵсѵмјасыс.

1.

Кытѵѵѵ јѵзыс еща тѵдлісны мортлѵн телѵ стројеніје да олѵм јылыс, најѵ ез тѵдлыны, мыјыс лѵѵны і вѵсѵмјас. Попјас-жѵ

шульвлісны, мы| вісѣм|јассѣ ысталѣ јен грек|јасыг накажитѣмла. А вісѣмсѣ-кѣ ыстіс јен, то і вісѣмгыс мездыны вермас сѣмын јен. Попјас јенлы ескыс|јаслы запрешщайтлісны лечітчыны врач-јас ордын, а вѣз|јывлісны муныны вічкоѣ да кевмыны јенлы лібѣ сылѣн сватѣ|јаслы вісѣмыс лечмѣм јылыс.

Уна вічкојасын вѣліны „святѣ|ј“ образјас, „мошщі|јас“, свјатѣ|ј јукмѣс|јас да мукѣд сещѣм торјас. Попјас шульвлісны, мы| вісыс-кѣ оқыштас тащѣм образсѣ, лібѣ інмѣдчылас свјатѣ|ј мошщі|јассѣ, лібѣ свјатѣ|ј істочныкыс ва јуас, то вісѣмыс сылѣн прѣ|јітас. А „святѣ|ј“ ва јуѣмыс лібѣ сыс, медым інмѣдчывны „мошщі|јассѣ“, „святѣ|ј“ образѣ, вісыс|јаслыс боставлісны сѣм. Попјас босталісны гырыс доходјас тащѣм „лечітѣмгыс“.

2.

Медым нѣшта јонжыка ыждѣдны асгыныс доходјассѣ да кыскыны вічкоѣ унжык вісыгѣс, мукѣд попјасыс вѣчавлісны „чудеса|јас“. Сіг, ѣті вічкоын, кор јенлы ескыс|јас матыстчавлісны „святѣ|ј“ јукмѣс дінѣ, сѣнгыс кыліс „ангеллѣн“ гѣлѣс. Кор бѣрыннас пондісны раґны вічко сѣнсѣ, то сетыс аґісны трубка, код куґа і передавайтчылѣма морт гѣлѣс. Таґі ердѣ петіс поповскѣ|ј пѣрјасѣмгыс.

Мукѣд вічкојасын петкѣдлісны мукѣд пѣлѣс „чудеса|јас“: вѣліны, напрімѣр, „Божја матер“ ізображені|јѣа образјас. Бого-родіца сінјасыс вѣјтавліс сінва. Тајѣ „чудоыс“ сіг-жѣ вѣлі пѣр-јасѣм: образас сінјас местаѣ піскѣдлісны неыжыд роґјас, а образ пыщкѣ пуктылісны ва лібѣ душістѣ|ј вы| тыра доз. Тајѣ кіґѣр-торјыс і вѣјталіс сінјасгыс роґјас пырыс.

Јѣзыс куґаа ез гѣгѣрвоны тајѣ пѣрјасѣм|јассѣ, ескісны чуде-са|јассѣ да попјаслы таыс мынтылісны сѣм. Вісѣм|јасыс-жѣ попјас лечітѣм помыс ез прѣ|јітлыны.

3.

Торја-нын страшнѣ|јѣс вѣліны заразнѣ|ј вісѣм|јас—холѣра, чума, пістѣ (оспа). Јѣзыс ез кужлыны накѣд вермагны. Медым дугѣд-ны вісѣм, попјас вѣчавлісны торжественнѣ|ја образјасѣн вет-лѣдлѣм—крестнѣ|ј ходјас. Тајѣ ветлѣм вылас вољывлісны вісыг-јас да нѣшта унжык зараґтавлісны вісѣм|јассѣ.

Вісѣмыс пыр воґѣ паскаліс. Секі заводітлісны корсны јѣз пѣв-сыс мыжајассѣ, кодјас бытѣѣ-пѣ нарошнѣ чуксалисны вісѣм|јас-сѣ. Попјас јуѣртавлісны, мы| вісѣмын мыжаѣс јевреј|јас лібѣ тѣдыс|јас. Медым дугѣдны, вісѣмсѣ, колѣ најѣс бырѣдны. Чума-ѣн вісіг дырјі Германі|јаын вѣлі відма 12000 јеврејѣс. Сѣмын ѣті ічѣтык Ерфурт карын најѣ пѣгібнітісны 3000 морт. Мѣд ка-

рын—Страсбургын—попјас сотісны ловјѳн 2000 јеврејѳс. Тащѳм-жѳ чорыда расправлајтчісны і „колдуњајаскѳд“. Уна мыжтѳм јѳз пѳгібнїтїс мучїтана смертѳн вічкоса палач кїјас помыс.

4.

Колї уна во. Вісѳмјаскѳд вермасѳмын учонѳјјас азїсны вернѳј способјас. Но попјас воѳ нубѳдїсны ассыныс вермасѳм наукалы паныд.

1885 воын Амерїканын паскаліс пісѳтїѳн вісѳм. Сїјѳ кадас учонѳјјас кужлісны-нын вѳчны прївївкајас, кодјас вічісны пісѳтїѳн вісѳмѳмыс. Но јенлы ескысјасѳс попјас прїзываетлісны кїјасѳ ѳружїјѳ бостѳмѳн сувтны прївївкалы паныд. Прївївка пыѳѳї попјас јенлы ескысјаслы вѳзїсны вѳчны торжественнѳј крестнѳј ход ѳбразјасѳн. Сѳрт, та понда вісѳмыс ез чїн. Сїјѳ воѳ чорыда мунїс сетчѳз, кытчѳз государство ез заставїт ставлы быт пісѳтїасны.

Уна јѳз куліс мѳд заразнѳј вісѳмыс—маларїяыс. ѳкторјас, ѳрвылас, азїсны бур лекарство тајѳ вісѳмыс—хіна. Но попјас запретїтїсны јенлы ескысјаслы прїнїмајтны тајѳ лекарство, сїјѳс јѳзѳдїсны „ѳавѳл їзобретенїјѳн“.

Уна во вічко вермасїс наукакѳд. Уна мыжтѳм јѳзѳс мучїтїсны попјас. Нѳшта-нын јѳз кулі попјас „лечїтѳм“ помыс епїѳемїјас (массѳвѳј вісѳмјас) дырїї. Но медѳѳрыннас наука верміс.

Чума.

Українанын ем ѳеыжыд Глухов кар. Мї вісталам танї сы јылыс, мыј вѳлі Глуховын во 600 сајын.

Глуховса олыс Иван Колода сѳмын-на воїс аслас гортѳ Путивль карыс. Сїјѳ вѳлі вісѳмѳма да ѳдва-ѳдва леччіс телегаыс да локтїс аслас хатаѳчыс.

Вїсыѳс водтѳдїсны керка воѳ ічас вылѳ. Часыс-часѳ сылы пондїс лоны локжык. Јур вісѳм, став телѳын жар да кызѳм пондїсны лоны јонжыкѳн і јонжыкѳн.

Вїсыѳс віѳѳдлыны локтавлїсны сугедјас, но сїјѳ најѳс ез-нын тѳдмав.

Корїсны попѳс. Сїјѳ лыѳдїс молитвајас, кодјасѳс ѳекод ез гѳѳрво, вісталыштїс јен мїлѳст јылыс, сѳветујтїс кевмысны і мунїс.

А вісыслы та помыс кокнѳд ез ло.

Кѳјмѳд луннас Иван кулі.

Иванѳс зѳбісны. І вот 2—3 лун мыстї тајѳ-жѳ вісѳмнас вісмісны кулысѳдн став гортса олыыс. Вісмісны і вісыѳс віѳѳдлыны став воысјас. Вісміс поп. Вісмісны ставныс, кодјас волїсны кулысѳс зѳбны.

Квайт дун мысты кувсѡм Иван Колода хатаи кујліс сѣим шој: сылѡн бат да мам, гѡтыр да нѡл челаѡ. Кулісны ставыс, кодѣ оліс тајѡ керкаын. Некодлы вѡлі зѣбны!

Чукѡртчѣсны суседјас. Кор пѡрччѡдѣсны покојникјасѡс, ме-дым најѡс мыскыны, то телѡ вылыс азѣсны гырыс пемыдлѡз чутјас...

— Сѡд смерт! (Чума).

Јона повѡмысла ставныс пыщѣсны.

Сѡд смерт јылыс јуѡр ѡѡјѡ паскаліс карас. Секѣ уна керка-ын-ын олысјасыс ставнас кујлісны тајѡ вѣсѡмѡн пораѣтѡмла.

Мыј керны? Кыѣі спасѣтчыны?

Кодсурѡ јона повѡмысла пондѣсны пыщјавны каргыс. До-нажык ембурсѡ телегајас вылѡ течѡмѡн, најѡ муналісны орчча сѣктјасѡ да карјасѡ. Мукѡдыс ѣгнаѣсны асланыс керкајасѡ. Унаѡн шыбытчѣсны вѣчкоѡ. Попјас лептѣсны ѡбразјас да устрой-тѣсны крестнѡј ход. Најѡ вѣставлісны сы јылыс, мыј тајѡ јенлѡѡ карајтѡм. Прѣзываетлісны кевмысѡмѡ да постујтѡмѡ (вѣзалѡмѡ)...

А вѣсѡмыс пыр паскаліс да паскаліс!

Уна керкајасын-ын кујлісны гуавтѡм шојјас. Некемын вѣ-гысјас саѡтѡгыс пѣтавлѣсны керкајасыс да сенѣ кулавлісны. Ветлыс-мунысјас на вылѡ зураѣгјасын, повѡмысла бергѡѡчав-лісны да пыщјавлісны. Војјасын кывліс понјаслѡн омлалѡм, кодјас зѡн чукѡрјасѡн косавлісны шыбытѡм шојјасѡ.

3 тѡлыс мысты Глуховын ез кол њѣ ѡтѣ ловја морт!

Регыѡ вѣсѡмыс вужѣс сѣјѡ сѣктјасѡ да карјасѡ, кытчѡ муна-лісны глуховса олысјас спасѣнѣје корѡм могус.

Таѣі мунѣс чума сѣктыс сѣктѡ, карыс карѡ.

Важѡн чумаѡн массовѡј вѣсѡмјас, лѣѡ, кыѣі шуѡны, чумалѡѡ епѣдемѣја петкѡѡчывлісны Россѣјаын ѣ мукѡѡ странајасын тѡѡ-чана щѡкыѡ.

1351 воын Германѣјаын чума вѣсѡм помыс кулі 1 200 000 мор-тыс унжык.

Чума епѣдемѣја дырјѣ 1603 воын Москваын кулі сы мында јѡз, мыј, кыѣі ѣ Глуховын, шојјасыс колавлісны гуавтѡмѡн ѣ керкајасын ѣ улѣчајас вылын. Правѣтелствоѡн назначѣтѡм особѡј командајас чукѡртавлісны да зѣбавлісны ѡтувја гујасѡ. Зев абу тырмана гѣжѡѡјас куѡа, вѡлі гуалѡма 127 000 морт! Тајѡ пѡшти жын олысыс секса Москвалѡн.

Јѡзыс ез тѡдлыны, кытысанъ петкѡѡчывліс „сѡд смерт“. Ез-тѡдлыны најѡ, кыѣі сыыс спасѣтчыны.

Попјас, раввѣјас да муллајас ѡбјаснајтлісны тајѡс „мѣлѡста јен“ вѡлаѡн.

Сбмын наука отсбгбн јбзыс заводітисны успешнбја вермасны заразнбј віббмјаскбд. Тајб вермасбм јылыс ті лыббанныд „Тыдавтбм мір“ да „Луі Пастер“ вібтјасыс.

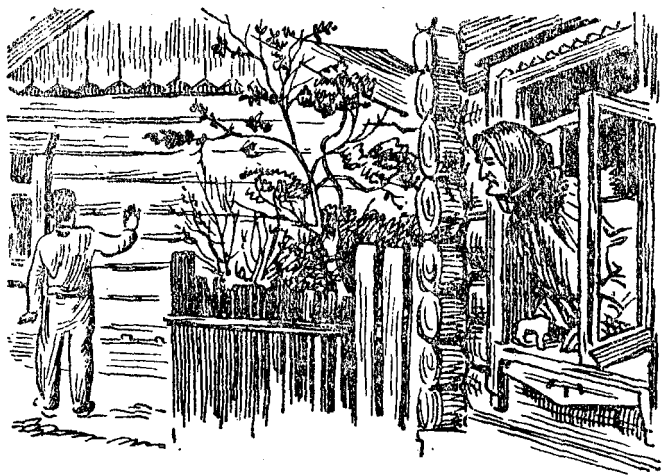
„Дјавольскбј мағ“.

1.

Јевропаса уна карјасын да сібтјасын 1629/30 воын свірепствујтис пісгті (оспа). Ез отсавны молебенјас да крестнбј ходјас. Јбзыс қулаісны зев унабн. Секі попјас разбдлісны јбз костын слух, мыј віббмсб чуксалбны „сатаналбн слугајас“, кодјас ветлбдлбны карјас куға да мавталбны керка стенјас да москі вывјас „дјавольскбј мағбн“. Та јылыс вблі објавітбма быд вібчкоын. Міланса олысјас сіб-жб вбліны воғвыв тбдмбдбма најблы опасност грбйтбм јылыс.

2.

Отчын асылын кушбмкб пбчб, бшнб вібдлліг моз, азіс прбјфитыс мортбс, коді чышкаліс чунјассб керка стенб (76-бд серпас). Сібб вібталіс та јылыс мбд пбчблы, і кумушкајас реші-

76-бд серпас. Бшнбд вібдллігбн пбчб азіс прбјфитысбс, коді чышкаліс чунјассб керка стенб:

тисны, мыј тајб, дерт, „сатаналбн слуганс“ мавтб керка „дјавольскбј мағбн“, медым чуксавны карын віббм. Несчастнбј прбјфитыс морт вблі пуксбдбма турмаб. Кор сылыс јуалісны, мыјла сібб мавтіс „дјавольскбј мағбн“ керка стенсб, сібб шеныштчіс да објаснітіс, мыј некушбм мағ сы ордын ез вбв, а прбста

сіѓ чышкаліс аслас чуңјасыг најт. І сіѓ петкѓдліс чуңјассѓ, кодјас збылыг вѓліны лакѓсѓмаѓс. Но сылы ез ескыны, а ме-дым сіѓ сознајтчіс, сылы вѓчісны страшнѓй пыткајас да тре-бујтісны, медым сіѓ вѓставліс ассыс соучастныкјассѓ.

3.

Кор несчастлинѓй ез-нын вермы воѓ терпѓтны мучѓтельнѓй до-мѓсѓ, сіѓ кутіс шуавны сылы јурас медвоѓза воѓм нѓмјас ас-лас карса олысјаслыс. Најѓс ставнысѓ пыр-жѓ арестујтісны да сіз-жѓ мучѓтельнѓја пытајтісны. Најѓ сіз-жѓ ез вермыны терпѓ-тны мучѓтчѓмјассѓ да пондѓсны індавны нѓмјас зѓк мыжтѓм јѓз-лыс, кодјас быттѓ сіз-жѓ кѓсјісны чуксавны карын вѓсѓм да мавталісны керкајас да москі вывјас „ѓјавольскѓй маѓѓ“.

Таѓікѓн вѓлі гетѓма судѓ зев уна мыжтѓм јѓзѓс, і ставнысѓ-најѓс вѓлі прѓговорѓтѓма казнѓтны самѓй мучѓтельнѓй ногѓн, ку-шѓмѓс сѓмын поѓѓ вѓлі мѓвпыштны.

Кныгасѓ, кѓні бѓрыннас вѓлі гѓжѓмѓн петкѓдлѓма несчастли-нѓјјасѓс мучѓтчѓм да казнѓтчѓм, оз поѓ лыдѓыны сырмытчѓм да чегѓмѓѓ повѓзытчѓм. Тајѓ кныгаыс јавлѓјтчѓ релѓгіѓзнѓй дурма-нѓн пестѓм челѓвеческѓй безумѓјеса страшнѓй памјатныкјас пыс-ѓтѓкѓн.

Тыдавтѓм мѓр.

Во 250 сајын Голландѓјаын олѓс Антон Јевенгук. Сѓјѓс јона-интересујтісны тѓдмалѓма-нын секі ыжѓѓдыс (увелѓчѓтельнѓй) стѓклѓјас. Јевенгук кѓсјіс лѓсѓѓны јона ыжѓѓдыс стѓклѓ. 20 воыс унжык сіѓ вѓлѓдчіс шылѓѓдавны стѓклѓјас да, бѓрын-нас, лѓсѓѓіс мѓкроскоп, кодѓ ыжѓѓѓіс посныѓік торјасѓс 160 унжык пѓв.

Јевенгук вѓѓѓіс аслас мѓкроскоп пыр вѓсныѓ сі вылѓ, а азѓіс кыз канат. Тој, мѓкроскоп улын, кажѓтчѓс ыжѓѓ зверѓн; секі-жѓ Јевенгук азѓіс сіѓ лапкајас вылыс сешѓм посныѓік крукјас, кодјасѓс прѓстѓй сѓнмѓн, мѓкроскоптѓм, азѓыны вѓлі ѓн-вермы.

Кыѓкѓ ѓтчѓд Јевенгук бѓстѓс ва војт пѓлсаыс, кодѓ сулалѓс керка стѓн дорын војтва лѓзан труба улын. Кор сіѓ вескѓѓіс ассыс мѓкроскопсѓ тајѓ ваа вѓсныѓік стѓкланнѓй трубка вылѓ, сіѓ војѓѓрсѓ ез ескы аслас сѓнјаслы. Сѓјѓ чышкаліс сѓнјасѓѓ чышјанѓн да вылыс бара бѓстѓс вѓнѓмѓтельнѓја вѓдлавны бѓстѓм васѓ.

Ез, сѓнјас ез пѓрјавлыны сѓјѓс: сы воѓын зев ічѓтѓк ва војт-пын тыдалѓ зѓн ловја мѓр (77-ѓѓ серпас).

Со кушомкө ресничкајасөн кышом муртса југыд шарік мічаа бугласө ваын. А орччөн — кыз бытө ічөтік көлкөкчлік-јас спиральөн гартөм куз кокјас јылын, і тајө кокјасыс то ну-жбөчөны, і секі көлкөкчлікјас мічаа шатласөны, то чукуртчөны спиральөн, а көлкөкчлікјас секі гаровтчөны шарікө. Быдлаын—

зев уна кушомкө вөрысјас, бергалысјас, дрөжжітысјас, вегласыс палочкајас, ша-рікјас, јона ічөтік, мікро-скоп улын весіг өдва тыда-лана крупінкајас. Пөрабн, став тајө олысјассө тојла-ліг, ваын тыдовтчылөны кушомкө гырысжык олыс-јас.

Ставыс оліс да вөрө-шітчіс Љевенгук сінјас во-зын.

— Өдјөнжык, өдјөнжык локтө татчө! — чуксалис Ље-венгук став аслас керкаын

77-өд серпас: Ічөтік ва војт пын тыдалис чөн ловја мір.

өлысјасөс.

— Вічөдөј тајө трубка вылө. Мыј ті сы пыс ақзанныд?

— Ешанік ва.

— А мыј ті ақзанныд тајө ва пігыс?

— Немтор! Ваыс зік чістөј.

— А вічөдөј өні! — І Љевенгук трубкасө сујіс аслас мікрос-коп стеклө улө. — Вічөдөј тајө ічөтік эверјас вылө! Өд ті најөс мікроскоптөг відлавны ен вермылөј, сещөм најө ічөтікөс! А өні најө ујалөны тіјан сін возын, кызі сірјас тыын!

Уна лун чөж Љевенгук ез јансавлы мікроскоп діныс. Сіјө відлаліс і ју ва, і јукмөс ва, і гураныс ва, і жівотнөј ранајасыс өр, і аслас пінјасыс налот, і гыж костса најт — да быдлаыс сіјө ақзыліс олыс массајас, кызі сіјө шуліс „нічтожнөј эверушкајас“.

Сіјө чуксавліс ас дорас согедјассө, төдсајассө да ставныслы петкөділіс сыөн востөм тыдавтөм олысјаслыс мір.

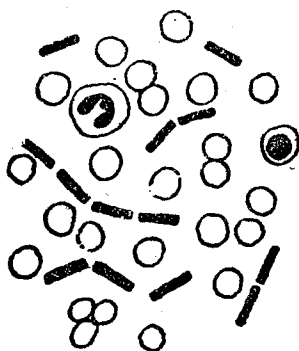
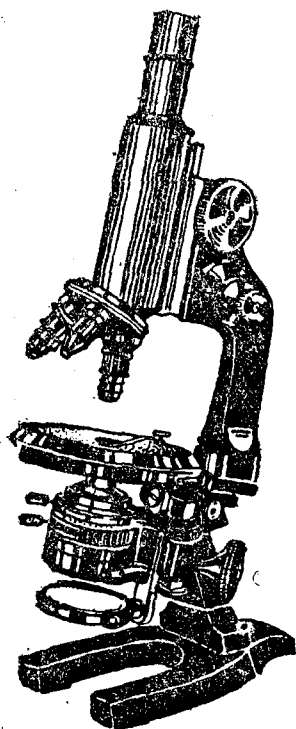
Регыд сіјө гіжаліс да рісујтіс ставсө, мыј сылы удајтчіс наблудајтны, да мөдөдіс Англјаө, Лондонө, учонөј общчествоө.

Лондонскөј учонөјјас воқсө ез ескины Љевенгуклы. Мөвпа-лісны, мыј ставыс тајө сылы кажітчіс. Но кор бөстісны мікро-скоп да пондісны прөверајтны Љевенгуклыс описаніејассө, то учонөјјас сіз-жө ақзисны, мыј најөс кышалө тыдавтөм олысјас-лөн масса: і ваыс, і сынөдыс, і муыс, і капуста корјас вылыс,

і яблок кыш вылыг, і ырбшыг, і шома јӧлыг, і аслас ку вылыг, гыжјас костыг, вегіг вомыг најӧ аҗавлісны щӧттӧм-лыдтӧм разнӧј пӧлӧс ловја олыгјасӧс.

Регыд быдлаын, кӧні сӧмын вӧлі микроскоп, убедітчісны: тыдавтӧм мір збыл вылӧ ем, но тајӧ—абу лешӧјјас, абу домо-вӧјјас, абу чӧртјас, абу душајас, а сещӧм поснідік животнӧјјас да быдмӧгјас, мыј најӧс поҗӧ аҗыны сӧмын бур микроскоп пыр.

Левенгуклӧн микроскопыс верміс ыждӧдавны 160 пӧв. Сіјӧ кадсаң колі 250 воыг унжык. Міјан емӧг-нын микроскопјас, кодјас ыждӧдалӧны некымын сурс пӧв (78-ӧд серпас). Мі вермам ӧні віҗӧдлыны сещӧм микробјас, кодјасӧс Левенгук аслас микроскоп пыр аҗыны ез вермыв. Учонӧјјас ӧні ізучајтӧны, рісујтӧны, ґнымајтӧны да опісывајтӧны

79-ӧд серпас. Сібірскӧј Јазвалӧн микробјас.

78-ӧд серпас. Ӑніја кадса микроскоп.

пыр выл і выл олыгјасӧс (сушществӧјасӧс). Тыдавтӧм мір мі-жанлы ӧні лоіс тыдалана мірӧн.

Мыј вӧсна овлӧны заразнӧј вісӧмјас.

Левенгук ббрын уна учоннӧјјас пондісны ізучајтны микроб-јасӧс. Корсалісны микробјасӧс быдлаыг. Мукӧд дырјі аҗылісны најӧс вісӧм животнӧјјас да мортјас вір пыг.

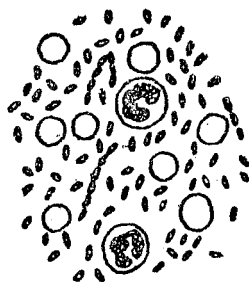
1850 воын французскӧј учоннӧјјас савен да Рајс, сібірскӧј јазвадн вісӧм животнӧјлыг вірсӧ микроскоп улын відлалігӧн, аҗісны кровјанӧј тельцајас пӧвсыг палочкајас вылӧ мунана мик-

робјас (79-ѡд серпас). Учоннѡјјас богтисны вѡрсѡ вѡсыг животнѡјыг да мавтисны сѡјѡн парсыштѡмѡн ѡнвѡѡа животнѡј телѡ вылыг. Тајѡ животнѡјыс вѡсмѡс сѡбѡрскѡј јазваѡн да 3 лун мыстѡ кулѡ.

ѡавен да Рајс рѡштѡсны, мыј сѡјѡ мѡкробыс, сѡјѡ палѡчкамыс, кодѡс најѡ аѡылісны мѡкрѡскоп улын, возбуждајтѡ вѡсѡм—сѡбѡрскѡј јазва: вескалас мѡкробыс ѡнвѡѡа животнѡј телѡѡ, размножитѡс сенѡ—со животнѡјыд ѡ вѡсмѡс.

80-ѡд серпас. Чума мѡкробјас.

81-ѡд серпас. Хѡлера мѡкробјас.

Но тајѡлы пѡштѡ некѡд ез кѡсјы ескыны. Кодсурѡјас сорѡтлісны сѡјѡ: „ѡѡ ѡавен вужѡѡѡс ѡнвѡѡа животнѡј вылѡ ез мѡкробјасѡс, а вѡрсѡ вѡсыгыслыг, мыјла-жѡ сѡјѡ мѡвпалѡ, мыј ѡнвѡѡа животнѡјыс вѡсмѡс ѡменнѡ мѡкробјасыг? Сѡјѡ вѡсмѡс вѡсыг вѡр вѡснаыс“.

26 во мыстѡ, 1876 воын, немѡцкѡј учѡнѡј Кох вѡѡѡс ыжыд ѡткрытѡје. Сѡјѡ ѡвмѡѡѡс ѡавенѡн аѡѡѡ мѡкробјасѡс булјѡн тыра дозјын. Та мѡгыг сѡјѡ пуѡс крепкѡј булјѡн. Кѡстѡс сѡјѡ ѡѡтѡј дозјѡ да сувтѡѡѡс шкапѡ 37° тѡмператураѡн. Таѡѡѡ тѡмператураа телѡыс мѡлекопѡтајущѡј животнѡјјаслѡн. Та бѡрын Кох ѡмѡѡѡѡс јѡмѡн сѡбѡрскѡј јазваѡн вѡсыг животнѡј вѡрѡ да лѡсѡѡѡѡ булјѡнын пѡжјѡвтѡс тајѡ јѡмѡѡ. Уна-ѡ вѡрыс ѡшјѡс јѡм јылѡ? Но Кох вѡлѡ уверѡн, мыј мѡкробјас вескалісны булјѡнас.

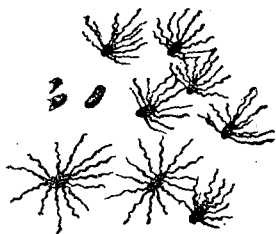
ѡ збылывылѡ, 3 лун мыстѡ булјѡныс ставнас вѡлѡ тырѡма мѡкробјас массаѡн ѡ ѡменнѡ сѡшѡмјасѡн, кодјас ѡвлѡны сѡбѡрскѡј јазваѡн вѡсыг животнѡјјаслѡн. Кохѡн вужѡѡѡѡ мѡкробјасыс булјѡнас размножитѡсны верѡтны пѡѡтѡѡ мында.

Кох лѡзлѡс јѡм мѡкробјас тыра дозјѡ да быѡцкѡс сѡјѡн ѡнвѡѡа кролѡкѡс. Кролѡк вѡсмѡс сѡбѡрскѡј јазваѡн. Кох мавтѡс зараженѡј булјѡнѡн ѡвошцјас да сетѡс сѡјѡс сѡјны морскѡј сѡвѡнкајаслы. Морскѡј сѡвѡнкајас вѡсмѡсны сѡбѡрскѡј јазваѡн. Кох сѡјѡ-жѡ вѡѡѡс ѡ ыжкѡѡ. Ыж сѡјѡ-жѡ вѡсмѡс сѡбѡрскѡј јазваѡн.

Кох докажитѡс, мыј сѡбѡрскѡј јазваѡс вызывајтѡ торја мѡкробјас.

роб. Сіѣ азгіс сібірскѣй јазвалыс возбуди́тельсѣ да петкѣдліс став учонѣјаслы способсѣ, кушѣмѣн колѣ корсны заразнѣй вісѣмјаслыс возбуди́тельјассѣ.

І уна со учонѣјас став му пастаыс бостѣісны тајѣ сѣкыд да јона опаснѣй ѣелѣб. Мыјда тѣдчана јѣз пѣгібнітіс сіѣ мкрѣбјас помыс, кодјасѣс најѣ корсалісны да тѣдмалісны! І век-жѣ ѣні мі тѣдам-нын мкрѣбјассѣ пѣшти став вісѣмјаслыс.

82-ѣд серпас. Бр'ушнѣй тѣфлѣн мкрѣбјас.

83-ѣд серпас. Туберкулоз-лѣн мкрѣбјас.

Мі ѣні вермам-нын мкрѣскоп улын торјѣдны чумалыс мкрѣб-јас (80-ѣд серпас). Чумаѣн вісыс кызѣдїгѣн тащѣм мкрѣбјас-лѣн массаыс вескалѣ сынѣдѣ да лѣлалѣны сіѣс став матїгѣгѣр-сајасыс.

Холераѣн вісысјас вос пышкын да іспражнѣнїејасын ем сіѣ-жѣ мкрѣбјаслѣн масса, кодјасѣс петкѣдлѣма 81-ѣд серпас вылын. Тајѣ мкрѣбјасыс разнѣй ногѣн вермасны вескавны вѣмѣ да кїшкајасѣ ѣѣнвіѣа мортлы. Најѣс вермѣны вајны асланыс лапкајас выланыс гутјас, кодјас чукѣрѣн пукѣѣны наѣн вылѣ, пуктасјас вылѣ да мукѣд сојан вылѣ. Најѣ вермѣны вескавны зерѣмыс лѣѣм шорјасѣд јујасѣ да јукмѣсјасѣ, кытыс бѣгтѣны јуан ва. Холернѣй епїдемїа ѣырїі неаккуратнѣй јѣз вермасны холералыс заразасѣ пыртны асланыс вѣмѣ најт кїјасѣн. Со мы-ла сещѣм паскыда да ѣдїѣ разалѣ холера.

Мїјанын холернѣй епїдемїајас абу-нын і оз вермы лѣны.

Бр'ушнѣй тѣфѣн ѣѣнвіѣа јѣзыс медса щѣкыда зараѣтѣѣны ва пыр. Тѣфѣн вісысјас іспражнѣнїејасын ем масса мкрѣбјас (82-ѣд серпас), кодјас кокныда вескалѣны јуса да јукмѣсјасса ваѣ. Бр'ушнѣй тѣф епїдемїа ѣырїі оз поѣ јуны пуѣѣдтѣм ва.

Страшнѣй вісѣм чахотка, лїбѣ туберкулоз. дуллыс, қѣѣс сѣлалѣны туберкулозѣн вісысјас, тырѣма мкрѣбјасѣн (83-ѣд серпас). Најѣ овлѣны бус пын помещнѣнїејасын, кѣні олѣны туберкулозѣн вісысјас. Вісысјасѣн сѣлалѣм дул куза ветлѣдлыс

гутјас вермѡны вужѡбны туберкулознѡј мѡкробјасѡс быд поме-
шценїејасѡ.

Кор кагалѡн (лѡбѡ ыжыд мортлѡн) вѡсмас горшыс да кыптас
температура, корѡны врачѡс. Сїѡ медвојѡѡр вѡдлалѡ вом пыщ-
кѡс. Щѡкыда сїѡ сес азъывлѡ жежыд лѡбѡ пемыд „налотјас“. Тајѡ
мѡкробјаслѡн масса; најѡ ѡтторја пленкаѡн вевтѡны вом
пыщса гландајас да стѡнкајас. Врач воѡын сулалѡ мог—тѡд-
мавны, кущѡм тајѡ мѡкробјас: ангіналѡн алѡ дѡфтерїалѡн. Ангіна

84-öд серпас. Дѡфтерїа мѡкробјас:

85-öд серпас. Ангіна мѡкробјас.

векжык кокныда лечмѡ да прѡѡѡтѡ немын лун мыстѡ. А
тајѡ-кѡ дѡфтерїа? Тајѡ зев ѡпаснѡј вѡсѡм, кодыс во 50 сажын
кулалѡсны уна дас со сурс јѡз. Кыдѡ рѡшѡтны? Врач бостѡ вата
помазок да сїѡ ѡтсѡгѡн перјѡ мыкѡмында мѡкробјас. Тајѡ по-
мазоксѡ сїѡ лѡзѡ пробѡрка пѡд да мѡдѡдѡ лабораторїаѡ.

Получѡтѡм мѡкробјассѡ лабораторїаын „кѡзѡны“. Та понда
вата помазокнас ѡмѡдчылѡны спецїалнѡ лѡсѡдѡм булѡн берѡдѡ.
Булѡн тыра чашкасѡ сувтѡдѡны 37° температура сынѡда шка-
пѡ. Мѡд лун кежлѡ мѡкробјасыс развѡвѡјтѡны. Мѡкроскоп
улын-кѡ пондасны тыдавны 84-öд серпас вылын петкѡдлѡм мѡк-
робјас, сїзкѡ вѡсыслѡн—дѡфтерїа—зев ѡпаснѡј вѡсѡм. Колѡ
прѡмѡтны срѡчнѡј мѡрајас. Сѡнѡ-кѡ тыдовтчасны сѡщѡм мѡкроб-
јас, кущѡмјасѡс петкѡдлѡма 85-öд серпас вылын, ыжыд ѡпас-
ност абу: вѡсыслѡн—ангіна.

Оз став вѡсѡмјас вужны вескыда вѡсысѡн зѡнвѡза мортлы.

Маларїа вужѡ торја маларїнѡј номјѡн. Тајѡ номјыс, мала-
рїаѡн вѡсыс мортлыс вѡр јуѡм мыстѡ, нуѡ-ын ас пѡс маларїнѡј
мѡкробјас. Тајѡ номјыс-кѡ ѡнѡ курччас зѡнвѡза мортѡс, то мѡк-
робыс вескалас вѡр пѡд, ѡ мортыс вѡсмас маларїаѡн.

Сыпнѡк (кѡстѡм)—страшнѡј вѡсѡм. Зараѡтѡны тојјас пыр.
Вѡсыс јѡзлыс сыпнѡк возбѡдѡтелсѡ тој вужѡдѡ зѡнвѡза јѡзлыс.

Мѡ ѡнѡ тѡдам пѡштѡ тајѡ став заразнѡј вѡсѡм возбѡдѡтелјас-
лыс олѡмсѡ.

Мі тѡдам челоуечестволыг медга страшнѡй врагјассѡ. Неку-щѡм катастрофјас, крушеніејас, војнајас оз вајны сы мында страдајтѡмјас, шудтѡмлунјас да кулѡмјас, мында вѡчлісны ва-жѡн заразнѡй вѡсѡмјаслѡн возбудиетелјасыс.

Попјаслѡн вѡсѡмјас јылыг став мојѡмјасыс, кычї јенлѡн кара јылыс, оказїтчїсны зѡннасѡн выдумкаѡн.

Ѣні мїјанлы чїк гѡгѡрвоана, мыла молебенјас да ѡбразјасѡн ветлѡмјас ез сѡмын не отсавны епїдеміјаслы паныѡ, а мѡдарѡ, нѡшта јонжыка вынѡѡісны налыс паскалѡмсѡ. Јѡз, вїчкојасѡ ѡтлаѡ чукѡртчѡмѡн, ѡбразјас окалѡмѡн, сѡмын вуждѡдавлїсны за-разасѡ вѡсысјасган зѡнвїцајаслы.

Мїјанын ѡні нудѡсѡны разнѡй мерајас, кодјас дугѡѡѡны заразнѡй вѡсѡмјаслыг паскалѡмсѡ. Уна страш-нѡй вѡсѡмјас јылыг мї тѡдмалам сѡмын-нын вїстјасыс. А сїјѡ вѡсѡм-јаскѡѡ, кодјасѡс нѡшта абу-на бы-рѡѡѡма, мї вермагам научнѡй спо-собјасѡн.

Луї Пастер.

Пастер—француз. Сїјѡ олїс да ужалїс Парїжын (1822—1895). Став аслас олїг чѡжыс Пастер їзучајтїс мїкробјасѡс. Пастер петкѡдлїс, мы ѡтї сїкаса мїкробјас јона вреднѡ-јѡс мѡртлы; најѡ вызывајтѡны самѡј страшнѡй вѡсѡмјас, кодјасыс кулѡны уна мїлљон јѡз да жївѡтнѡјјас; но ем зев уна колана мїкробјас: тащѡм мїкробјасыс вѡсна шѡммѡ јѡв, овмѡѡѡѡны ырѡш да сур, оз сїсмыны шѡммѡѡѡм капуста да ѡгурецјас да с.в.

Став аслас олїг чѡжыс Пастер мѡвпалїс сы јылыс, кычї обез-вредїтны вреднѡй мїкробјасѡс да кычї буржыка їспѡлзујтны полезнѡй мїкробјассѡ.

Со некымын замечателнѡй вѡстѡмјас тајѡ велїкѡй мѡртыслѡн. 1879 да 1880 војасын Пастер їзучајтїс мїкробјассѡ „курїнѡй холералыс“. Тајѡ вѡсѡмыс быѡ во губїтїс зев уна курѡгјасѡс.

Пастеровскѡй лабораторїја шкапјасын сулалїс зев уна склян-кајас, кодјасын вѡлї бактѡрїјајасѡн разведїтѡм булїѡн. Сулалїс леґлыны тајѡ булїѡн пїас јем да бышкыны сїјѡн зѡнвїца курѡ-гѡс—лун лїѡѡ кык мыгтї курѡгыс кувлї. Тајї прївївајтлїсны вѡсѡмсѡ вїстѡм лебачјаслы.

Воїсны канїкулјас. Пастер да сылѡн отсавысјас дугѡѡдлїсны ассыныс ужјас.

86-ѡѡ серпас. Луї Пастер.
(1822—1895 в. в.)

Отпускыг воѡм бѡрын, најѡ выль вынјасѡн бостѡисны ужѡ.

Пастерлѡн ѡтѡк сотруѡник бостѡис кымынкѡ курѡг да најѡлыг прѡвѡтѡс нѡшта отпускѡзыс-на лѡсѡѡѡм мѡкрѡбјаслыг разводка. Кыѡи і век, уж пасјалан днѡвныкын вѡлі стѡча инѡѡма, кор, кыѡи да кушѡм іменнѡ курѡгјас вылын вѡлі вѡѡѡма опыт. Прѡјѡтѡ лун, кык, кујѡм, а курѡгјас оз і лѡсѡѡѡчыны кувны. Правда, мѡѡ да којмѡѡ лун вылѡ најѡ неуна жугылмылісны да омѡла сојѡсны. Опытѡ повтѡрѡтѡисны мукѡѡ курѡгјаскѡѡ. Најѡ ез-жѡ кувны. Тыѡдалана фѡлѡ: разводкајасын мѡкрѡбјасыс кулѡмаѡс.

Лѡсѡѡѡисны мѡкрѡбјасыг выль разводка да понѡисны сѡјѡс прѡивѡјтны курѡгјаслы. Лоіны гѡгѡрвотѡм резулѡтатјас: ѡтѡк курѡгјас вѡсмісны да лун лѡбѡ кык мыѡтѡ куліны, а мукѡѡѡѡс—коліныг тыр зѡнвѡѡѡѡс. Бостѡисны выль курѡг чукѡр—резулѡтатыс сеѡѡѡм-жѡ ѡік: кымынкѡ курѡг ез вѡсмы.

Тѡјѡ случајыс Пастерлыг кыскѡс торја внѡманѡје. Мыјла мукѡѡ курѡгјас ез вѡсмыны курѡнѡј хољѡраѡн? І сѡјѡ понѡис торја јона ізучѡјтны, кыѡи вѡлі вѡѡѡма опытѡѡ. Тыѡвѡтѡис: ез вѡсмыны бурѡщ сѡјѡ курѡгјас, коѡјаслы војжык вѡлі прѡвѡтѡма мѡкрѡбјасыг важја разводка, коѡі гѡжѡм быѡ сулѡліс шкапын.

Кыѡи тѡјѡс ѡјаснѡитны? І Пастер мѡвпѡліс тѡѡі: гѡжѡм чѡж мѡкрѡбјас кољсылѡсны стѡклѡннѡј дозјасын, а ез жѡвѡтнѡј телѡ пѡын; најѡ вежѡисны да ез-нѡн вермыны вѡны курѡгјасѡс; курѡгјас вѡіссны кокныѡ формаа хољѡраѡн да бурѡисны; ѡтпыр вѡсѡм курѡгјас, мѡѡ пѡв сѡјѡ-жѡ вѡсѡмнас оз вѡсны.

Ассыс мѡвпѡјасѡѡ Пастер кымынкѡ пѡв прѡверѡтѡис меѡѡа тѡщѡтѡлнѡј опытјасѡн. Ѳнѡ нарѡшнѡ-нѡн бостѡисны зѡн чукѡр курѡгјас да прѡвѡтѡисны налы мѡкрѡбјаслыг важ разводка. Курѡгјас кокныѡѡѡѡка вѡіссны, но нѡ ѡтѡі на пѡыг ез кув. Та бѡрын сѡјѡ-жѡ курѡгјасыслы кучѡк улас лѡісны мѡкрѡбјаслыг свежѡј смерѡтѡлнѡј разводка, да нѡ ѡтѡі курѡг ез вѡсмы.

Тѡѡі вѡлі аѡѡѡма жѡвѡтнѡјјасѡс да мѡртѡс најѡјаслѡн меѡѡа страшнѡј врагјасыс, заразнѡј вѡсѡмјасса мѡкрѡбјасыс дорјана способ.

* * *

Но Пастер ез рѡшѡјтчы пырыс-пыр іспытѡјтны ассыс способѡ мѡртјас вылын.

Сѡјѡ нѡшта ѡтпыр тѡјѡс іспытѡјтѡис жѡвѡтнѡјјас вылын, но-нѡн мѡѡ пѡлѡс вѡсѡм дырјѡі.

Сѡіберскѡј јазва быѡ во вѡівлѡіс со сурс јур лыѡјасѡн вѡвјасѡс, мѡсјасѡс, ыжјасѡс. Мукѡѡ дырјѡі зѡн гырыс стаѡѡјасѡн гортѡа жѡвѡтнѡјјас кулавлісны тѡјѡ страшнѡј вѡсѡм помыс. Пастухјас, кожевнѡкјас да мукѡѡ јѡз, коѡјас іѡмѡѡѡчывлѡісны вѡысг

животнōјас бердō лѣбō најō кучѣк бердō, сѣ-жō щōкыда вѣсмывлѣсны сѣберскōј јазваѣн.

Тажō кад кежлō немецкōј учонōј Кох петкōдлѣс-нын, мыј сѣберскōј јазвалыг мѣкробјассō поѣд развѣдѣтны дозјасын. Кох докажитѣс, мыј сѣберскōј јазва вѣсѣм петō бурещ тајō мѣкробыс.

Пастер прѣверѣтѣс Кохлыг опытсō. Ставыс тыдовтѣс правѣлнōјѣн.

Сѣберскōј јазвалыг мѣкробјассō развѣдѣтѣмкōд бѣгтѣсны стѣч-жō сѣзі, кызі і курѣнōј холѣра развѣдкакōд: колѣсны развѣдкасō сулавны дозјасын кымынкō тѣлыс.. Нѣнѣм ез артмы: кроликјас, кодјаслы прѣвивајтѣлсны ташѣм важ развѣдкасō, кулалѣсны сыыг сѣзі-жō, кызі і медса ѣвежōј развѣдкаыс.

Ѣыр ужалѣс Пастер сы вылын, кызі сылы слабѣдѣдны сѣберскōј јазваса мѣкробјаслыг смѣртѣлнōја ѣѣствутѣмсō. Сѣјō вѣдлавлѣс медса разнōј способјассō. Бѣрјапом добѣтѣс: сѣберскōј јазва мѣкробјаслыг развѣдкасō-кō вѣзны кымынкō час шкапын 42—43° температура Ѣырјѣ, то сещѣм мѣкробјасыс животнōјјасѣс оз-нын вѣавны.

Вылыг вѣлѣ бѣстѣма разнōј пѣлдс животнōјјас чукѣр. Ставныслы налы кучѣк вылас вѣчѣм парсыштѣм инѣ первој лѣзѣсны сѣберскōј јазва мѣкробјасыс слабѣдѣдѣм развѣдка. Жѣвотнōјјас кокныѣка вѣсмылѣсны, но нѣ ѣтѣк на пыыг ез кув.

Бурѣдѣсны тајō животнōјјас. І со најѣлѣ ѣнѣ прѣвѣтѣсны медса ѣвежōј развѣдка. Нѣ ѣтѣ животнōј ез вѣсмы.

Кор Пастер убѣдѣтѣс тајѣн, сѣјō бѣрдѣс нѣмкоѣысла. Сѣјō зев бура гѣгѣрволѣс аслас откыртѣјѣлыг тѣдчанлунсō: вѣлѣ аѣѣдѣма вернōј способ вужана вѣсѣмјаскōд вермасѣмлыг.

Пастер вѣчѣс кымынкō доклад аслас ужјас јылыс. Унаѣн сылы ез ескыны. Торја јона сѣјō ужјасѣн инѣтересутѣсны скѣт-вѣзысјас. Најѣ і ескѣсны і сомнѣвајтѣсны. Мѣлена карын му ужалысјаслѣн общѣство прѣдложѣтѣс Пастерлы вѣчны опыт уна лыда гортса животнōјјас вылын јѣз сѣн возын, кодјас мед убѣдѣтѣсны сыын, мыј, збылывлō, аѣѣдѣма сѣберскōј јазвакōд вермасѣмлыг вернōј способ. Пастер сѣгласѣтѣс.

Тажō вѣлѣ 1881 вога мај тѣлысын. ѣтѣк помешщѣк ферма вылын опыт вѣчѣм могыс торјѣдѣсны му участок, пощѣсны сѣјѣс ѣа лѣзѣсны сетѣѣ 60 ыж ѣа 10 мѣс. Урѣтѣм лунѣ фермаѣ воѣсны уна учонѣјјас ѣа му ужалысјас. Унаѣн на пыыг чѣјтѣсны, мыј Пастер—пѣрјаслыг. Најѣ рѣшѣтѣсны кыјѣдны сѣјō быд двѣженѣје бѣрса.

Воѣс Пастер аслас сотруднѣкјаскōд. Сѣјō тѣдмѣдѣс, кызі лѣб вѣчѣдѣма опытсō. Торјѣдѣдѣм стада лѣб кык пѣлѣ јукѣма. Комын ыжлы ѣа вѣт мѣслы лѣас прѣвѣтѣдѣма слабѣдѣдѣм сѣберскōј јазва.

Мѡд жыныс стадаыс колѡ прївїкатѡг. Мај 31-ѡд лунѡ став жївѡтнѡјаслы, і прївїтѡмјаслы і прївїттѡмјаслы, лѡѡ лѣѡма јажас сїбірскѡј јазвалыс свежѡј смертѣлнѡј разводка. Пастер поналїс тајї:

— Кора став вїѡдысјассѡ татѡ локны јун 2-ѡд лунѡ. Став жївѡтнѡјасыс, кодјаслы мї прївїтїм слабмѡѡм мїкрѡбјас, лѡбны чїк ѡнвїѡѡѡс. Мукѡдыс лѡбны вїѡмаѡс сїбірскѡј јазва мїкрѡбјасѡн.

Став сїн воѡын Пастер кутчысїс ужѡ. Комын ыжлы да мѡсјаслы вѡчїсны кучїк вылас кымынкѡ парсѡг да лѣїсны сетѡѡ Пастерѡн вадѡм дозјасыс њеуна гудырмѡм кїѡртѡр. Тајѡ вѡлї сїбірскѡј јазваса мїкрѡбјасыс слабмѡѡм разводка. Жївѡтнѡјјасѡс, кодјасѡс прївїтѡма, торјѡдїсны прївїттѡм жївѡтнѡјјасыс торја јѡрјасѡ.

Мај 31-ѡд лунѡ тајѡ му вылын чукѡртчїс нѡшта унжык јѡз, кодјасѡс їнтересујїсны Пастерлѡн опытјасыс. Кыкнан стадаыс, і прївїтѡмаыс і прївїттѡмыс, мїрнѡја јїргїсны асланыс јѡр пыщкѡсјасыс.

Ѳнї став жївѡтнѡјаслы 60 ыжлы да 10 мѡслы, вѡлї прївїтѡма сїбірскѡј јазвалыс свежѡј смертѣлнѡј разводка.

1881 вога јун 2-ѡд лунѡ сїјѡ местаѡ, код вылын Пастер вѡчїс ассыс опытсѡ, термасїсны сојасѡн јѡз, Парїжыс унаѡн локталїсны екїпажјасын. Матысса олысјас локталїсны подѡн. Пастерлѡн воѡвыв вїсталѡмјасыс лоїны ставнас збылѡн. Ѳтї јѡр пыщкас мїрнѡја олісны 30 ыж да 5 мѡс: тајѡ најѡ, кодјаслы воѡвыв вѡлї вѡѡма слабмѡѡм мїкрѡбјас прївїтѡм; тајѡ прївїкаыс мездїс најѡс сїбірскѡј јазваыс. Мѡд јѡр пыщкас кыѡ-сурѡ тупласїсны шојјас 30 ыжлѡн да 5 мѡслѡн: најѡ кулісны сїбірскѡј јазва помыс.

Војѡѡр, кор паскавлїс сїбірскѡј јазва — ускѡѡдана вїѡѡм, — і скѡтвїчысјаслѡн, најѡ гырыс стадајасын, і гѡл крестанајаслѡн їѡѡтїк гїѡнајасын вѡвјас, мѡсјас да ыжјас ѡтїтѡг кулавлісны сїбірскѡј јазва помыс. Нї кевмыѡмјас, нї јѡрѡмјас, нї тѡдысјас, нї талїсманјас—нївѡм ез спасајтлы тајѡ бедствїеыс.

Ез тајї ло Пастерлѡн открытїе бѡрын. Петкѡѡчас-кѡ кущѡм нїбуѡ рајонын некымын случај сїбірскѡј јазваѡн вїѡѡм, пыр-жѡ став гортса жївѡтнѡјаслы вѡѡѡны сїбірскѡј јазвалыс слабмѡѡм разводка прївївајтѡм, і страшнѡј вїѡѡмыс воѡѡ оз паскав. Быдлаын ѡемнѡј шар пагта, кѡнї сѡмын емѡѡс ветерїнарјас, сїбірскѡј јазва абу-нїн страшнѡј.

1885 вога јул 6-ѡд лунѡ Парїжѡ Пастер дѡрѡ вадїсны ѡкмыс арѡса ѡетїнаѡс Іосїф Мејстерѡс. Сїјѡс јона курччалѡма бешѡнѡј пон. Врачјас аѡїсны сїјѡ телѡ вылыс ѡаснол рана. Бешѡнство

заразительнӧй да лечитны позтӧм висӧм. Мејстерлы тӧлыг лӧбӧ кык мыстӧи предстоитис страшнӧй, мучительнӧй смерт.

Пастер изучитис тајӧ висӧмсӧ. Сӧјӧ вӧчӧс вайӧдӧм фестивалы уна прӧивка слабӧдӧм бешенство јадӧн. Фетина колӧс ловја да бӧрыннас аслас пӧмдӧјасын сӧјӧ спаситӧмыг благодаритис Пастерӧс.

Војдӧр некущӧм молитвајас да јорӧмјас ез спасајтлыны јӧзӧс, кодјасӧс курччавлисны бешенӧй понјас, кӧјӧнјас, мӧсјас да мукӧд животнӧјјас.

Они быдгырыс карыи ем Пастер нима институт; бешенӧй животнӧјјасӧн курччӧм јӧзӧс пыр-жӧ мӧдӧдалӧны тајӧ институт-јасӧ, да прӧивкајасыс најӧс спасајтӧны бешенство ужасјасыс.

* * *

Пастерӧн вогтӧм заразнӧй висӧмјаскӧд вермаган способ усовершенствујтчӧ пыр војдӧ да војдӧ.

Ми вермам-нин не сӧмын предохранајтны, но и лечитны прӧивкајасӧн уна висӧмјас, кодјас нӧшта неважӧн-на вӧліны ыжыд бедствиједн.

Они ослабн висмалӧны сӧмын сӧјӧ јӧз, кодјас оз вӧчӧдавны аслыныс прӧивкајас. Сӧфтерит, код помыг кулалисны миллионјас челад, бура лечмӧ прӧивкајасӧн. Мијан емӧс холералы, бр'ушнӧй тӧфлы да уна мукӧд епидемическӧй висӧмјаслы паныда прӧивкајас. Војца кадын, војнајас дырјӧ, салдатјас кулалисны холера да мукӧд епидемическӧй висӧмјас помыг јона унжык сыыг, мыјда врагјаслӧн дружије помыг. Они војскајасӧ прӧизывајтӧм быд том боецлы вӧчалӧны холералы, бр'ушнӧй тӧфлы да мукӧд јонжыка паскалана епидемическӧй висӧмјаслы паныда прӧивкајас.

Абу страшнӧй ӧни и чума: сӧјӧ петкӧдчана случај вылӧ мијан емӧс сылы паныда прӧивкајас.

Кызи Пастер мездис кулӧмыс пастук Жјупильӧс.

Жјупильлы вӧлі 15 ар. Мыјӧн сӧмын пондывлӧс југдыны асылы, сӧјӧ чеччывлӧс, кыщлавлӧс грездсӧ да трубитлӧс рожокӧ. Рожок чуксалӧм вылӧ вочавӧзлӧс пыдын баксӧм. Вогсӧм зӧрјајасыс петалисны сура банјас (мордајас). Жјупиль вӧлі пастухӧн.

Отчыд ӧтвив мукӧд фестиваласкӧд сӧјӧ вијис стадо. Мӧсјас мирӧја нещкисны турун. Фетинајас кујлисны турун луд вылын да пӧскӧдлӧсны пӧланјас. Кыр улын лӧна жургис шор.

Друг туј вылын тыдовтчӧс буса кымӧр. Кодкӧ котӧртӧ. Кымӧр матыстчӧс.

Бешенӧй пон!

Челаф пондісны котортны кыңсурб. Мөсјас баксыны кутісны. Жјупіл вөлі ыжыджык арлыда став мукбд челафсыс. Жјупіл өвтыштіс плетөн да муніс пон вылө. Посні челаф котөртісны кың вермісны. Пон котөртіс Жјупіл вылө. Сіјб котөртіс вескыда, бөжсө кок костас суйөмөн да ез увт. Тағи котралбны бешенөј понјас. Жјупіл дінөң котөртөм мыст, пон кутчысіс

87-бд серпас. Жјупіл дінөң котөртөм мыст, понјас кутчысіс сылы шујга кіас.

сылы шујга кіас (87-бд серпас). Чепбсјіс вір. Жјупіл пуктіс плевсө піњасөн топбдөм кіб. Вескыд кінас сіјб шамыртіс быгјөн тырөм нырсө. Понлөн топбдөм піњас калкалісны, Жјупіл сусмбдчіс да шыркнітіс нырсө плет пувас. Сіјб чужјіс кокгыс сөкыд пу көті, бостіс сіјбс, өвтыштіс да став вынгыс кучкіс понјыслы јур куғаыс. Пон усі. Жјупіл нөшта өтчыд кучкіс. Пон кујліс вөрзытөг.

Жјупіллы грөзітісны мучітелнөј вісөм да вескыд смерт. Квајт лун колөм мысті сіјбс вадөдісны Пастер дорб. Пастер сылы вөчіс бешенстволы паныда прівівка. Тајб вөлі медвоzza прівівкажасыс өті, кодбс Пастер вөчіс мортјаслы. Жјупіл локтіс бөрсө аслас грездб зөңвіғадн да бодрөјөн. Великөј учонөј Пастер мездіс сіјбс смертыс.

Лыхој ¹⁾.

(Колөм кадыв.)

Грезд куға паскөбдчөм бафјас улын сајалөма ічөтік керка, а керкаас олө сапожнік Кірілыч. Гажөбчыс морт Кірілыч. Не-кор оз шоггы. Омбл-лі сылы, бур-лі, а сіјб пыр шмонітө.

¹⁾ Лыхој—кучік вывса вісөм.

Сің со і оліс Кірілыч, да сōмын лоі ōтчыд сыкōд шог: шы-
лаи чунсō быщкис. Ез ōтчыд тащōмыс вōвльв і воҗжык.
Вōвльвлі да прōјітльвліс. А ōні, со мыј: чун мōдіс гōррōдны
да пыктыны. Лун пыктō, мōд пыктō. Лун ужавтōг, мōд ужавтōг.
А Кірілыч оз жугылымы: „Тажō ме, вокјас, кызны заводітча.
Озырјас—најō рушкусаныс, а ме—чунсан“.

Сōмын кыз бы ез шмоніт Кірілыч, а пыр ōтарō-жō лоі сылы
горзōмōн горзыны дојмōмсыс.

— Кірілыч, мун болнычаб, а то шмонітан те ассыд чунтō,—
сōветујтис сылы сугед.

А Кірілыч ōвтчō, сіјō оз ескы докторјаслы.

„Поҗō-ōмōј-нō,—вістало,—тōдны, мыј мортлōн сōлōмас вōч-
сō. Тајō җік ōткоф, мыј шогмытōм сапōг лōсōдны вундавтōг.
Но і докторјас сің-жō: вундасны, медем віҗōдлыны тенсыд
дојтō, а сесга і лезасны мајшасны нем чōж кежлад. Но кущōм-
жō, прімернō, ме лoa сапожнїк, менсым-кō нещыштасны чунсō.
Бурдас і сіңі, абу-нын тајō медвоҗзаныс...“

Но чун ез бурд, а јонжыка вісміс.

— Тајō тенō јен іспытајтō,—індіс сылы тōдыс пōчō,—а те
крепітчы, ен сетчы лукавōјлы.

— І сің со крепітча-нын... Коркō-ōд бурдас.

Јонжыка ставсыс тōждысис Кірілычлōн гōтырыс:

— А друг-да куҗа дојдōмыс кысгас... Лоас секи шогтō тōд-
лōмыд.

Жалітōны бабаōс. Коди сōветујтō пōжōма пōс кōртōд, коди
кōзыд кōтōдōм тор, а коди ічōтїка выј преподобнōј Тїхоныс
сетō.

Лечітō баба ассыс Кірілычōс став пōлōснас, а сылы пыр
дојманажык лōб.

Пыріс кызкō на ордō корыс пōчō. Терыб сещōм, быттō пыщ.
Віҗōдліс чунсō дај мōдіс кывнас печлавны:

— Тајō лїхој тенад, вердысō, лїхој, лїхој... Сыыс нї ōтї
доктор оз лечмōд, сы вōсна мыј тајō вісōмыс лезōма омōл
мортōн. Лоас тїјанлы, мїлōјјас, Каменкаб ветлыны пōчō Лукерја
дорō. Өд кымынōс-нын сіјō тащōм лїхојтō лечітис—і щōт абу.

Кірілыч пондыліс пыксыны: мунны-пō ылын-да, а пōчō сіјōс
чōлōдіс:

— да теныд, зарнїб, і ветлынытō оз ков: Лукерјушкаыд сін
сајын лечітō... Кōҗајкаыд тенад вісталас, кызі і мыј, а Лукер-
јушка кыввіст вōчас да лекаство кущōмōс колō сетас... Со і
прōјітас.

Нымкōдіс Кірілычлōн гōтырыс, оз тōд, мыјōн аттōавны

пөчөс, а мөд лунас, мыјөн југдыны кутіс, быдмовтіс чышјанө поре јај тор, бостіс шајт сөм да муніс Каменкаб.

Вајіс сетыс кушөмкө ва ічөтіка (шөктөма Лукерјушка кыа петігөн јуны) да руд маз—чуң бердө пуктывлыны.

Вөчө Кірілыч, кычі Лукерја шөктөма, а вісө век јонжыка... Горзөмөн горзө... Кытчө сылөн став долыдгамыс воші... Скөр лоі... І, бөрвылас, ез выдержіт.

— Софдав вөвсө,—горзө гөтыр вылас,—ну болнычаб. Мед вундаласны... Буржык лоны чуңтөм кіөн, став чуңјаса кітөм дорыс.

Візөдліс доктор да јуалө:

— Важөн?

— Кык недел.

— Мыјла-нө возынжык ен во?

— Полі, мед бы ез вундыны.

Скөрміс доктор:

— Мыј ті міјанөс ловјөн вундалысјасөн лыдданвыд! Леғасны вісөмсө, травітасны сіјө быдсама знахарскөј омөлторнас, а сөга—міјан дорө. Но, кыз-жө теныд чуңтө не вундыны, суставыс кө сісмыны пондөма? Сісмана мікробјас сетчө шыланас быщкігөн вескалөмадс. Öд те кітөг колан вір зарајтчөм понда. А локтін-кө аскадө—ескө сапөгјас-нін стрөчітін.

— Пыр мөвпалі—прөјғітас... А өні, тыдалө, өті пом... Вөчөј, кычі төданныд.

Сізі і вундісны Кірілыч чуныс медвоғза суставсө.

Недел кујім мыст Кірілыч бара бостіс ужавны.

Крещенскөј вежөдөм ва.

(Важја грездса олөмыс.)

Көзыд гыбра узорјасөн мічмөдөм өшің сајын мыччысіс јанварскөј асыв. Андр'уша тупласіг тыр ісковтіс пөлатыс, кышалис вушјөм пас, сујіс куш кокјассө батыслөн новлөм гын туніјасө, һаң корка һаклалөмөн, звіркнітіс керка воғө.

— Кытчө, лыјыштөм? Öні өбедһаб муңны!—горөдіс сылы бөрвылас мамыс.

— Ладнө, ме пырыгтөм-пыр,—өвтыштчіс Андр'уша мамыс, петіс толајасөн тыртөм ывлаб да, һебыд гөн коф лымјө ыжыд тунјаснас сібдаліг, пышјөн леччіс шор дорлаң.

Чукла трөпајас куға, сікт быд боксаң шор берег дорө чу-көрмісны дасјасөн сіктса чөлаф. Кычі-жө. Крещеніејөд оз быд лун овлы!

Прудын, зік плѣтина бердын, вѳр сајсан мыччыгыс гѳрдѳ тѳвса шондѳ улын југыс да ѳзѳіс сурс бѳјасѳн јѳ „јѳрдан“. Ыжыд, шылыда гѳгрѳстѳм јѳ јукмѳс бердын вѳлі сооружѳтѳма јѳ алтар, метр кык кузта зев јон крест да крест вылас—лебач.

Нѳшта тѳнлун рытысаыс-на челаѳјас венчысны, кушѳм тајѳ лебачѳс крест вылѳ пукѳѳѳѳма.

ѳуна Јермохіна шуліс, мыј тајѳ не мѳдногѳн кыз гулу, сѳјѳн мыј гулу—свѳтѳј лебач да азытѳма лечѳѳ... Но кытѳѳ да мыјла лечѳѳ, тајѳс сѳјѳ стѳѳча ѳбјаснѳтны ез куж. А ѳтопа Жуков вескыда гѳгѳрвоіс сы јылыс, кушѳм тајѳ лебач, а лоі ѳтопалы нелѳсыд—ыжыд непрѳјатност.

Вѳѳѳліс ѳтопа лебач вылѳ вескыдыввсан, вѳѳѳліс шујгавывсан да сѳз вескыда і бр'акнѳтѳс:

— Кушѳм-жѳ тајѳ гулу? Гулуыслѳн-ѳмѳј ташѳм нырыс? Тајѳ зік настѳјашѳѳј рака.

А сен матѳнѳк вѳвлѳ вѳчкаса сылысјасѳн вескѳѳлыс (регент) Аполлон Кузміч. Кыліс—і ѳтопа дѳрѳ.

— Те мыј,—шуд,—богохулычѳјтан? Сѳјѳ бѳжѳј духыс-сѳ рака кѳѳѳн лѳ мыј мѳјан вылѳ леччыліс?

Кватѳтѳс ѳтопаѳс да шоша кузыс сѳјѳс, шоша кузыс.

— Со теныд,—шуалѳ,—ракаыс! Со теныд ракаыс!

Сѳз челаѳ лебач јылыс і колны гѳгѳрвотѳмѳн...

Андр'уша воіс јѳрдан дѳрѳѳ, кышовтѳс гѳгѳр і крест і алтар—ставыс лучкѳ-ладнѳ. Челаѳ чукѳртчѳсны. Мороз дојданаа чеплалѳс гѳрд бан бѳкјас да нырјас, но ез вѳв окота мунны.

Гѳра вылын важѳн-нын ѳбеднаѳ тонгысны, а челаѳјас пыр нѳшта јѳрдан дорын тојласѳсны.

ѳтопа Жуков, сѳјѳ і уж гѳгѳрбѳк кыкјалѳмѳн,—медым ез вескав тѳнлунја моз,—вѳставліс челаѳјаслы крещенскѳј ва јылыс.

— ѳнѳ сѳтѳѳ крест лѳзласны, лѳѳ сѳјѳ вежѳѳѳма (свѳтѳј).. А мыјла-жѳ тајѳ сѳзі, тани, јукмѳсас сѳјѳ свѳтѳј, а улынжык, Јермілов брѳд дорын, абу свѳтѳј?

— Со-ѳѳ, вѳсталѳс!—вомалѳс ѳуна,—јукмѳсыс тани, а Јермілов брѳд—со кѳнѳ.

— Со кѳнѳ, со кѳнѳ,—нерѳс ѳтопа,—буракѳ, јуыс вѳзувтѳѳ увлаѳ. ѳнѳ батѳшка (поп) крест лѳзас, молѳтва лыдѳас, кыскас а ваыс-нын увлаѳ мунѳ. А естысан, вывсаыс, воіс выл ва, зік прѳстѳј...

— Ылѳѳлы,—ез сѳтчы ѳуна,—бутылкајасас вежѳѳѳм ва бѳс-талѳны, а оз прѳстѳј.

Венѳѳм пангыліс вѳлі, но ѳуна друг гѳрдѳс:

— Образяс вајоны!—І челаґяс дуна бѳрсан ускѳдчисны воча крестнѳј ходлы.

Кор јѳрдан вылын служитѳм помасіс да јѳз пондисны разѳдчыны, Андр'ушалѳн мамыс јѳрданыс гумовтис кык бутылка тыр ва, вајис најѳс гортас да, топыда пробкаѳн закупоритѳм бѳрын да вывсаыс чістѳј рузум торјасѳн кѳрталѳм бѳрын сувтѳдис ѳбраз сајѳ.

— А Стопа вісталѳ, некущѳм быттѳ свјатѳј ва абу, ставыс быттѳ тајѳ ылѳдчѳм,—нужѳбтис Андр'уша, Мікола угодник шынаѳм ѳблік вылѳ віѳѳдлѳмѳн, коді јенжажсаыскѳра зумыштчѳма јежыд пызан дѳраѳн вевттѳм да пірогјасѳн, капустаѳн да мукѳѳд пѳлѳс сојанјасѳн тырсѳѳѳм празник пызан вылѳ.

Батсаыс да мамсаыс сылы сылас кык кучкѳм вескалісны ѳті мѳѳд бѳрсаыс, кыз быттѳ двухстволкаыс лыјисны.

Андр'уша бѳрдны кутіс, а мамыс нѳшта соѳтѳѳд вылѳ јурсѳѳдыс кыскалыштис.

— Со тенид! Со тенид! Ен гулајт Стопакѳд. Ен кывзы, мыј дуракјас сѳрѳны! Кыз сіѳ свјатѳј ва абу? А тајѳ-нѳ тенид абу свјатѳј ва? Абу свјатѳј?—і мам зургіс Андр'ушалыс јурсѳ јенжаж берѳѳ.

Јурыс јукаліс кучкѳмјасыс, сінвајасѳн тырісны сінјас, но Андр'уша ез леччыс.

— А мыјла сіѳ свјатѳј ва...—бѳрдѳм гѳлѳсѳн нужѳѳдис сіѳ, —а гашкѳ сіѳ прѳстѳј?

— Кыз-сіѳ сіѳ прѳстѳј?—горѳѳдис мамыс да вылыс кутіс Андр'ушаѳс јурсѳѳдыс,—те мы-жѳ тајѳ, а? Јѳрдан вылас ен вѳв? Мы-жѳ тајѳ те крестсѳ ен аззыв?

— да тырмас тенид нѳјтнысѳ сіѳѳс празникысла,—ѳорјѳм моз шыасіс бат.—А і те, Андр'уша, быдмін ыжыѳѳз, а дурак. Кыз-жѳ сіѳ прѳстѳј ва, кор сіѳ оз портитчы. Во чѳж сулалас і нінѳм. І віѳѳмыс кокнѳѳѳѳ. Тајѳ вылын со те і мѳвпышт, коз луыс вѳчѳм јур тенад...

Тајѳ случај бѳрас Андр'уша ез кут лубітны свјатѳј ва. І пондис Андр'уша мѳвпавны.

Неѳел мыгті сіѳ рѳшітис прѳверітны: суѳѳдис бутылка, востіс, ѳвтыштис, нырісалис—бур ва. Со те! А ѳѳ таѳкаыд буракѳ і прав... Јуы тѳлысын со мамѳ вѳлі вунѳдчѳмѳн амбарѳ коллѳма ва тыра крінча, а августын, кор азгісны крінчасѳ, ваыс сен вѳлі најт, дука, номырѳс. А тајѳ сулалѳ і нінѳм сылы оз ло. Пѳжалуј, і збыл свјатѳј ва.

Батыс Андр'ушалѳн прѳстуданыс јона мучітчіс. Кыз чут повоѳѳа вежсѳ, сіѳ пыр-жѳ сылыс пондас коссѳ жуѳѳѳны—не сѳмын ужавны, лолоавны оз поѳ. Нѳшта колан воын фелдшер

дөрө ветліс, і шуіс сылы фелдшер—скіпідар сора шоныд салбөн зырасны колб.

Ферт, скіпідар—зев бур тор, вісталіс мам,—а сбмын кокнбдбмыс сы помыс настојашщбј лоны оз вермы, нбшта-нн, мыј вісбмыссб пыщкбсын, самбј лы пыщкас, а скіпідар сора салбөн, кыз он зырав, пыр вылын колбны.

Со і мбвпыштіс мам: кыз заводітчас таткалбн кос жугббдм, пыр-жб вылісаныс скіпідар сора салббн зыралас, а пыщкас—чашка жын свјатбј ва сетас. Віббдан, мбд луно асыв кежлб кыз бытбб кібн бостас. Паччбр вылыс леччб бат, нужласб: „Слава тен, јенлы,—свјатбј ваыд кушбма отсаліс“.

Со і бні крешченіје ббрын кутіс Андр'уша батлыс коссб жугббны. Горзбмбн горзіс, кытчбз мам сіјбс салббн зыраліс, а кыз сетіс сылы бутылкаыс свјатбј васб јуыштны, сігі і лантіс. Пыріс тулуп улб—ныргорбн шкоргб.

Мам пернапасасіс:

— Об вежа ваыд кушбм отсбг сетб. Кыз бытбб кібн бостіс. Со горзіс мортыс, а со і унмовсіс. Чуднбј делбјас тенад, јенмб!..

Бат узб, мам муніс суседка орбб, а Андр'ушалы оз терпітсы. Обі гбра вывсан іслалігбн, пу вылб вескаліс—пібс лы вісбсещбма, мыј вескыда кбт стенб кај. А сен вернбј средство—кыз бытбб кібн бостас. Кајіс скамја вылб, свјатбј ва тыра бутылка сузбдіс, јуыштіс ічбвіка. Ва—ва і ем. Нбшта јуыштіс. Сені кылб, мам кілчб вылын кокјассб пыркбдб. Андр'уша термасіс, ез вевјав і бутылкасб пробкаавны леччіс скамја вылыс да пукалб, кыз бытбб немтор ез і вбвлы.

Мбвпаліс Андр'уша, асыв кежлас прбјвітас пібс дојмбмыс. Кыз бытбб кібн бостас. Кыгі-нб не сіг: кыпббдіс волпаг вылыс—коксб ставнас жугбдб. Недел мында мајшасіс, весіг гулајтны ез ветлы. Мы-нб тајб ташбмыс? Батлы пблза тубб, а сылы абу...

Кор бурдіс кокыс, Андр'уша вбчіс прбверка свјатбј валы—со теныд і на. Сіјб бутылкаыс, кодбс ез вевттыв пробканас, гудырмбма зоннас, да сыыс лок сбкыд дук локтб. Со теныд і свјатбј ва! Андр'уша тбдвылб ускбдіс, кыгі сылы тајб свјатост вбснаыс сурлі, да скбрмбм сіјбс бостіс. Бостіс і мбд бутылка, пробкасб боклаң вежынтіс—на со теныд!

* * *

Батыс сбмын-на мелнічаыс воіс. Мам кывзысіс, кыгі сіјб ворота востб, Серко вылб нукајтб, а ачыс ојбн ружтб:

— Сігі і ем,—шуб,—бара баттö жугöдö. Пет терыба, Андр'уша, лезав мерінöс, а таткатö чукав керкаö—зыравны понда.

Кор Андр'уша мерінкöд ноксіс, лезаліс, стојлöд сувтöдіс, тун сылы сетіс, керкаö пырö, а мам-нын скіпідар сора салöдн таткаöс зыралöма, свјатöј вала кајöма. Пернапасасöмөн кістіс чашка жын, сетіс таткалы. Мöд бөгтіс чашка, вадöдіс вом до-рас да кыз пöлыштас:

— Мысама дукпоз!

— Кущöм дукпоз? Свјатöј ва!

— Те ісышты!

Ісыштіс мам—да јенжаж дорö: бөгтіс бутылка, вірöдіс ју-гыд возын да бöрдзіс лыдöдöлöмөн:

— да јенмöј!.. Наказаніе! Свјатöј ванд шыксöма. да мы понда-жö јенмыс ташöмсö ыстіс... І кытөн-жö тајö ақывлöма-жывлöма? да мыјөн-жö ме öні лечітнысö понда тенö, вісыöс?..

Ахајтіс, ахајтіс, а бат і свјатöј ватортöгыс унмовсіс, на се-щöм ныргорөн, мыј весіг пазјасö тöрдөканјас эбгалісны.

Асылын сувтіс, леччіс паччөр вылыс, нужмасіс. Заводітіліс воzza моз:

— Слава теныд, јенлы, свјатöј ваторјыд...—да мөвпыштіс тöрытјасö і жöмдіс, а Андр'уша пöлатсаң віставлö:

— Скіпідар сора салö отсаліс...

Комнатнöј гут.

1.

„Тајö вывті бур ным сылы,—шуіс öтi учонöј, кодi дыр ізу-чажтіс комнатнöј гутлыс олдмсö.—Колö нымтыны сіјöс тіфознöј гутөн: сіјö вужöдалö бр'ушнöј тіфлыс зараза“. Но таэ сіјöс ез нымтыны сы вöсна, мыј сіјö вужöдалö зараза і мукöд уна ві-сöмјаслыс.

Сіјö лебалö быдлаын. Пыравлö уборнöјјасö, гіднајасö, ко-нушняјасö. Ветлöдлö быдсама пежјас куза. Гутлы најтыс сібдö кокјасас да нырас (хоботас), став телö бердас.

Гутөн најтыс вужöдсö сојан вылö, волпас вылö, пызанјас вылö, етенјасö, öшінјасö, а тајö најт піас уна мільіон мікроб-јас. Учонöјјас арталöмаöс: öтi гут вермас вужöдны ас вылас ö мільіон мікробöз. І мыјдта на пыцкын заразнöј вісöмјаслөн мікробјасыс!

2.

Гырыс гут чукурјас лебалöны гождöмын. Тöв кежлö најö пöштi ставыс кулалöны. Колöны неунаөн. Најö төвјöны комна-

тајас пемыд пельбсјасын. Тулысын лебны уборнѳјасѳ, помој-кајасѳ да коңушнајасѳ. Сени кујѳд пышкѳ пуктѳны асгыныс колкјас.

Повоѳѳаыс-кѳ шоныд, то 8—12 час мыстѳ-нын колкјасыс петѳны лѳчѳнкајас. Быд морт аззывлѳс, кыѳи уборнѳјын, помојкаын жубны зев ѳѳѳтык жежыд номырјас. Тајѳ і ем гутлѳн лѳчѳнкајасыс. Лѳчѳнка ујалѳ, сојѳ сѳгмѳм сук да быдмѳ. 5 суткѳи мыстѳ, а кѳѳыд кадѳ кымынкѳ вежон мыстѳ, лѳчѳнкаыс пырѳ пыѳѳѳжык да пѳрѳ куколкаѳ. Вітѳд—сѳѳимѳд лун вылас (мукѳд дырјѳ і сорѳнжык) куколкаыс петѳ том гут. Сѳјѳ петѳ кујѳд пышкыс, весалѳ кокјас, телѳ да јурсѳ, вескѳѳлѳ борѳјасѳ да лебѳѳ сојан корсны. Вескалѳ сѳјѳ і комнатајасѳ. Лун дас мыстѳ сѳјѳ бѳр лебѳѳ уборнѳјјасѳ кујѳд дорѳ да торјѳѳѳ колкјас.

3.

Гутјас рѳѳмѳны зев ѳѳјѳ.

Ѵѳи учѳнѳј лыѳѳѳѳма, кымын гут гѳжѳм ѳѳѳѳн вермас ѳужны ѳѳи гутыс.

Сѳјѳ лыѳѳѳѳ таѳѳ:

Апрель 15-ѳѳд лунѳ тѳвјѳм еѳ-гут пуктѳс 120 колк. Мај 1-ѳѳд лунѳ петѳс 120 гут, кодјас костын 60 еѳ.

Мај 10-ѳѳд лунѳ быд еѳ-гут пуктѳс 120 колк, а ставныс ѳѳѳѳщ пуктѳсны 7200 колк.

Мај 28-ѳѳд лунѳ петѳс 7200 выл гут, на пыѳѳ 3600 еѳ.

Јун 8-ѳѳд лунѳ быд еѳ-гут пуктѳс 120 колкјѳн.

Таѳ муѳѳ самѳј арса кадѳѳ. Кымынѳн-жѳ најѳ лѳѳны борја помас?

Учѳнѳј лыѳѳѳѳма, мыј лѳѳ 5 598 720 000 000 гут.

Ѵѳерт, уна колк, лѳчѳнкајас да асныс гутјасыс кулалѳны разнѳј помкајас вѳсна. А век-жѳ ловјѳннас колѳ зев уна гут. Гутјаскѳд колѳ вермасны. Бырѳѳѳны колѳ ѳе сѳмын гутјасѳѳ, но і колкјасѳѳ, лѳчѳнкајасѳѳ, куколкајасѳѳ. Бырѳѳѳны гутјасѳѳ быд пѳлѳс ногѳн: тыртѳны ѳѳвесткаѳн лѳѳѳ кѳскалѳны карасѳнѳн кујѳд ва уборнѳјјасын. Којалѳны уборнѳјјас да помојкајас муѳн, поснѳ торѳѳн, вевѳталѳны роѳјас уборнѳјјасын, оз лѳѳны керка дорын кујлѳѳны кујѳд.

Медым вѳѳѳысны гутјасѳн новлѳѳлѳм заразнѳј вѳѳѳм мѳкрѳбјасыс, колѳ гутјасыс вевѳѳѳавны сојан.

Краснѳј бор берѳса пѳѳѳерскѳј лагерын.

Ѵкмысѳѳд лун-нын со Краснѳј бор берѳдын зык да ветлѳм-муѳѳѳм (дѳвѳженѳје). Воѳ асывсаѳ сѳгналјаслѳн лѳѳыда кылан шыјас

шыфодоны порыс вөрлыс чөвлунсө. Кылдыны өтвылыс гора сы-
лөмјас отр'адлөн. Немөвөјја гырыс пожөм пујас костјасөд ты-
довтчылдыны нөшта гөжјавтөм-на ічөтік фігурајас піонерјаслөн.

Но талун лагерын вөвлытөм чөв. Кола Сідоров вісміс. Кык
лун сіјө вермасіс, а талун ез вермы чеччыны. Вана Олакөд
асывнас вөз мөдөдчисны медіцінскөј пунктө, коді вīt кілометр
сајын лагерсан. Ставныс виччысөны врачөс.

— Локтөны! Локтөны! Челаф котөртисны вочаавны төдса-нүн
валы том врач Маріја Петровнаөс, коді најө воан мөд лунө
вөлі лагерын да вїдлаліс челафөс.

— Но, мыј тіјан сетөні лоі?

— Кола вісміс. Којмөд лун нінөм оз сој. Талун і чеччыны
оз вермы: јурыс јона вісө.

Маріја Петровна муніс вісыс дорө. Мінут 20 мыгті сіјө јона
төждысана вїдөн петіс баракыс да чукөстіс боклаң вожатөјөс.

— Ме нуа сіјөс болнычаө. Сылөн тіф. Час кык мыгті ме
вылыс локта тіјан дорө, медым вөчны дезінфекціја да сорніт-
ны челафјаскөд. А өні мед ставныс мунласны баракыс. Неко-
дөс сетчө ен лефө.

Колаөс нуісны. Челаф лантісны. Гажтөма коліс кад...

Со, бөрјапом, Олег сетө сігнал— „екстреннөј сбор“, і став
піонерјас котөртөны ыжыд луг вылө—лагерса өтувја собрани-
јејаслөн места. Маріја Петровна вожатөјкөд сен-нүн. Пуккісны.
Өдјө лантөдчисны.

— Челаф, Колалөн тіф. Тајө сөкыд вісөм да, главнөјыс, за-
разнөј. Вајө мөвпыштамө, мыј колө вөчны, медым некод мөд
ез вісмы. Кола кішечныкө сојанкөд өтщөщ вескалісны тіфлөн
мікробјас. Лоіс тајө ез тані, а нөшта сек, кор сіјө вөлі карын...
Мыј ті кіјастө лепталанныд? Јуавны көсјанныд? Но, јуасө.

— Кызі ті төдмалінныд, мыј Колалөн тіф?

— А ме көсјі јуавны, мыјөн ті төданныд, мыј Кола зараіт-
чїс тіфөн карын, а ез тані?

— А кор Кола бурдас да мїјан дорө Зөр локтас?

— Бур, бур. Вочавїза став јуасөмјас вылас... Кызі ме төд-
малі, мыј Колалөн тіф. Ме сылыс војдөр јуасалі: кор сіјө віс-
міс, мыј сылөн вісө... Ме сіјөс вїдлалі: кывсө вїчөдлі, кынөм-
рушкусө малыштли, селезөнкаыс сылөн чорыд—пөлтчөма. Ме
мерајті сылыс температурасө. Ставыс сылөн сізі, кызі овлывлө
тіфөн вісысјаслөн. Мі өні ставным бура төдам, мыј тіф овлө
сөмын зараза помыс. Вісмө тіфөн сөмын сіјө, кодлы вескалө-
ны кішечныкас тіфознөј мікробјас. Сїзкө, і Колалы сіјө мікроб-
јасыс вескалісны кішечныкас өтщөщ вакөд лыбө сојанкөд. Кор
тајө вөлі? Прїмернө лун 15 сајын. А төда ме тајөс сы вөсна,

мы] тифознӧ] микробјас лантӧдчӧмӧн олӧны морт кишечнӧкын лун 15—20. Сӧмын лун 15 мытӧ морт каҗалӧ медвоҗа тӧдчӧмјас висӧмлыс. Кола висӧмс јун 2-ӧд лунӧ. Сӧҗкӧ, микробјасыс вескалісны сылы мај 17-ӧд луныс не воҗжык. Бурдӧма лӧб Кола прӧмернӧ 40 лун мытӧ, јун 2-ӧд лунсаӗ лыдӧдмӧн. Ме сӧјӧс леҗа больничасыс јул 12—15 лунјасӧ.

— Кывзӧ ӧнӧ воҗӧ. Колалӧн тифознӧ] микробјасыс кишечнӧкас. Мӧвпыштлӧј ӧнӧ, кӧнӧ вермасны колччыны сӧјӧ микробјасыс тӧјан лагерьн.

— Ме тӧда,—шуис Јена.—Колалӧн тӧрыт вӧлі восӧм. Сӧјӧ ӧдва бӧрӧзда дорӧҗ вевјалис котӧртны. Сенӧ, җерт, уна микробјас.

— I ме тӧда. Уборнӧјын уна микробјас.

— Сенӧ, кӧн Кола пукаліс да кујліс, сӧҗ-жӧ ем тӧфлӧн микробјас: сӧјӧ прӧстына вылын, сӧјӧ ныр чышкӧдјас вылын... Сӧјӧ-ӧд вомсӧ чышкавлӧс, кӧјаснас быд торјӧ кутчыслӧс.

— Вернӧ, челаҗ! Мӧвпыштлӧј ӧнӧ, кыҗӧ вермасны сӧјӧ микробјасыс вескавны тӧјанлы воманыд, i мыј колӧ вӧчны, медем сӧјӧ ез ло.

Кыптӧсны шӧкыд вӧр моз кӧјас. Марӧја Петровнаӧн појаснајтӧм да обсудӧтӧм бӧрын воӧсны ташӧм шумјасӧ.

Колалыс став кӧлујсӧ, белјосӧ, волпассӧ да паскӧмсӧ колӧ ыстыны больничаӧ, җезинфекционнӧј комнатаӧ. Сенӧ најӧс сујасны сещӧм температураа шкапӧ, кӧнӧ став микробјасыс куласны.

Колалыс крӧватсӧ, баракыс жоҗсӧ да стенјассӧ колӧ бура мыскыны торја јад сора пӧс ваӧн, кодӧ вӧјас став микробјассӧ. Сещӧм-жӧ ваӧн мыскавны уборнӧј, а јама пыщкас којавны хлорнӧј ӧвестка, медем вӧны сетчӧ вескалӧм тифознӧ] микробјассӧ. Хлорнӧј ӧвесткаӧн тыртны i сӧјӧ местасӧ, кӧнӧ Колалӧн вӧлі восыс.

Уна челаҗ дыр ез гӧгӧрвоны, мыј вӧсна колӧ којавны ӧвесткасӧ уборнӧј јама пыщкӧ: „Ӧд микробјасыс-жӧ сетыс оз петны“,—шуалисны најӧ.

— Челаҗ, а гутјас јывыд вунӧдӧнныд?.. Ӧд гутјасыд уборнӧјаӧ оз сӧмын лебчывлыны, најӧ сенӧ рӧдмӧны. А сесга, микробјасӧн тырӧмӧн лебӧдны наӗ вылӧ, сахар вылӧ... А тӧ ставсӧ најӧс нылаланныд. Вӧчысӧј гутјасыс, челаҗ! Наныс вевтталӧј сојан! Мекӧд мунасны Ваӗна да Ола, ме сета налы марла. Мед җежурнӧјјас вевтталӧны гутјасыс наӗ, сахар да мукӧд сојан. Нуӧдӧј тыш гутјаскӧд! Гут вӧјантор быҗ пукталӧ, торја-нын кухнаӧ да сетчӧ, кӧнӧ тӧјан наӗ шӧралӧны да кытчӧ пуктӧны сахар.

— А кушӧм ва тӧ јуанныд?

— Клучыс.

— Но, ключ ва јуѢ повтѢг: сені тѢф оз вермы лоны. ЈукмѢс да ју вајасыс вѢччысѢ].

— Медга важнѢјыс, челаѢ, сѢстѢмлун. сѢерт, Кола лоѢ зѢн-вѢѢа. Но мѢвпыштлѢј: мыјда буржык не вѢсны болнѢчанын ку-лѢм да лечѢтчѢм дорыс! ВѢчѢј ставсѢ сѢѢі, медым мѢкробјас ез вермыны вескавны тѢјанлы вомѢ. Ен нулѢј чуњпомјаснытѢ, ен сујѢ најѢс вомѢ. ГојѢм воѢвылын быт мыскалѢј кѢнытѢ! ТајѢс колѢ стрѢгѢја соблудајтны.

Отр'адса вожатѢј, МѢша ПлетнѢвов собранѢје помасѢгас шуѢс:

— ЧелаѢ, пондам стрѢгѢја соблудајтны ассыным шуѢмјас! ОгѢ лѢзѢј ас дѢнѢ мѢкробјасѢс! ВѢамѢ најѢс. Но, Ѣні ставѢн уж вылѢ!

КолѢ 15 лун.

МѢкробјас, кодјас коллѢны Кола вѢсѢм бѢрын, ставыс вѢлі вѢѢма. СѢктын ѢтѢ пѢчѢ кыѢкѢ прорѢчѢтлѢс пѢѢнерјаслы: „Нака-жѢтас тѢјанѢс, безбожыкјасѢс, господ Ѣен! ТѢкѢтѢ сѢнјас во-тасны, пыр трубајасѢн трубѢтѢны да сыланкывјас сылѢны. МѢ молѢтва лыѢѢѢомсаѢ лунсѢ овны заводѢтлѢм, і сѢѢнаѢ мѢјан вылѢ јевмыс вѢсѢмјас мѢѢѢѢдавлѢс“.

Јенлы ескѢмѢн, молѢтвајасѢн, уна немјас чѢж немтор ез вермыны вѢчны вѢсѢмјаскѢѢ, а јентѢѢтѢмјас, кодјас тѢѢѢны, мыј помыс лоѢны вѢсѢмјасыс, вермѢны најѢс.

МошѢі.

— КомѢссѢја воѢс! Пыр-жѢ кутасны вѢдлавыны мошѢі.—ТајѢ вылтѢрјыѢ ѢѢјѢ паскалѢс став јармаркаѢ. ТыртѢммѢс площѢщаѢ. ВѢѢколаѢн быѢ боксаѢн термасѢмѢн котѢртѢсны војтыр.

— НакажѢтас јен нечѢствѢѢјасѢс,—вашкѢѢѢсны пѢчѢјас, Ѣб-разјас вылѢ пернапасјас чѢвталѢг моз...

ВѢѢѢѢны околѢтѢысјас топыѢ чукѢрѢн кышчалѢсны комѢссѢјаѢс.

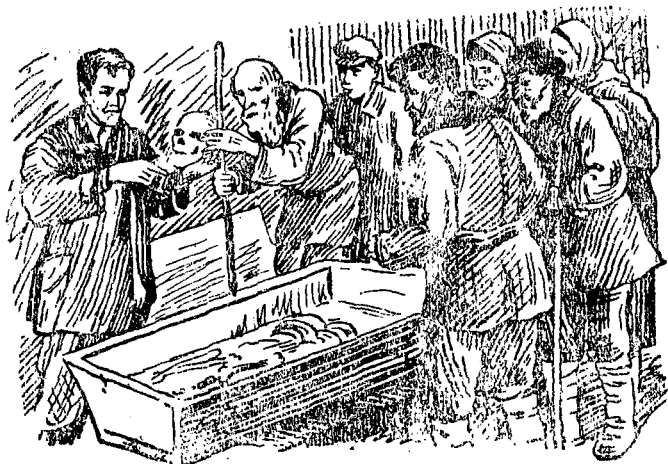
— Но, граждана, кутчысам ужѢ,—шуѢс председатѢль.

КыѢѢн кутчысѢсны грѢбнѢца вевтѢ, вѢстѢсны сѢјѢс. ПѢрчѢсны зарнѢн мѢѢмѢѢѢм дона паскѢм. Сы улыс петѢс сѢсѢмѢм улыс дук. ПѢлјас да пѢчјас чѢвталѢсны пернапасјас. Уна во најѢ јурбѢтѢсны свѢјатѢј мошѢілы. Уна во кывзѢсны вѢѢѢѢны вѢстѢлѢмјас сѢјѢ свѢјатѢј олѢм јылыс да сы јылыс, кыѢі јен правѢѢнѢј олѢмгыс награѢтѢм могыс вѢѢс сылыс телѢсѢ сѢсѢмѢмыс. НајѢ вѢѢѢѢсны аѢѢыны свѢјатѢјлыс телѢсѢ сеѢѢѢмѢн куѢѢмѢн сѢјѢ петкѢѢлѢма Ѣбразјас вылын. НајѢ ескѢсны, мыј сѢертѢн јен накажѢтас сѢјѢ јѢѢѢс, кодјас лыѢтѢсны лептыны кѢнысѢ свѢјатѢј мошѢі вылѢ.

Но јѢзыс спокојнѢја воѢѢ нудѢсны ассыныс ужнысѢ. Леп-

тісны матерҕеыҕ медбөрҕа вевтөд. Сіңјас ставныслөн чуртөд-
чісны шөвк пөдушка вылө пукталөм кушөмкө пемыд торјас
вылө.

— Вірөдөј, граждана,—јурлы да лыјас,—шуіс коміссіјаса
председател, јөзлы најөс петкөдлөмөн.

88-өд серпас. А со тани пөлөдыслөн сіңјас вөліны.

Лыјас да јурлы пемдөмаөс дыр кад олөмла. Наыс петө ул-
салана да сісмана дук. Јөз шеналөмөн чөволіс.

Јөз пөвсыс друг „святөјлөн“ јурлы дорө вужөдчөс сінтөм
пөллөн космөм лыјаса кі.

— А со тани пөлөдыслөн сіңјас вөліны,—гораа шуіс сіјө,
јурлыыс сіңгураңјас кімаласалөм бөрын (88-өд серпас). А өні
тащөмјасыс абу... Вөлөмкө абу мошщіјас, а өні ылөдчөм. Свја-
төјјасыс-сө і абу. А ме со сылы кевмысі—корі ісцелітны! Се-
щөм-жө сіјө вөлөм прөстөј морт, кычі і мі став јөзыс. І сің-жө
сісмөс гуын, кычі і мі сісмам кулөм бөрын.

Јөз чукөр чөла кывзіс тајө вескыд кывјас.

— Көні-жө мошщіыс?—поп дінө шыасөс коміссіјаса предсе-
дател.

— Прөстө вежөрлы гөгөрвотөм,—гөррөдөдөмөн бормочітіс сіјө.
Шычөм муні јөз пөвсын.

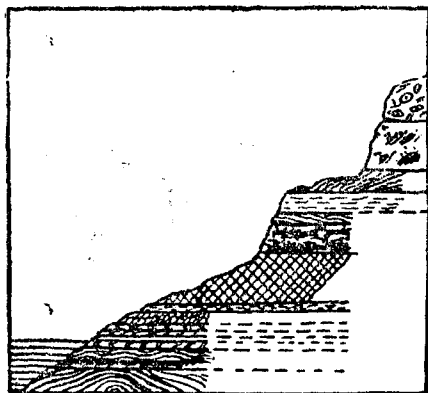
— Со теныд і мошщі!.. Мыјла-нө попјасыд јөзсө јөјтөд-
лісны?

— А сөмтө мыјда тајө ылөдчөм вылас міјанлыө өктылісны!

Тајө луно уна вөлі сорні мошщіјас јылыс, святөјјас јылыс,
јен јылыс, релігіја јылыс. Мошщі востөмыс уналы отсалөс мез-
дысны релігіознөј дурманыс.

Мортлөн предокјас.

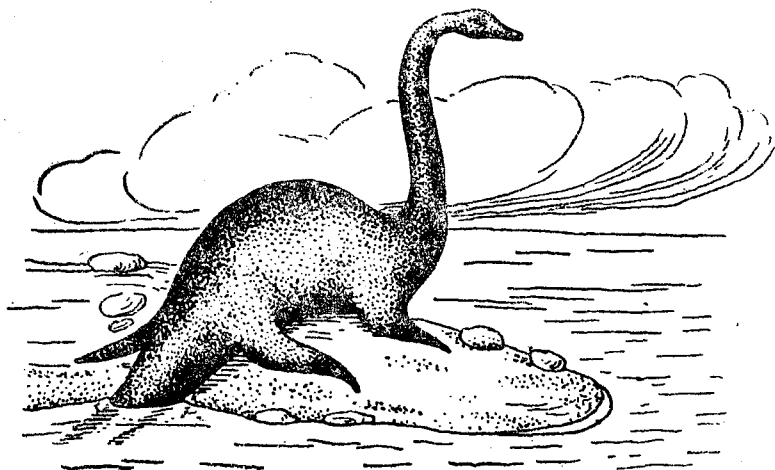
Зев щокыда, кор ті мунанныд пароход вылын, тіјан вестті колбны јулбн жужыд берегјас. Ті ақанныд секі торјалбм сіјб слбјјаслыс, кодјас вевсаасбны му еж пыщкбсын (89-бд серпас).

89-бд серпас. Ју берг дорын му слбјјас.

Учонбјјас важбн-ын заводітисны тбдмавны тајб слбјјасб. На пыщкыс учонбјјас ақывлісны раковінајас ва пыщкбсса торја жіботнбјјаслыс, кодјас олбмабс морејасын сурсјас да мільіонјас во сајын. Вблбмкб, мїјаныс ылыс кадјасб олыс тајб ва пыщкбсса жіботнбјјасыс вблбмабс, қік мбдногабс бнїја дорыс. Сїјб-жб слбјјасыс ақывлісны да ақавлбны муывса жіботнбјјаслыс, млекопїтајущбјјаслыс, јашщерјаслыс, а мукбд дырї і лебачјаслыс лыјас. Кор тајб лыјасыс лбгбдісны быдса скелетјас, то аққисны, мы і муывса жіботнбјјас уна

слбјјаслыс, кодјас вевсаасбны му еж пыщкбсын (89-бд серпас). Учонбјјас важбн-ын заводітисны тбдмавны тајб слбјјасб. На пыщкыс учонбјјас ақывлісны раковінајас ва пыщкбсса торја жіботнбјјаслыс, кодјас олбмабс морејасын сурсјас да мільіонјас во сајын. Вблбмкб, мїјаныс ылыс кадјасб олыс тајб ва пыщкбсса жіботнбјјасыс вблбмабс, қік мбдногабс бнїја дорыс. Сїјб-жб слбјјасыс ақывлісны да ақавлбны муывса жіботнбјјаслыс, млекопїтајущбјјаслыс, јашщерјаслыс, а мукбд дырї і лебачјаслыс лыјас. Кор тајб лыјасыс лбгбдісны быдса скелетјас, то аққисны, мы і муывса жіботнбјјас уна

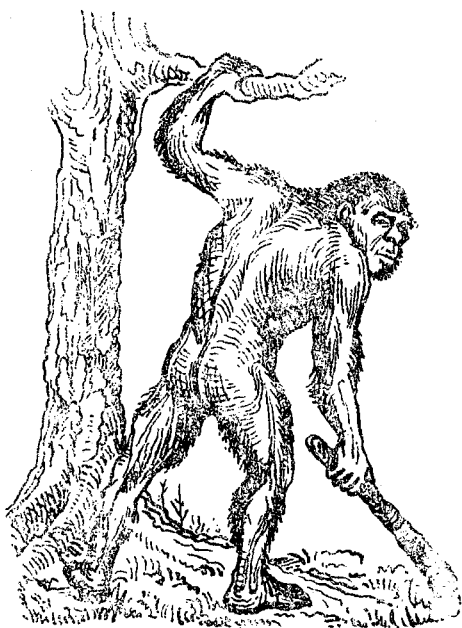
90-бд серпас. Плезіозавр—жіботвбј, кодї олбма уна мільіон во сајын.

сурс во сајын вблбмабс қік абу похождбс бнїја кадса жіботнбјјас вылб (90-бд серпас). Кор учонбјјас заводітисны ізучајтны сїјб подтујјасб (отпечатокјасб), кодјас щокыда паныдасалбны ізшомын, најб аққисны, мы і быдмбг мїрыс воққа кадб вблбм қік мбд, бнїја дорыс.

А куцѡмѡс-жѡ вѡлѡмаѡс важѡнсѡ јѡзыс? Мѡ вѡсталам тѡјан-лы мортлѡн предѡкјасыс њекрымын находкајас јылыс.

Јава дѡ вылыс вѡлѡ азѡмаѡс морт ногса жѡвѡтнѡјыс торја лыјас. Кузта ногыс сѡјѡ вѡлѡ санѡиметр 170 гѡгѡр. Кызѡ і морт,

тајѡ жѡвѡтнѡјыс ветлѡд-лѡма кык кок вылын. Сѡјѡ, гашкѡ-инѡ, тајѡ вѡлѡ морт? Жѡвѡтнѡјыс-лыс јурлысѡ јзучајтѡмыс петкѡдлѡ, мыј тајѡ абу морт. Тајѡ жѡвѡтнѡј јур-лыас вермѡс тѡрѡдчыны ставыс сѡмын 900—940 кубѡческѡј санѡиметр мында вем, а ѡнѡја кадса мортлѡн јурлы пышкѡ-сыс 1400 кубѡческѡј санѡиметр гѡгѡр. Сѡјѡ, гаш-кѡ-инѡ, тајѡ вѡлѡ морт-нога обезјана? Ез, і ез вѡв обезјана. Ыѡ ѡтѡ обезјана ез вермы вет-лѡдлыны кык кок вылын сѡјѡ ветлѡдлѡгас аслыс отсалѡ кѡјаснас. Сыыг

91-ѡд серпас. Обезјана-морт.

ѡтѡр, медса ыжыд обезјанаыслѡн, горѡлалѡн јурлыс оз вер-мы тѡрѡдны ас пышкас 600 кубѡческѡј санѡиметрыс увжык вем.

Нѡшта ѡтѡ торјалѡм: ѡнѡја кадса мортлѡн плешыс сѡјасса-ныс кајѡ вывлан, а јаванскѡј жѡвѡтнѡјлѡн, кызѡ обезјанајаслѡн,

плешыс вѡлѡ пѡлына, бѡрлан ча-тыра. Тајѡ петкѡдлѡ, мыј сылѡн, кызѡ і обезјаналѡн, вем плешу-са јукѡнјасыс вѡлыны ічѡтѡкѡс, а мортылѡн најѡ гырыѡсѡс.

Мортылѡн јурлыс пѡштѡ оз тѡдчыны сѡнкым вывса лы мылк-јасыс, а јаванскѡј жѡвѡтнѡјлѡн најѡ

јона чургѡдчыны, кызѡ і обезјаналѡн.

Њекущѡм бруѡјѡјас азѡны тајѡ местајасыс ез удајтчы.

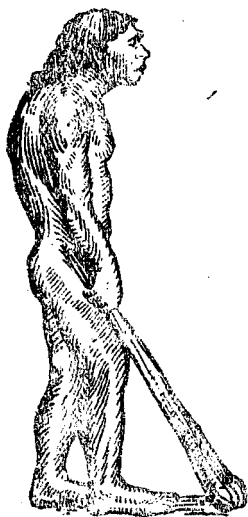
Мыј-жѡ тајѡ вѡлѡ сушчество? Ыѡ абу обезјана, нѡ абу морт. Сѡјѡс сѡјѡ і нѡмѡтѡсны „обезјана-морт“ (91-ѡд серпас). Олѡс сѡјѡ му вылын уна сурс во сајын.

Кѡтајын Бејпѡн (Пекин) кар дорын азѡмаѡс „зев важса

92-ѡд серпас. Јона важса мортлѡн
із оруѡјѡјас.

мортлыс* лыяс. Јурлы ыждаыс сълдн неуна влі ыжыджык обезјана-мортыс. Плешыс сълдн влі сешдм-жб ббрвыв кырја, і сінкбршајасыс воэлаң петкбдчисны сїз-жб јона, кычі і обезјана-мортлдн. Зев важса морт ез сорнит, сїб сбмын ымзіс да леэавліс торја шыјас: та выдб індб сълдн улыс вом калычас черлы абутдмыс.

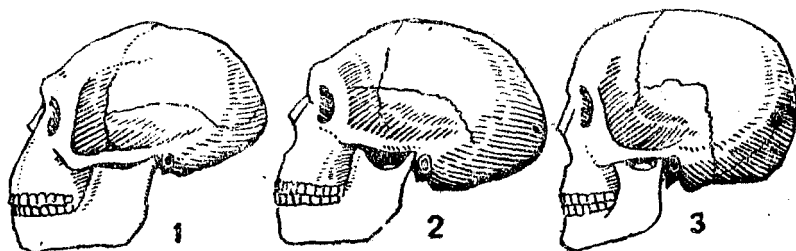

93-бд серпас. Первобыт-
нбј морт.

І век-жб тајб влі-нн морт! Отщдщ зев важса морт лыјаскбд аздма ізјыс вбчбм уна брудіјејас (92-бд серпас). Сферт, најб зев груббјбс, но најбс вліны лбсбдбма сы вбсна, медым вбчны набн кущбмкб уж. Сїзі, напрімер, орчбн тајб брудіјејасыскбд влі аздмны најбјасбн куэаланог поткбдбм жївотнбјјаслыс лыјас: зев важса морт радејтїс чбскбдчыны лы госбн.

Олбма тајб мортыс пешщерајасын да кужбма пблзујтчыны бїдн: пешщерајасын індбм находкајаскбд орчбн аздмабс бїпур коласјас.

Прїмернб 150—200 сурс војас сајын му шар вывса зев уна јукбвын олбма „јона важса морт“, лїбб „первобытнбј морт“ (93-бд серпас). Скелегјасбб тајб мортыслыс, сылыс із брудіјејасбб, пешщерајасбб, кбнјасын сїб олбма, сылыс бїпур колас-

94 бд серпас. 1—Обезјана-мортлдн јурлы; 2—первобытнбј-мортлдн јурлы; 3—бнїја кадса јевропејцлдн јурлы.

јасбб влі аздмабс медвоэын Германїјаын, Франціјаын да мукбд Западнбј Јевропаса јукбнјасын, сесса Крымын, Војвыв Кавказын, Африкаын, Азіјаын, Јава ді вылын да мукбд местајасын.

Первобытнбј морт влі неуна куэжык бнїја кадса јбзыс. Кыз массивнбј лыјас петкбдлбны, мыј тајб вблбмабс крепыд јбс. Ветлбдлісны најб неуна кокјасбб пїчбсбдыс кусынтбмбн да јурсб воэлаң копыртбмбн.

Јур вемыс первобытнбј мортлдн влі сы ыжда-жб, мыј ыжда

і ґніја кадса мортлґн, аі меннґ 1300—1400 кубическґй сантиметр, но вемыслґн плеш јукґнјасыс вґліны тґдчымґн ічґтґс, а балабґж јукґнјасыс, мґдарґ, ыжыдґс. Плешыс јона пґлынтґма бґрвыв да воґлаң петґм сінкґршајаса (94-ґд серпас).

Первобытнґй морт лучкіа нґшта ез сорнґт, сылґн абу развітґма щґка лыс, кытчґ прикрепитґчыны мускулјас. Тыдалґ, тајґ јґзыс објаснајтчылісны јорта-јортыскґд кјасґн ґвтґм отсґґн, мґміка да уна пґлґс торја шыјас отсґґн.

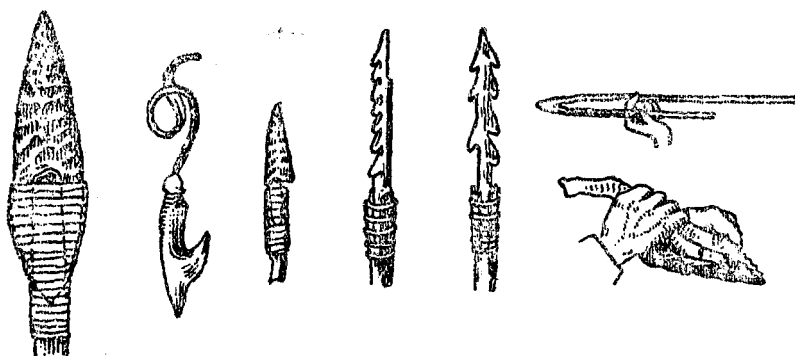
Первобытнґй морт олґс пешщерајасын. Сіјґ лґсґдавлґс ізјасыс уна сґкаса ґруґіјејас, кодјас отсґґн кыјґс јивотнґјас бґрса, жугґдліс налыс јурлы да лыјассґ. Первобытнґй морт пґлзујтчыс бґдн.

Сорґнжык, но сґз-жґ уна сурс во сајын, Јевропаын олґс „кроманјонскґй морт“ (95-ґд серпас), і јурлынас і став аслас тушанас зев јона мунґс ґніја кадса морт вылґ.

Кроманјонскґй мортлґн, кычі і ґніја кадсалґн, вґлі жужыд вескґд плеш; сіјґ јурвемлґн плеш јукґнјасыс вґліны гырысґс, сінкґрша лыјасыс ез воґмґстчыны. Щґка лыс мыччысґма

95-ґд серпас. Кроманјонскґй морт.

96-ґд серпас. Кроманјонскґй мортлґн ґруґіјејас.

воґлаң, сґзкґ сылґн вґліны развітґма сорнґтґдан мускулјас: сґзкґ, сіјґ-нын сорнґтіс. Сіјґ лґсґдавлґс зев совершенној ґруґіјејас не сґмын ізјыс, но і лыс і пуыс: черјас, копјојас, стрелајас, нґввујјас да мукґд сешґм торјас (96-ґд серпас). Кроманјонскґй морт мґјанлы колґс аслас пешщераса ственјас вылын серпасјас уна сґкас јивотнґјлыс, кодјас бґрса сіјґ кыјґс. Кроманјонскґй јґз—вескґд предокјас ґніја кадса јґзлґн.

Мы-жѳ вѳсталѳны мѳжанлы тајѳ нахѳдкајасыс (аққѳм тор-
јасыс)?

Вѳчко ескѳдѳ, мы ј став мѳрыс да мѳртыс вѳліны лѳсѳдѳмаѳс
јенмѳн 5 сурс 700 во сајын сешѳмѳн, кушѳмѳн мѳ аққам најѳс
ѳнѳ. А мѳ ѳнѳ тѳдам, мы ј му вылын медвојдѳр мыччысѳны зев
прѳстѳја устроѳтѳм жѳвѳтнѳјјас да быдмѳгјас. Вѳлі тајѳ не
5 сурс, а со мѳлльѳнјас во сајын. Сѳјѳ кадсаыс да ѳнѳја кадѳз
быдмѳгјас да жѳвѳтнѳјјас нақѳнѳкѳн вежсѳны. Сѳмын неважѳн-
на (мѳлльѳн во сајын!) мусѳ населајтыс жѳвѳтнѳјјас да быдмѳг-
јас пондѳсны муныштны на вылѳ, кодјасѳс мѳ аққам ѳнѳ.

Мѳ тѳдам, мы ј ѳнѳ быдмѳгјас да жѳвѳтнѳјјас воқѳ вежсѳны.

Мыјла да кықѳ вежсѳны му вылын лѳѳм быдмѳгјас да жѳ-
вѳтнѳјјас? Кықѳ лоѳны сѳјѳ быдмѳгјасыс да жѳвѳтнѳјјасыс, код-
јас ѳнѳ олѳны му вылын? Тајѳ зѳн наука. Великѳј учѳнѳј сар-
вин (1809—1882) петкѳдлѳс, мы ј некод ез лѳсѳдѳлы нѳ пожѳмјас,
нѳ кықјас, нѳ ворѳбејјас, нѳ тѳгрјас,—став быдмѳгјасыс да жѳ-
вѳтнѳјјасыс, кодјасѳс мѳ аққам ѳнѳ му вылыс, 500 сурс во сајын
вѳліны мѳд кодѳс, а мѳлльѳнјас во сајын најѳ вѳшта јѳна тор-
јалѳсны ѳнѳја кадсаыс.

Вѳчко ескѳдѳ, мы ј 5 сурс 700 во сајын јен лѳсѳдѳс Адамѳс
да Јеваѳс. Тајѳ первој мѳртјасыс зѳк вѳліны ѳнѳја кадса јѳз кодѳ.

Мѳ ѳнѳ тѳдам, мы ј мѳрт му вылын овлѳс-нын ез вѳт сурс, а
со сурсјас во сајын.

Мѳ тѳдам, мы ј нѳшта воқжык му вылын олѳсны мѳрт нога
жѳвѳтнѳјјас, но абу-на мѳртјас. Тајѳ обејјана-мѳрт. Сѳјѳ ез куж
горнѳтны, сѳјѳ олѳс, кықѳ став мукѳд жѳвѳтнѳјјасыс.

Нақѳнѳкѳн вежсѳмѳн, обејјана-мѳрт лоѳ зев важса мѳртѳн,
вѳшта обејјана кодѳн-на, но зев важса мѳрт кужѳс-нын лѳсѳ-
давны ѳзгыс зѳк прѳстѳј ѳруѳѳјејас, кодјасѳн сѳјѳ кыјсылѳ аслас
добычајас бѳрса.

Зев важса мѳрт пыр воқѳ вежсѳс. 150—200 сурс во сајын
му вылын олѳс-нын зѳк абу обејјана кодѳ первѳбытнѳј мѳрт.

Тақѳ нақѳнѳкѳн му вылын лоѳны ѳнѳја кадса јѳзлѳн предѳк-
јас, кодјас кужѳсны-нын горнѳтны. Нақѳнѳкѳн најѳ велалѳсны
лѳсѳдавны пыр буржык ѳ буржык ѳруѳѳјејас. Завѳдѳтѳсны занѳ-
мајтчыны скѳтвѳқѳмѳн да му ужалѳмѳн. Завѳдѳтѳсны не сѳмын
горнѳтны, но ѳ гѳжны. Тақѳ лоѳс му вылын ѳсторѳческѳј мѳрт,
кодлѳн олѳм јылыс мѳжанлы вѳсталѳ ѳсторѳја.

ЖУРИНАЛЫГ.

I. ВЪЛЪ БЫДМӨГЛАСЛОН ТВОРЕЦАС.

Лъсб.

I. В. Мічурін садъын <i>К. Кочетков сертї</i>	3
Сад цветитö	4
Кызі I. В. Мічурін артмөдліс (выводил) въ сортјасöс (<i>К. Кочетков сертї</i>)	6
Царскöј „мїлöстјас“ да поповскöј „наставленїејас“ (<i>К. Кочетков сертї</i>)	8
Мічурінскöј фелдöн зорїғалöм (<i>К. Кочетков сертї</i>)	9
Лутер Бербанк—безбожник (<i>А. Молодчиков сертї</i>)	11
Öзїмöј кызі јаровöј	14
Картупельдї лунвылын сетö бур урожај (<i>С. Гатовскїј сертї</i>)	17
„Мї тїјандöс поддөржитам“ (<i>А. Брагїн сертї</i>)	20

II. ЖІВОТНÖЛАС.

Вредїтельјас выдö	22
Плодовöј садса врагјаслы смертї	23
Гусенїцајас	25
Тыш	28
Море пыдїінса жївотнöлјас	31
Акула	32
Збыл да небыліча (<i>В. Лункевіч сертї</i>)	35
Лебачјас зоологїческöј садъын	38
Лешöј (<i>В. Біанкї сертї</i>)	42
Сквореч	43
сдзöрїтöј лебачјасöс	45
Тар	46
Жївотнöлјас веждөр (сообразїтелност) јылыс (<i>П. Мантїејфель сертї</i>)	47
Збојјас да польöјас (трусјас) (<i>П. Мантїејфель сертї</i>)	49
Кодлөн уна-ö челаф (<i>В. Біанкї сертї</i>)	53
Пестравка (<i>З. Крївоносова сертї</i>)	55
Спасїтöм порсјас	59
Олыса (домовöј)	61

Слѡнјас, шырјас да крысајас (<i>Бороніна верті</i>)	63
Асканіја-Новаын (<i>П. Мантѣйфель верті</i>)	65

III. МОРТ.

Релігіја да наука	70
Кызі попјас „лечітлісны“ вісѡмјасыс (<i>Чајту верті</i>)	72
Чума	74
„Фјавольскѡј маѡ“ (<i>Чајту верті</i>)	76
Тыдавтѡм мір	77
Мыј вѡсна овлѡны заразнѡј вісѡмјас	79
Луі Пастер	83
Кызі Пастер мездіс кулѡмыс пастук Жјупілѡс	87
Лыхѡј (<i>Кольѡм кадыс</i>)	88
Крешченскѡј вежѡбѡм ва (<i>Важја грездса олѡмыс</i>)	90
Комнатнѡј гут	94
Краснѡј бор бердса піѡнерскѡј лагерын	95
Мошці	98
Мортлѡн предокјас	100

Ответств. редактор *Р. Терентьев.*

Техредактор *М. Шестаков.*

Упол. Главлита № 3098. Издание № 146. Заказ № 2051. Формат бумаги 62×94 ¹/₁₆. 6,75 печ. листов. Авторских листов 6,4. Сдано в производство 1/VIII-38 г. Подписано к печати 3/XI-38 г. Тираж 3000 экз.

Отпечатано в типографии НКМП, г. Сыктывкар, Коми АССР, Дом печати.